

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU'DA SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ: İSRAİL
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ADEM MUZAFFER EROL

Danışman: YARD. DOÇ.DR. ŞEBNEM GÜLFİDAN

İstanbul, 2008

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU'DA SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ: İSRAİL
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ADEM MUZAFFER EROL

Danışman: YARD. DOÇ.DR. ŞEBNEM GÜLFİDAN

İstanbul, 2008

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı'nda 301100520050015 no. lu Adem Muzaffer EROL' un "Ortadoğu'da Sivil Asker İlişkileri: İsrail Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisanslatılı Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 30.06.2008 Pazartesi günü saat 13:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin "...Kabul,....." ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. Şehnem GÜLFİDAN	Kabul	E. Gülfidan
Prof. Dr. Aynur LEBLEBİCİOĞLU	Kabul	A. Leblebicioğlu
Prof. Dr. Nürten GÜNAL	Kabul	N. Günal

ÖZET

ORTADOĞU'DA SIVİL-ASKER İLİŞKİLERİ: İSRAİL ÖRNEĞİ

Bu tez, İsrail Devleti'ndeki sivil-asker ilişkilerini konu almaktadır. İsrail, Ortadoğu sorununda en önemli aktörlerden birisidir. İsrail'de, çevre ülkelerin her an kendisini yok etmek üzere saldıracaklarına dair yaygın korku bulunmaktadır. Bu güvenlik paranoyası, İsrail Ordusu'nun rollerinin genişlemesine neden olmaktadır. Bu rol genişlemesiyle ordu, devletin kurulduğu günden itibaren sosyal ve siyasal etkin bir konumda bulunmaktadır. Ordunun, İsrail sosyal ve siyasal yaşamdaki rollerinin anlaşılabilmesi için tez çalışması ilk olarak, "silahlı olma" olgusunun, tarihsel gelişimi Doğu/Batı karşılaştırması bağlamında ele alındı. Çalışmada ayrıca, moderniteyle birlikte sivil-asker ilişkilerinin yapısal değişimi ele alınırken, ilgili teorilere ve teorilerin eleştirilerine de yer verilmiştir. Bu bilgilerden sonra, kuruluş öncesi dönemden bugüne kadar silahlı kuvvetlerin sosyal ve siyasal yaşamdaki yerinin evrimi hakkında bilgi verilmiştir. İsrail'in kurulduğu 1948 yılından itibaren silahlı kuvvetler, "halk ordusu" özelliği göstermiş ve sivil alanda etkin bir konumda olmuştur. Bununla birlikte ordu, siyasal alanda da etkin bir konumda olmasına rağmen, devletin kurulduğu 1948 yılından beri hiçbir zaman darbe ya da muhtıra gibi yöntemlerle siyasal sürecin kesintiye uğramadığı bir ülke olarak İsrail özgün bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil-asker ilişkileri, İsrail Silahlı Kuvvetleri, ordu-toplum ilişkisi, darbe, ordu.

ABSTRACT

CIVIL-MILITARY RELATIONS IN THE MIDDLE EAST: ISRAEL EXAMPLE

This is a dissertation of civil-military relations in Israel. Israel is one of the most powerful actors of Middle East conflict. The Israeli authorities think that the country is surrounded by the states ready to attack him at any time. This paranoia makes the army's roles expanded. Because of that the army is very effective in the social and political life since the establishment of the state. To understand the place of Israel Defense Forces' (Zahal) roles in social and political life, the study first reviewed the political and historical background of "being armed" by compared the East and the West. Moreover, the work looked for the structural alteration of the civil-military relations in modern times and the theories of relevant civil-military relations literature. The thesis also gives place to the some criticisms of the current theories. After that, the thesis analyzed the evolution of the armed forces' position in social and political life of the state of Israel from pre-state period to today. Ever since its establishment in 1948, the Zahal has exhibited characteristics associated with a people's army. Besides, as a unique example Israel is a military democracy which there has been no coup d'etat since the date of establishment.

Key words: civil-military relations, Israel Defence Forces, military, army, society, military intervention.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GRAFİKLER	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM: SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ SORUNSALININ TARİHSEL EVRİMİ..6

1.1. İnsanlığın, “Asker”i Yaratan Ekonomik ve Kültürel Evrimi.....	6
1.2. Modernite Öncesi Askerin Devlet Mekanizmasındaki Yeri	10
1.2.1. Ortadoğu Coğrafyası Devlet Sistemlerinde Ordu	11
1.2.1.1. Eski Doğu’da Mezopotamya Devletleri ve Ordular.....	12
1.2.1.2. İbn Haldun’a Göre Ortadoğu’da Devlet ve Ordu.....	13
1.2.1.3. Ordu-Toplum Bütünleşmesini Sağlayan Araç Olarak Toprak Sistemi	17
1.2.2. Batıda Modernite Öncesi Sivil-Asker İlişkileri.....	20
1.2.2.1. Eski Yunan.....	21
1.2.2.2. Platon ve Aristoteles’te Asker ve Ordu.....	24
1.2.2.3. Roma Uygarlığı ve İlk Askeri Darbe	27
1.2.2.4. Bizans İmparatorluğu’nda Ordunun Yönetimdeki Etkisi.....	34
1.2.3. Feodalizm ve Devlet-Ordu-Halk İlişkisi.....	37

2. BÖLÜM: MODERNİTE VE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM...41

2.1. Ordu-Toplum İlişkisi.....	43
2.1.1. Ordu-Toplum İlişkisinin Hükümet-Toplum İlişkisiyle Karşılaştırılması.....	45
2.1.2. Toplumun Militarizasyonu ve Sivil Toplum.....	45
2.2. Ordu-Siyaset İlişkisi.....	49
2.2.1. Askeri-Sımaî Birleşim	50
2.2.2. Asker-Rantiye-Kabile Bütünleşmesi.....	52
2.2.2.1. Türkiye ve Ortadoğu	53
2.2.2.2. Latin Amerika	55
2.3. Sivil-Asker İlişkileri Teorileri ve Teorilerin Eleştirisi.....	57
2.3.1. Harold D. Lasswell ve Garnizon Devlet Teorisi.....	58
2.3.2. Wright C. Mills ve Güç Elitleri Kuramı	59
2.3.3. Samuel P. Huntington ve Modern Profesyonelizm.....	60
2.3.4. Morris Janowitz ve Profesyonel Asker	63
2.3.5. Amos Perlmutter ve Praetoryanizm	65
2.3.6. Rebecca L. Schiff ve Ahenk Teorisi.....	67

3.BÖLÜM: İSRAİL SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ...70

3.1. Askerleşmenin Sosyal Tapusu: Güvenlik Paranoyası	70
3.1.1. İbrani Mitolojisi, Kabilelerin Temel Nitelikleri ve Birleşmeleri	70
3.1.2. Sürgünler ve Yahova’nın Biricikliğini Koruması	72
3.2. Ordu-Devlete Doğru.....	73

3.2.1. Siyonizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	73
3.2.2. Kuruluş Öncesi Siyasal Gelişmeler.....	75
3.3. Filistin’de Paramiliter Gruplar.....	78
3.3.1. Bar Giora	79
3.3.2. Hashomer.....	79
3.3.3. Musevi Lejyonu	80
3.3.4. İşçi Lejyonları	81
3.3.5. Histadrut’un Yeraltı Örgütü Hagana.....	82
3.3.6. Irgun.....	85
3.3.7. Palmach.....	86
3.4. İsrail Silahlı Kuvvetleri, Zahal’ın Kuruluşu	87
3.5. İsrail Devleti’nde Sivil-Asker İlişkileri: 1947–1963 Dönemi	88
3.5.1. Ordu-Siyaset İlişkisi	89
3.5.1.1. Politik Mücadele Alanı Olarak Zahal.....	91
3.5.1.2. Ulus Kurma Aracı Olarak Zahal	93
3.5.2. Ordu-Toplum İlişkisi	95
3.5.2.1. Ordunun Kutsallaştırılması	96
3.5.2.2. Ordunun Sivilleşmesi, Sivilin Militerleşmesi	97
3.6. 1967–1987 Dönemi	99
3.6.1. Ordu-Siyaset İlişkisi	100
3.6.1.1. Altı Gün Savaşı.....	101
3.6.1.2. Yom Kippur Savaşı.....	103
3.6.1.3. 1977 Seçimleri Sonrası: Lübnan İşgali ve İlk İntifada.....	105
3.6.2. Ordu-Toplum İlişkisi	110
3.6.2.1. Vaat Edilen Toprakların Anahtarı: Zahal.....	110
3.6.2.2. Ordunun Kutsallık Zırhını Kaybetmesi.....	112
3.6.2.3. Ordu Karşıtı ve Yandaşı Olarak Sivil Toplum.....	113
3.7. 1987–2007 Dönemi	115
3.7.1. Ordu-Siyaset İlişkisi	116
3.7.1.1. Oslo Süreci.....	117
3.7.1.2. İkinci İntifada Sonrası	120
3.7.2. Ordu-Toplum İlişkisi	121

SONUÇ: İSRAİL, DEVLETİ OLAN ORDU

125

4. Günümüzde İsrail Sivil-Asker İlişkileri.....	125
4.1. Garnizon Devlet, Uyum Teorisi ve İsrail	125
4.2. Ordunun Sivilleşmesi ve Toplum	129

EKLER.....

132

KAYNAKÇA

136

GRAFİKLER

Grafik 1: Grafik 1: Kuruluş Öncesi Filistin'e Musevi Göçleri	80
Grafik 2: 1948-2004 Yılları Arasında Filistin'e Musevi Göçleri.....	116

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
Ibid	Aynı Eser
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
no.	Numara
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vol.	Sayı
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Sivil-asker ilişkileri, silah kullanımı meşrulaştırılmış örgütlü bir kurum olan orduların, siyaset ve topluma olan etkilerini ele almaktadır. Bir ülkedeki, sivil-asker ilişkilerinin boyutları, o ülkenin demokrasisinin anlaşılması yolunda önemli bir ipucu sağlamaktadır. Bu bağlamda konu, dünyadaki bütün devletler için analize açıktır. Gerek Doğu/Batı gerekse gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler bağlamında incelenebilir. Sivil-asker ilişkileri temelde, silahlı olanlar ile silahsız olanlar arasındaki ilişki üzerinde yükselmektedir. Silahlı olma durumu, uygarlık tarihi boyunca önemli bir güç sembolü ve odağı olmuştur. 16.yy. düşünürü Niccolo Machiavelli, silahlı olanlar ile silahsız olanlar arasındaki ilişkiyi şöyle anlatmaktadır:

Silahlı olanın, silahsız olana gönüllü olarak itaat etmesi ve silahsız olanın silahlı olanlar arasında kendini güvende hissetmesi akıl almazdır çünkü birinde hor görülme diğerinde kuşku olacağı için bağdaşmaları mümkün değildir.¹

Machiavelli'nin sözleri bugünün sivil-asker ilişkileri için de geçerlidir. Günümüzde sadece iktidarı elde etme süreçleri farklılaşmış ve karmaşıklaşmıştır. Ayrıca bu süreçler, Doğu/Batı ayrımında da hem gelişmişlik düzeyleri arasındaki hem de yapısal farklar nedeniyle değişik şekillerde kendisini göstermektedir. Batıda, ordu 20. yy.la birlikte üretici güçler arasında yer almakta ve ekonomik süreçlerle siyaseti etkilemektedir. Sanayileşme düzeyinin düşük olduğu Doğuda ise ordu ekonomik süreçle tam olarak bütünleşmemektedir. Bu durumun sonucunda ise ordu, darbe, muhtıra ya da çeşitli anayasal kurumlarla daha net şekillerde siyasal süreçlere dâhil olmaktadır.²

Diğer taraftan, ordu sadece siyasal süreçleri değil toplumsal yaşamı da etkilemektedir. Militarizm kavramıyla genelleştirilebilecek yaklaşım ve kurumsal oluşumlarla başka bir ifadeyle askerliğe dair değer (erkek egemen yapı) ve pratiklerle (disiplin ve itaat) toplumlar şekillenmektedir. Bu bağlamda tez çalışmamız, ordunun siyaset ve toplumla ilişkisini Doğu/Batı ekseninde incelemekle birlikte İsrail örneğine odaklanmaktadır.

¹ Niccolo Machiavelli, **Prens**, 1. Basım, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1996, s.70.

² Batı, Balkanlar hariç Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı, Doğu ise Avrupa ve Kuzey Amerika dışında kalan bölgeleri içermektedir.

Ordunun siyaset ve toplum üzerindeki etkilerini inceleyen akademik çalışmalar Batı merkezlidir. Bu akademik çalışmalar hem evrensel kavramsallaştırmalar bağlamında hem de Doğu/Batı farkları bağlamında çeşitli sorunlar içermektedir. Çalışmamız sırasında göze çarpan ilk nokta, “sivil” kavramının net bir şekilde tanımlanmamış olmasıdır. Kavram sadece silahsız olmaya vurgu yapılarak ve Batılı bir sivil algısının küreselleştirilmesi yoluyla tanımlanmıştır. Askerlik ya da ordu, disiplin ve itaatle üretilmiş homojen bir yapıyı temsil ederken, sivil, orduya göre düzensiz ve heterojen bir yapıyı temsil etmektedir. Sivil alandaki insani davranışlar, askeri alana göre daha karmaşıktır. Sivil alanda da disiplin ve itaat mekanizmaları olmasına rağmen bu alanda ortaya çıkabilecek insani tepkiler, askeri alana göre daha çeşitlidir. Bu yanlış kavramsallaştırma, sivil-asker ilişkileri sorunsalının farklı ülkelerdeki yapısının anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmişlik düzeyi ve yapısal farkları bağlamında ise Batı sistemlerinde orduların konumları Doğu’dan farklıdır. Buna rağmen kuramsal çalışmalarda, özellikle ordu-siyaset ilişkisi değerlendirmelerinin ve Batı sistemini açıklamak üzere üretilen kavramsallaştırmaların Doğu devlet sistemlerine uyarlanması dikkat çekmektedir.

Teorilerin bir başka sorunu ise sivil ve askeri alanların net bir şekilde ayrılmış olmasıdır. Sivil ve askeri alanların net bir şekilde birbirlerinden ayrılması imkânsızdır. Çeşitli kanuni düzenlemeler yapılması ve askerliğin bir kariyer mesleğine dönüştürülmesi halinde sivil ve askeri alanların ayrılabilmesi düşünülse de militarizmin etkileri böyle bir ayırım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan günümüzde, askeri-sınai bütünleşmeyle yaratılmaya çalışılan sınırlar da ortadan kalmaya başlamıştır.

İsrail, sivil-asker ilişkileri konusunda özgün bir örnektir. İsrail’de ordunun siyasal ve toplumsal yaşamdaki konumunun anlaşılabilmesi için öncelikle Ortadoğu’nun tahlil edilmesi gerekmektedir. Ortadoğu³, dünyanın en hareketli bölgesidir. Bu hareketlilik sadece bugüne özgü değil, bilebildiğimiz insanlık tarihi boyunca süregelmiştir. Tarihin ilk yerleşik uygarlıklarının kurulduğu, yazılı tarihin başladığı ve semavi dinlerin ortaya çıktığı

³ Ortadoğu, Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, Filistin, İsrail, Lübnan, İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Mısır’ı içeren Güneybatı Asya topraklarından oluşmaktadır. Bu tanımlama geleneksel Ortadoğu tanımlamasıyla, bölgenin sınırları bağlamında çakışmakla birlikte Türkiye’nin bu sınırlara hangi koşullarda dahil edildiği konusunda ayrılmaktadır. Tanımlama, ülkenin politik duruşuyla ilgili değil, Türkiye’nin sosyolojik yapısını belirleyen dinamiklerin, Ortadoğu’ya özgü koşullarda şekillendiği gerçeğini göstermeye yöneliktir.

nokta Ortadoğu'dur. Tarih boyunca, Sümer, Roma ya da Osmanlı gibi bütün güçlü uygarlıkların kontrol altına almaya çalıştıkları ve kontrol altına alabildikleri için tarih yazımında güçlü olarak nitelendirilmelerini sağlayan coğrafyadır.

Ortadoğu'nun coğrafi yapısı ve iklimi, buradaki uygarlıkların şekillenmesinde en önemli unsurlardır. Coğrafyanın, denizden ve akarsu, nehir, göl gibi su kaynaklarından uzak kısımlarında iklim çok sert ve toprak verimsizdir. Dolayısıyla Ortadoğu'nun en verimli ve üretime uygun toprakları Mezopotamya'dır. Su kaynaklarının sınırlı olduğu bu toprakların ele geçirilebilmesi, bölgede yaşayan kabilelerin birleşmesini gerektirmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin yapılabilmesi için gereken çalışmalar (bataklıkların kurutulması ve tarım alanlarına su taşınmasını sağlayacak kanalların inşası) ve istilalara karşı uygarlıkların korunabilmesi için askeri karakterin öne çıktığı devlet örgütlenmelerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumun doğal sonucu ise birey yerine devletin kolektif bir güç olarak ortaya çıkmasıdır. Bu özellik Ortadoğu'daki devlet geleneğinin şekillenmesinde başat konumdadır ve Ortadoğu ile Batı uygarlıklarının birbirlerinden ayrılmasını sağlamaktadır.

İbn Haldun, Ortadoğu coğrafyası için temel bir ayırım sunmuştur. Bu ayırım Bedevi-Hadari ayırımıdır. Bedevi, savaşçılık özelliğinin öne çıktığı göçebe kabilelerini nitelerken, Hadari kolektif savaşçılık özelliğinin yok olduğu, uzmanlaşmanın ortaya çıktığı ve yerleşmiş Bedevilerin oluşturduğu uygarlıkları nitelemektedir. Bedevilik ve Hadarilik, alt yapısal ayrımlara dayanmaktadır. Bedevi kabileler, kendilerine yetecek kadar üretim yapmış ve artı ürünü ortaya çıkarabilecek potansiyele ulaştıklarında ise Hadari'ye dönüşmüşleridir.⁴ İbranilerin kökenlerinin dayandığı Samiler de Ortadoğu koşullarının şekillendirdiği Bedevi kabilelerdendir. İbrani kabilelerini, Hadarileşen diğer Bedevi kabilelerden ayıran önemli bir özellik bulunmaktadır. Bu özellik, uygarlıklar içinde yerleşme ve ilişkiler sona erdiğinde göçebelğe geri dönüştür. Bu durum, ekonomik olarak kendine yeten üretim düzeyinin aşılmasını fakat Bedevi kültürel öğelerin, Mısır'dan çıkış ya da Babil sürgünü gibi her uygarlıktan kopuş süreciyle birlikte yeniden üretilmesini sağlamıştır.

İsrail sivil-asker ilişkileri, yukarıda belirtilen temel ayrımlardan bağımsız düşünülemez. Ortadoğu'da kurulmuş Batılı bir devlet olarak İsrail, sivil-asker ilişkileri bağlamında özgün bir örnektir. 1948 yılında kurulan İsrail, tarihinde hiçbir askeri darbe

⁴ İbn Haldun, **Mukaddime**, 1. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s.415.

yaşamamıştır. Kuruluşundan bu yana özgür seçimler yapılmış ve düşük seçim barajı sayesinde neredeyse her politik görüş temsil olanağına sahip olmuştur. Bununla birlikte İsrail Silahlı Kuvvetleri Zahal, iç ve dış politikada etkin bir konuma sahiptir. Yedek ve emekli askerlerin siyasete girişlerinin sağlanması hatta kimi dönemlerde postallarıyla siyaset yapmaları ve Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık gibi belirleyici görevlere gelebilmeleri, sistemin askeri bir demokrasi olarak anılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan ülkenin kuruluşuyla birlikte başlayan “yeni ulus” yaratma sürecinde ordu, eğitim ve sağlık gibi sivil roller üstlenmiştir. Ordunun sivilleşmesi ve bu durumun sivil siyasal irade tarafından desteklenmesi, ulusal yapının militerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Kuruluşundan itibaren büyük savaşlar yaşayan İsrail, sivil-asker ilişkileri bağlamında önemli değişiklikler göstermiştir. Özellikle 1967 Altı Gün ve 1973 Yom Kippur savaşları, ordunun toplum ve siyasetteki yerinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Günümüzde ordu, sivillerin denetiminde olmasına rağmen İsrail özelinde “sivil” kavramının siyasette ve toplumdaki karşılığı askeridir. Bu durumu belirleyen ise İbrani kültürünün evrimi, İsrail devletinin kurulduğu coğrafya ve ülkenin uluslararası ilişkileridir.

Bu çalışma üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak avcı-toplayıcı evrede insanlığın doğayla ilişkisinde silahların ortaya çıkışı ve uygarlıkları yaratan sürece değinildi. Daha sonra Modernite öncesi Ortadoğu-Batı farklılaşması, ordunun devlet sistemlerindeki yeri bağlamında ele alındı. Ortadoğu'nun bu farklılaşmadaki konumu çözümlenirken, İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eseri temel referans oldu. İkinci bölümde ise sanayileşmeyle kurulan yeni üretim düzeni ve bu değişimin silahlı kuvvetlerin devletler içindeki konumlarına etkilerine yer verildi. Sanayileşme hareketinin gerçekleştirilemediği ülkeler ile sanayileşmiş ülkeler arasındaki ilişkilerde orduların konumları incelendi. Sanayileşmiş ülkelerdeki askeri-sınai bütünleşme, sanayileşmeye geçememiş ya da sanayileşmekte olan ülkelerdeki askeri-rantiye-kabile bütünleşmesi ve ordunun toplumla ilişkisinde militarizm ve sivil toplum çözümlemenin yapılabilmesini sağlayan kavramlar oldu. Bu kavramların, sanayileşmekte olan ülkelere Türkiye ve Ortadoğu ile Latin Amerika örneklerinde nasıl somutlaştığını gösterildi.

İkinci bölümde değinilen bir başka önemli konu ise sivil-asker ilişkileriyle ilgili teorik yaklaşımlardır. Wright Mills'in “Güç Elitleri”, Harold D. Laswell'in “Garnizon

Devlet”, Amos Perlmutter’in “Praetoryanizm”, Morris Janowitz’in “Profesyonel Asker”, Samuel Huntington’un “Modern Profesyonelleşme” ve Rebecca Schiff’in “Ahenk Teorisi” çalışmalarına yer verildi.

Üçüncü bölümde, İsrail’in kuruluş sürecinden günümüze kadar ordunun konumunu incelendi. Bu bölümde ilk olarak, ülkedeki ordu-baskın yapının temel nedeni olarak görülen güvenlik paranoyasının yorumuna yer verilerek, kaynaklandığı noktalar tespit edildi. Daha sonra, bağımsızlık öncesi dönemde kurulmuş olan paramiliter grupların yapısı ve bunların bağımsızlık sonrasındaki etkilerine temas edildi. 1947–1963, 1967–1987 ve 1987–2007 dönemlerinde, ordu-siyaset ve ordu-toplum ilişkileri bahsi geçen tarihlerde yaşanmış önemli olayların sonuçları dikkate alınarak ordunun siyasal alandaki konumu ve toplumsal algıdaki değişimler açıklandı.

Sonuç bölümünde, kuruluş sürecinden itibaren yaşanan gelişimlerin İsrail siyasal ve toplumsal hayatında yarattığı değişikliklere yer verildi. “Garnizon Devlet” ve “Ahenk” teorilerinin İsrail örneğinin anlaşılabilmesi yolundaki konumları, siyasal ve askeri elitlerin siyasal süreçteki etkileri, militarizmin İsrail toplumsal yapısı üzerindeki etkileri, toplumsal cinsiyet ve sivil toplum konularına değinildi.

1. BÖLÜM: SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL EVRİMİ

1.1. İnsanlığın, “Asker”i Yaratan Ekonomik ve Kültürel Evrimi

Sivil-asker ilişkileri sorunsalı sosyal bilimlerde, 2. Dünya Savaşı sonrasında tartışılmaya başlanmıştır.⁵ Sosyal bilimlerin önemli bir konusu olarak kabul edilen sivil-asker ilişkileri üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların incelemeden önce sorunsalın kavramları üzerinde durmakta fayda vardır. Sorunsalın, temelini oluşturan ve güvende olma, korunma gereksiniminin yansımaları olan silahlı kuvvetlerin ortaya çıkışı konusunda yapılacak açıklamalar, bugünün karmaşık sivil-asker ilişkilerini anlamada ipuçları sağlayabilir. Bu bağlamda öncelikle, “asker”i yaratan koşulların neler olduğu düşünülmelidir. Askerlik olgusunu yaratan unsurlar nelerdir? İnsanlar neden asker olurlar ya da toplumlar neden ordulara ihtiyaç duyarlar? Bu sorunları cevaplarırken savaş olgusundan faydalanılabilir.

Savaş, Carl Von Clausewitz’den hareketle, fiziksel güç ile rakibin iradesini kontrol altına almak için yapılan şiddet hareketi olarak tanımlanabilir.⁶ Sosyolojik bir olgu olarak savaş daha çok sınıflı toplumlarda, din savaşı, iç savaş, sınıf savaşı, pazar savaşları gibi şekillerde kendisini göstermektedir. Savaşın sınıflı toplumlara ait bir olgu olduğu şeklindeki kabul, başka bir soruyu ortaya çıkarır; o soru da sınıflı toplumlar öncesi savaşın varolup olmadığıdır. Bu sorunun cevabı, sınıflı toplumlar öncesinde savaşın tohumlarının atıldığı, sınıflı toplumlarda da savaşın kurumlaştığı yönündedir. Sınıfsız toplumlarda, güvende olma, yiyecek bulabilme, bulunan yiyeceği koruyabilme gereklilikleri ve bulunduğu alanda egemen olma isteği gibi nedenler topluluklar arası mücadeleye sebep olabilmekteydi. Ayrıca bu mücadelelerin mitler yoluyla diğer kuşaklara aktarılmasıyla, yabancı düşmanlığı, güvensizlik gibi duygularla savaşın kurumlaşmasının temelleri atılmıştır.⁷

İnsanlığın evriminin ilk aşamasının, avcı-toplayıcı toplum olduğu kabul edilmektedir. Bu aşamada insanlar, avlanmak için sivri sopalar, elbaltaları gibi araçlar geliştirmiş ve bu araçları av silahları olarak kullanmıştır. Auguste Comte bu araçların tarihin

⁵ Gwyn Harries ve Charle Moscos, “The Theory and Politics Civil-Military Relations”, *Current Sociology*, Vol:29, 1981, s.43.

⁶ Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 1. Basım, İstanbul: May Yayınları, 1975, s:13.

⁷ Alaeddin Şenel, “Savaşın Antropolojisi”, *Bilim ve Gelecek*, Sayı:1, Mart 2004, s.48.

ilk silahları olduğunu ve tartışmaya açık fikir ortaya atarak, kabile şeflerinin bu silahlar sayesinde otoritelerini kurduğunu belirtmiştir.⁸ Daha sonra ki dönemlerde ise bu araçlar hem avcılık hem de savaş aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, insanın savaşçılık özelliğinin kültürel evriminin bir parçası olduğu açıktır ve savaşın kurumlaşmasının en belirgin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Avcı-toplayıcılık evresinin cinsel farklılaşmaya da yol açtığı bilinmektedir. Avcılık ve dolayısıyla ileride savaş araçlarına da dönüşecek olan aletlerin, fiziksel olarak güçlü olan erkekler tarafından kullanılması ve kadınların toplayıcılık yapmaları bu ayrımı belirlemiştir.⁹ Böylece askerlik ve savaşa dair her şeyin erkeğe dair şeylere dönüşmesinin de temeli atılmıştır.

Avcı-toplayıcılığın evrimini belirleyen en önemli unsurlardan birisi ise iklimdir. Isı değişimleri ve kimi toplumların buldukları alanların verimli ya da çorak olması, kimilerinin avcı-toplayıcı olarak yaşamlarını sürdürmelerine, kimilerinin ise daha önce topladıkları ürünleri ekmelerine ve dolayısıyla yerleşik yaşama geçmelerine sebep oldu. Diğer taraftan ürünlerin ekiminde kullanmak ve besin maddesi elde etmek üzere hayvanlar evcilleştirildi. Böylece yerleşik yaşam çiftçilik ve hayvancılık üzerinde kurgulandı. Toprağın işlenmesi sonucu elde edilen ürünlerin ve tarlaların yakınlarına kurulan köylerin korunması gereği, daha önce avcılık için kullanılan av silahları savunma silahları olarak kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Toprak yapısının ve iklimin elverişsiz olduğu bölgelerde ise insanlar çobanlık yapmışlar, hayvansal besin üretiminde uzmanlaşmışlardır.¹⁰

Çiftçi ve çoban toplulukların yaşam koşulları karşılaştırıldığında, çiftçiliğin avcılıktan daha yorucu olduğu fakat insanlara gelecek güvencesi sunduğu, kendi kendine yeterli olduğu ve bu yüzden de yerleşik yaşamın hızla yayıldığı fakat çiftçilik yapılamayacak topraklarda yaşayan göçebe çobanların yaşamlarının kendilerine yetersiz ve güvensiz, güvensizlikten dolayı savaşçı olduğu düşünülmektedir.¹¹ Bu durum, göçebe çoban topluluklarının hem kendi aralarında hem de yerleşik çiftçi toplulukları arasında mücadelelerin doğmasına sebep olmuştur. Çoban topluluklar ihtiyaçları olan bitkisel ürünleri yerleşiklerin ambarlarını yağmalamak suretiyle elde etmeye çalışmışlar ve

⁸ Giuseppe Cafario ed., **Sociology of The Military**, 1. Edition, New York: Springer, 2003, s. 17.

⁹ Clive Pouting, **World History: A New Perspective**, 1. Edition, England: Pimlico, 2000, ss. 27–48.

¹⁰ Alaeddin Şenel, **İlkel Topluluktan Uygur Topluma**, 5. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Kitapevi, 2001, ss.139–160.

¹¹ Pouting, **age**, ss. 149–152.

savaşçılığa uygun olan karakterleri sayesinde bunu da kolayca gerçekleştirmişlerdir.¹² Bu mücadelenin dört aşaması olduğunu düşünen Alaeddin Şenel sürecin, askerleri yarattığını ve eşitlikçi toplumdan eşitsiz uygar topluma geçildiğini düşünmektedir:

Birinci evre talan evresidir. Çobanlar, ambarlarını yağmalama girişimlerine direnen çiftçileri öldürürler, köyü yakıp, yıkıp talan ederler. Bunun altın yumurtlayan tavuğu boğazlamaya benzediğini zamanla görürler. Anlayınca tutum değiştirir, yağmacılığa geçerler. Öyleyse ikincisi yağma evresidir. Yağma evresinde talandan kaçınırlar. Üretimi gelecek yıllarda sürdürmeleri için çiftçileri öldürmemeye çalışırlar, ürünlerin hepsini almamaya özen gösterirler. Ancak böyle davranan çoban topluluklara karşılık böyle davranmayanlar da çıkar. Kimileri de talanı önlemek için köylüleri korumaya başlarlar ve 3. evre, “haraç” evresi başlamış olur. Haraç zamanla belli bir orana bağlanır. Haraç alan “asker” topluluk, haraca bağladıklarını daha iyi korumak için onların yanına yerleşir ki bu fetih ve tabakalaşma demektir. Artık koruma karşılığında, belli bir oranda toplanan haraca, vergi diyebiliriz. Böylece devlete varılan yolda vergi evresine ulaşırız. Göçebe çoban topluluk, yerleşmekle birlikte çiftçilik yapmaya yanaşmaz ayrıca çobanlığı da çiftçilere yıkabilir. Çalışmayan, topraklara sahip çıkan bir konuma gelir ve kimi zaman toprakları korumak kimi zamansa topraklarını genişletmek için savaşır. Böylece asker yönetici sınıfa dönüşmüştür.¹³

Şenel’in tarihsel incelemesi, aynı zamanda devletin de başlangıcıdır. Bu tarihsel inceleme, çiftçi kabileleri istila eden çoban yani asker toplulukların, çiftçilerin çalıştırılmasını sağlayan ve üretimin devamlılığı için köyleri saldırılara karşı koruyan bir güç olarak üretim sürecini kontrol edip egemen olduğu ilk devlet sistemlerini anlatır. Diğer taraftan, bu devlet sistemlerinde, artı ürün tapınıklarda saklandığı için üretim sürecini yönetenlerin din adamları olduğu varsayılmaktadır.¹⁴ Dolayısıyla ilk devletlerin, askerlerin kurduğu fakat yönetiminin din adamlarının kontrolünde örgütlenmeler olduğu düşünülebilir.¹⁵ Şenel, bu devletlerin ilk olarak Sümer’de ortaya çıktığını belirtmektedir. Sürekli olarak istila tehlikesiyle iç içe yaşayan bu devletlerde, askerlerin, artı ürünün garantisi olmaları sebebiyle önemleri giderek artmıştır. Bu devletlerin, zamanla tamamen silahlı kuvvetlerin kontrolü altına girdiği bilinmektedir. Diğer taraftan, din adamları düzenin

¹² Auatoly M. Khazauov, **Nomads and the Outside World**, 2. Edition, Madison: The University Of Wisconsin Press, 1994, ss.44–53.

¹³ Şenel, “Savaşın Antropolojisi”, s.42.

¹⁴ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 4. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Kitapevi, 1995, ss.40–46.

¹⁵ Benzer bir düşünce Otto Hinze tarafından dile getirilmiştir. Ona göre de, “devlet oluşumu ile askeri örgütlenme arasında ciddi bir benzerlik bulunmaktadır ve her siyasal sistem kökeni itibarıyla askerdir”. Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi**, 1. Basım: İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s.219.

devamlılığı açısından ikna edici kuvvetlerinin bulunması nedeniyle devlet içinde ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmişlerdir.¹⁶

Tarihsel veriler, devlet olarak tanımlanan ekonomik-siyasal-askeri karmaşık bütütün asker tarafından yaratıldığı düşüncesini desteklemektedir. Devletin tarihinin her aşamasında askerin, bu bütünde gücünü sağlamlaştıracak ve yeniden üretmesine yardımcı olacak unsurlara ihtiyacı vardır; çünkü asker yönetici bir sınıf olmasına rağmen, moderniteye kadar tarihin hiçbir evresinde üretici bir güç olmamıştır. Dolayısıyla devletin ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren, sivil-asker ya da silahlı-silahsız ilişkileri çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. MÖ. 1. yy.da yaşamış Romalı şair Juvenal'ın hicivlerinden birinde geçen “muhafızları kim muhafaza edecek?”¹⁷ ve MÖ. 5. yy.da yaşamış olan Çinli general ve askeri teorisyen Sun Tzu'nun, “yönetici, askeri konularda bilgisizse, ordusuna kötü şans getirebilir, askerlerinin şaşırmasına sebep olabilir”¹⁸ sözleri sorunsalın yüzyıllardır tartışıldığını göstermektedir.

Modernite öncesinde, askerin devlet yönetimine dolaysız etkileri olmuştur. Moderniteyle birlikte ise askerin devlet yönetimine direk etkisi, sivillerce kırılmaya çalışılmıştır. Siviller, bu etkiyi ancak sanayileşme süreciyle yaratabilecek konuma gelirken aynı sanayileşme süreci özellikle Batılı ordularını üretim yapabilen güçlere dönüştürmüştür. Artık sivillerin karşısında, hem silahlı hem de üreten bir güç vardır. Askeri darbeler ile kimi dönemlerde ordular yönetimde öne çıkmışlardır. Fakat silah endüstrileriyle yaratılan dolaylı etki, askeri darbelerden daha güçlü olmuştur. Dolayısıyla sorunsalın, tarihsel evrimini sanayileşme büyük ölçüde farklılaştırmıştır. Bu önemli noktadan hareketle sivil-asker ilişkilerindeki yapısal değişimleri Modernite öncesi ve sonrası olarak incelemekte fayda vardır.

¹⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.46.

¹⁷ Decimus Iunius Juvenalis, *Quis custodiet ipsos custodes?*, http://en.wikipedia.org/wiki/Quis_custodiet_ipsos_custodes%3F. (17.07.2007)

¹⁸ Sun Tzu, *Art Of War*, <http://www.artofwarsuntzu.com/LionelGilesTranslation.htm>. (17.07.2007)

1.2. Modernite Öncesi Askerin Devlet Mekanizmasındaki Yeri

Romalı Şair Juvenal'ın sorusu halen net bir şekilde cevaplanabilmiş değildir. Sorunsal, moderniteyle birlikte daha karmaşık bir hal almıştır. Modern dönem günümüzde tartışılan modelleri yaratmıştır. “Modern dönem öncesinde ise asker-toplum-iktidar ilişkisi nasıldı?” bu sorunun incelenmesi, modern döneme dair çıkarımlar yapılabilmesi açısından gereklidir.

Şenel, değerlendirmelerini uygarlığın ortaya çıktığı Mezopotamya'dan hareketle yapmaktadır. Mezopotamya'da ortaya çıkan uygarlıkların belirleyicisi, o coğrafyanın iklim, toprak yapısı, doğal kaynakları gibi kendine özgü nitelikleridir. Özellikle ilk uygarlıkların ortaya çıktığı Mezopotamya'da oluşmuş devlet sistemleri hem diğer coğrafyaları etkilemiş hem de kendine has özellikler geliştirmişlerdir. Dolayısıyla yüzyıllardır çözümlenmeye çalışılan silahlı olanlar ile silahsız olanlar arasındaki sorunsal, kültürler bağlamında farklılıklar arz etmektedir. Kültürler bağlamındaki farklılıkların ilk göstergesi dillerdir. Etimolojiden faydalanılarak “ordu” kavramının içeriği incelendiğinde, Doğu ve Batı'daki toplumların yaşam koşulları toplumsal örgütlenmeleri farklılıklar göstermektedir.¹⁹

Türkçe “Ordu” kelimesinin etimolojik anlamı, hakanın konağı, saray, otağ, makam, hakanın oturduğu şehirdir.²⁰ Ayrıca kelimenin evriminin “orta, ortu, urtu ve ordu”²¹ şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durum ordunun devlet yönetiminin merkezi olan hükümdarın, devlet yönetimiyle ilgili kararları aldığı, uyguladığı ve yaşadığı yer, merkez veya siyaset ve silahlı kuvvetlerin birleştiği bir bütünü anlatır. “Ordu” kelimesinin Farsçadaki anlamlarından birisi olan “Sepahdeh”²², kökü olan “sepah” sözcüğünün etimolojik anlamı ise millettir. Bu karşılık ise ordu-millet anlayışı bağlamında ipucu olabilir. Kelimenin İngilizce karşılığı olan “military”, Fransızca karşılığı olan “militaire” ve Almanca karşılığı olan “militarisch” sözcüklerinin etimolojik açıklamalarına bakıldığında ise, Latince “militaris” kökeninden türediği ve anlamının “tabur içinde yürüyen kişi, askerler” ya da “bir araya gelmiş

¹⁹Burada kullanılan “Doğu” ve “Batı” kavramları, bahsedilecek devlet sistemlerinin dünyada buldukları konumlarla beraber, varolan iklim koşullarının yarattığı toprak yapısı ve buna bağlı olarak gelişen üst yapısal kurumların farklılıklarını belirtme amacıyla.

²⁰ Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı, Ordu*, <http://www.nisanyan.com/sozluk/search.asp?w=ordu&x=21&y=6>. (07.08.2007)

²¹ Erol Toy, *Ordu ve Politika*, 1. Basım, İstanbul: Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1989, s.40.

²² Persianhub, <http://www.persianhub.org/political-discussions/143249-etymological-help.html#post1279463>. (05.11.2007)

kalabalık” olduğu görülür.²³ Latince'den türeyen kelimelerin, bir merkez ya da bütünü temsil etmekten ziyade “teklikler bütünü” olarak algılandığı ve bu mantık doğrultusunda içinin doldurulduğu görülmektedir. Bu noktada, orduya yüklenen anlamlar bağlamında sivil-asker ilişkilerinin genel-geçer bir şablona oturtulamayacağı kesindir. Bu düşünceden hareketle ordunun, “Doğu ve Batı devlet sistemlerinde farklı konum ve işleyişi olduğu” ön kabulünden hareket edilecektir. Bu içerik farklılığının temelini şu temel veriyi de koymakta fayda vardır: buzul çağı'nın sona ererek havaların ısınmasıyla, Avrupa'daki tundralar yani ağaçsız ovalar yerini ormanlar almış, Ortadoğu'da ise ormanlar ve yağışlar azalmış ve iklim sertleşmiştir.²⁴ Bu iklim değişikliği, Avrupa'da su kaynaklarının artmasına dolayısıyla tarımsal üretimin kolaylaşmasına; Ortadoğu'da ise su kaynaklarının azalmasına dolayısıyla tarımsal üretimin zorlaşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, bahsi geçen coğrafyalardaki toplumların devlet örgütlenmelerinin ve dolayısıyla askerin bu yapılarıdaki konumlarının farklı olacağı düşünülebilir.

1.2.1. Ortadoğu Coğrafyası Devlet Sistemlerinde Ordu

Daha önce de belirtildiği gibi “Doğu” kavramının kullanılmasının nedeni sadece bahsi geçecek devlet sistemlerinin dünya coğrafyasındaki konumuyla sınırlı değildir. Buradaki yorum, coğrafi konumu başlangıç noktası sayarak, bu konumun ekonomik ve politik değişimler sonucu evrenselleştiği ve bu bağlamda oluşan koşullarının yarattığı sosyal ve siyasal yapılanmaları yorumlama çabasıdır. Sonuç olarak Doğu, Batı gibi, yön belirten bir kavramdan öte, ekonomik-sosyal-siyasal karmaşık ve dinamik bir sistemi temsil etmektedir. Ortadoğu bu sistemin kendine has bir unsurudur. Bölgenin, Mezopotamya gibi verimli bir vadiye sahip olmasının yanında, bu vadinin çevresinin dağlık ve çöl olması, burada oluşan uygarlıkların sürekli olarak diğer çoban kabilelerin hedefinde olması sonucunu doğurmaktadır.²⁵ Dolayısıyla burada orduların, uygarlıkların devamlılığı bağlamında yaşamsal önemlerinin olduğu kesindir. Bu sosyolojik gerçekliği yorumlama yolunda, siyaset sosyolojisinin öncülerinden sayılan İbn Haldun'un *Mukaddime*'si de yardımcı olabilir. İbn Haldun'un yorumuna geçmeden önce bazı Eski Doğu devletlerinde, iklim, coğrafi konum

²³ Online Etymology Dictionary, **Military**, <http://www.etymonline.com/index.php?search=military&searchmode=none>, (05.11.2007)

²⁴ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s.20.

²⁵ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 1. Cilt**, 5.Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994, s.50.

gibi unsurların etkileri ve bu etkiler sonucu oluşan devlet ve askeri yapılanmaları incelemekte fayda vardır.

1.2.1.1. Eski Doğu'da Mezopotamya Devletleri ve Ordular

Fırat ve Dicle nehirlerinin birbirine yaklaştığı verimli topraklarda, yani Aşağı Mezopotamya'da Sümer, Akad ve Babil uygarlıkları gibi ekonomisi tarıma dayanan birçok küçük askeri devlet bulunmaktaydı. Tarım, en kolay ve yaygın üretim biçimiydi. Bu devletlerin başında, kabile reisleri bulunmakta ve kabile reisleri bataklıkların kurutulması, kurutulan alanın ekilmesi ve bu alana su getirebilmesi için gerekli çalışmaları kölelere yaptırmaktaydılar. Bu uygarlıklarda devlet, toprak sahiplerinin bir araya gelerek oluşturdukları meclislerle yönetilmekteydi. Bu yüzden yönetim şekli militer demokrasi olarak adlandırılabilir.²⁶ Yukarı Mezopotamya bölgesinde ise, su durumu daha farklıdır, taşmalar daha azdır ve Fırat ve Dicle arasındaki mesafe 400 km.ye kadar çıkar. Ayrıca bölge Aşağı Mezopotamya'ya göre dağlıktır. Dolayısıyla bu bölgede tarım yapmak zordur; hayvancılık ve avcılık daha yaygındır. Bu koşullarda askerin ağırlığı daha fazladır.

Yukarı Mezopotamya'da kurulan Asur Devleti, sınırlı bir şekilde tarımla uğraşiyor fakat devasa su kanalları açma gibi bir faaliyet, iki nehir arasındaki mesafenin fazla olmasından dolayı yapılamıyordu. Bölgeden geçen ticaret yollarında hem ticaret hem de kervanlara silahlı koruma yapılıyordu; ayrıca savaş ganimetleri önemli gelir kaynaklarıydı. Bu faaliyetler, ordu şeflerinin ve yüksek memurların zenginleşmesini sağladı. Ticaretin ve ticaret yollarının korunmasını sağlayan askerlerin yönetimde ağırlığı çok fazlaydı.²⁷ Tarımın, birincil ekonomik uğraş olmadığı bu devlette, tacir, askere dayanarak güçlenebiliyor ve bu şekilde kral olabiliyordu. Bu durum, kralın tahta geçiş seremonisinde kendisini göstermekteydi. Bu seremonide, kral tahta çıkmadan önce askeri birliklerin önüne çıkarılır ve alkışları beklenirdi.²⁸

Fırat ve Dicle arasında kalan arazinin aşağı kısımlarındaki bataklıkların kurutulması, ekilebilir hale getirilmesi ve suyun, bu alanlara kanallarla taşınabilmesi için örgütlü bir güce gereksinim vardı. Güçlü çoban kabileler, bölgede bulunan diğer kabileleri

²⁶ Ibid, ss.50–59.

²⁷ Ibid, ss.161–170.

²⁸ Ibid, s.169.

kontrol altına alarak bu çalışmaları gerçekleştirebilmişlerdir. Bu kabilelerin kurduğu devletlerde ise insanlar, sulama kanallarının yapımı, bataklıkların kurutulması ve tarımsal üretim için köle olarak kullanılmışlardır. Ayrıca bölgenin çöllerden ve dağlık alanlardan gelebilecek istilalara karşı savunulabilmesi için askerlerin bütün bu yapım ve üretim süreçlerinde etkin olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bölgede, özel mülkiyetin oluşumuna uygun bir ortam bulunmadığı için askerlerin kontrolünde ya üniter devletler ya da kabile reislerinin başlarında olduğu federasyonlar kurulmuştur. Mezopotamya'nın yukarı kısmında ise, tarım ağırlıklı yerine ticaret ve hayvancılığın belirleyiciliği öne çıkmıştır. Asker, ticari sürecin güvenliğini sağlamıştır. Böylece tacirler ve askerler, sistemlerin önemli belirleyicileri olmuşlardır.

1.2.1.2. İbn Haldun'a Göre Ortadoğu'da Devlet ve Ordu

İbn Haldun'a dayanarak Ortadoğu'da devlet ve ordu konusunun incelenmesinin nedeni, İbn Haldun'un Bedevi ve Hadariler arasında yaptığı ayırım ve ayrıca günümüz İsrail Devleti topraklarında Bedevilerin yaşamış olmasıdır. İsrail devletinin temel niteliklerinde Bedevi yaşam ve inanç özelliklerine halen raslanmaktadır.

İbn Haldun, Doğu toplumlarının temelini, "asabiyet" olarak nitelendirdiği, amacı Mülk'e yani devlete sahip olmak olan, soy bağıyla ya da bir ideal için bir arada bulunan insan topluluğundaki dayanışma ruhu ve fikir birliğini koymaktadır. Hem göçebe topluluklar olan bedevilerin²⁹ hem de yerleşik topluluk olan hadarilerin³⁰ toplumsal örgütlenmelerinin temelinde asabiyet yatmaktadır.³¹ Diğer taraftan İbn Haldun, bedevi ve hadari kavramlarını sözlük anlamlarından farklı kullanmıştır. Ona göre Hadari, Bağdat, Şam, Kahire gibi Umran'da yani uygarlık merkezlerinde yaşayanlardır. Bedevi ise, köy, kasaba, küçük şehirlerde ve göçebe olarak sahrada yaşayan topluluklardır.³²

Bedevilerin, yerleşik olanlarının uğraştıkları meslekler olan çiftçilik ve hayvancılık, onların sahrada yaşamalarını gerektirmiştir. Yerleşik olmayan Bedeviler ise sepetçilik, elekçilik, demircilik gibi göçebe zanaatçılık ile uğraşıp, ürünlerini köylü ve çoban

²⁹ Osmanlıca-Türkçe Sözlük, **Bedevi**, <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=bedevi&t=%40#sonuc>. (21.10.2007)

³⁰ İbn Haldun, **age**, s.131.

³¹ *Ibid*, s.415.

³² *Ibid*, ss. 415–417.

topluluklara satarak geçinmişlerdir. Hem göçerlerin hem de yerleşiklerin ortak paydası ise bu ekonomik uğraşlar sonucu oluşan ürünlerin sadece kendi yaşamlarını devam ettirecek miktarda olmasıydı. Üretimleri ihtiyacın ötesine geçtiğinde yani artı ürün yaratıldığında, Bedevi, İbn Haldun'un ifadesiyle, kendisini şehre bağlar, refah ve rahatlık yani Hadarilik başlar.³³

Bedevilikle Hadarilik arasındaki ayrımlar asker ve ordu gibi fikirlerin oluşumunda ve etkilerinde, farklılıklar olması sonucunu doğurmuştur. İbn Haldun Bedeviliğin, Hadarilikten daha eski olduğunu ve Umran'ın yani uygarlığın temelini Bedevilik olduğunu belirtir ve bir çeşit ihtiyaçlar hiyerarşisinden bahsetmiştir. Bedeviliği, yaşamın devam edebilmesi için gerekli fiziksel koşulların yaratıldığı ve bu koşulların yaratılabilmesini gerektiren fiziksel mücadelenin yaşamda temel belirleyici olduğu bir evre olarak tanımlamıştır. Bedevilerin, yaşadıkları koşulların zorluğundan dolayı her an her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olmaları gerekmektedir dolayısıyla Bedevi topluluğun her üyesi savaşçı bir yapıya sahiptir. İbn Haldun'a göre Bedevilerin sürekli tehlike altında olmaları ve kendilerinden başka onları koruyacak kimse olmaması, onların Hadarilerden daha cesur olmasını gerektirmiştir.³⁴ Bu bağlamda Bedevilikte, ordunun bir kendilik olarak varolmasına gerek yoktur. Başka bir ifadeyle Bedevilik, herhangi bir devlet örgütlenmesinin olmadığı, askerlerin oluşturduğu sosyal bir yapıdır. Hadarilik ise bedeviliğe göre refah ve huzur demektir. Bedeviliğin yönetim şekli olan riyaset yani devletin olmadığı, gelenek-görenekler ve tecrübeler doğrultusunda toplu olarak kararlar alınan ve kabilenin başında bir şefin olduğu fakat devlet sisteminin olmadığı yapı, Hadarilikte Mülk'e dönüşür. Mülk, uzmanlaşmaya dayalı, devlet örgütlenmesinin olduğu bir sistemdir. Artı ürünün ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. Artı ürünü elde eden insanların hayatları farklılaşmaya başlar. Toplumsal evrimin bu aşaması, ihtiyaçların ve ilgilerin artmasına, ihtiyaçların artması ise arzularının artmasına neden olur. Diğer taraftan Mülk, eğitim ve adalet gibi kurumlarıyla insanları kontrol altına almaya başlar. Bu durumun savaşçılık bağlamındaki sonucu, insanların, savaşçılık özelliklerini, cesaret ve girişkenliklerini kaybetmesidir. Dolayısıyla

³³ Ibid, s. 419.

³⁴ Ibid, ss. 417-424.

savaşçılık özelliklerini kaybeden insanları ve kendisini korumak için mülk, bir ordu kurar ve istilalara karşı şehirlerinin etraflarını surlarla çevirir³⁵.

Hadarilik uzmanlaşmaya dayalı bir devlet örgütlenmesi yaratıyorsa, ordunun bu yapıdaki rolü nasıl olmuştur? Başka bir ifadeyle sivil ve asker gibi bir ayrım söz konusu muydu? İbn Haldun'da bu şekilde kesin bir ayrımın olmadığı görülmektedir. Yalnız, eserde “kalem” ve “kılıç” olarak adlandırdığı bazı ayrımlar vermiştir. Bu ayrımlar konu hakkında bazı çıkarımlar yapılabilmesini sağlamaktadır.³⁶ Ayrıca, *Mukaddime*'de yer alan, kimi Doğulu devlet adamlarının sözleri de konunun anlaşılabilmesine yönelik ipuçları vermektedir.

İbn Haldun, devletin çeşitli evrelerden geçtiğini ve her evrede hükümdar ile kurumlar arasındaki ilişkinin değiştiğini belirtmiştir. *Asabiyet* kavramı bu evrelerde yine temel belirleyicidir. Mülk'ün çeşitli evrelerinde asabiyetin, belirleyicilerinin yani soy bağı ve amaç birliği ağırlığı değişir. Hükümdar, önce mülkün devamlılığını sağlamak için daha sonra kendi hâkimiyetini sürdürebilmek için çeşitli önlemler alır. Mülk'ün ele geçirildiği ilk aşamada hükümdar yönetimin, vezirlik, valilik, komutanlık, vergi toplama gibi önemli noktalarına kendi soyundan gelen kişileri getirir yani asabiyetin soy birliğine dayanan kısmı baskındır. Hükümranlık bu kişilerle paylaşılır, mülk bir çeşit aristokrasi ile yönetilir. Bu dönem aynı zamanda mülkün güçlenme, tutunma aşamasıdır. Daha sonra ki evre ise “sınırsız monarşi” evresi olarak adlandırılabilir. Hükümdar, kendi iktidarını garanti altına alacak hamleler yapmaya başlar. Daha önce kendisiyle aynı soydan gelen asabesini yerleştirdiği, önemli kurumlara devşirmeleri getirerek, “nesep” asabiyetinin ağırlığını, “sebeb” asabiyetine yani, asabiyetin fikir birliği anlamına doğru kaydırmaya başlar. Hükümdar, kendisini tek yönetici olarak kabul ettirecek mücadeleyi verir. Bu ve bundan sonra ki evrelerde, orduya devşirme askerler alınır ve ordunun başında devşirme komutanlar bulunur. İbn Haldun'un bahsettiği bu durumu Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda görmek mümkündür. Hükümdar Melikşah'a dönemin veziri, Nizamülmülk'ün devletin gücünün ve hükümdarın iktidarının korunabilmesi için tavsiyelerde bulunmak üzere yazdığı *Siyasetname* adlı eserinde bu konuyla ilgili şu ifadelerle rastlanmaktadır:

³⁵ Ibid, ss.424-428.

³⁶ İbn Haldun, *age*, s.655.

Eğer asker aynı soydan olursa bundan büyük hatalar doğar. Her cinsten olması için çalışmalıdır. İki bin Deyhemli ve Horasanlının sarayda devamlı bulundurulması gerekir. Bunlardan bazılarının Gürcülerden ve bazılarının da diğer bütün cinslerden daha iyi insanlar olan Fars çobanlardan olmaları uygun olur.³⁷

Üçüncü evre ise refah evresidir; artık kurumlar oturmuş, ekonomide, bilimde, sanatta Mülk, en üst düzeye çıkmıştır. Gücün ve zenginliğin bütün nimetleriyle yaşandığı ve diğer devletlere gösterildiği evredir. Bütün kurumlar gibi ordu da en güçlü ve yönetimle en uyumlu dönemindedir. Yönetimle ordu arasında herhangi bir çatışma söz konusu olamaz. Dördüncü evre, duraklama dönemidir. Bu dönemde herhangi bir gelişim ya da değişim yaşanmaz. Beşinci evre ise gerileme ve yıkılma dönemidir. Bu dönemde ekonomik yapı bozulur ve bunun sonucunda kurumların arasında uyumsuzluklar ve çatışmalar ortaya çıkar.³⁸

Mülkün evrim sürecinde, daha önce belirttiğimiz, kalem ve kılıç mertebeleri³⁹, gücün dayandığı koşulları anlatmak üzere kullanılmıştır. İbn Haldun'a göre Mülkün ilk evresinde, kılıç sahipleri kalem sahiplerine göre daha etkindir çünkü Mülk yeni ele geçirilmiş, dışardan gelecek tehditlere karşı tecrübesiz ve kurumlar tam anlamıyla oturmamıştır. Bu aşamada kalem, kılıcın ancak yardımcısıdır. İkinci aşamada da kılıç etkindir çünkü hükümdar iktidarına karşı, kendi soyundan gelebilecek tehditleri bertaraf etmek için kılıca dayanırken, fetihlerle de mülk gücüne güç katmıştır. Mülkün en güçlü konumuna ulaştığı refah evresinde ise bürokrasi güçlenmeye başlar yani kalem etkindir. Bu noktada bilim ve sanat öne çıkarken, bayındırlık hizmetleri en iyi şekilde verilir. Ayrıca vergilerin düzenli bir şekilde toplanması ve korunması gerekmektedir. Böyle bir durumda kalem, kılıçtan daha etkindir. Sonuç olarak kılıç da diğer kurumlar gibi en güçlü evresinde fakat kaleme göre yönetimde daha az işlevlidir. Duraklama evresi, refah evresine benzer özellikler gösterirken gerileme ve yıkılma evresinde bütün kurumlar gibi kılıç da bozulmaya başlar. Bu evrenin aşamalarında kalem ve kılıcın etkinlikleri çeşitli şekillerde değişir.⁴⁰

³⁷ Nizamülmülk, **Siyasetname**, 1. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, s.146.

³⁸ İbn Haldun, **age**, s.502–513.

³⁹ Burada kullanılan “kalem” ve “kılıç” kavramları İbn Haldun’un ifadeleridir. “Kalem” sivil bürokratları, “kılıç” ise askeri ya da orduyu temsil eder.

⁴⁰ İbn Haldun, **age**, s.655–658.

İbn Haldun'un bahsettiği devlet yapılanmalarından bazı örneklere bakıldığında, ordunun devlet örgütlenmesi içindeki konumu ve ona atfedilen değerler konusu hakkında çeşitli bilgilere ulaşılabılır. Sasani Devleti'nin(MS. 224–651), refah evresinde⁴¹ hükümdarlık yapmış olan Farsça adıyla Anuşiravan, I. Hüsrev'in(MS.531–579) şu sözleri, mülkün varoluşunu, ordu ile başlayan, halkını tanıyan hükümdarla biten bir çemberle tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, mülkün varoluşunun etmenleri başladığı noktada tamamlanmıştır:

Mülk ve devlet ordu ile ordu malla, mal vergiyle, vergi memleketin imar edilmesiyle, memleketin mamur hale getirilmesi adaletle, adalet devlet adamlarının ıslah edilmeleriyle, devlet memurlarının ıslah edilmeleri vezirlerin dürüst şahıslar olmalarıyla olur. Bütün bunların başı ve esası da hükümdarın, raiyyenin halini bizzat araştırması ve halkı terbiye etmeye muktedir olması ile olur.⁴²

Bu sözler hükümdar ile orduyu birleştirerek devleti tanımlamaktadır. Bu çember, Haldun'un belirttiği, kılıç ve kalem mertebelerini Mülk kavramında bir araya getirirken, ikisini de ayrı ayrı yapılar olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda I. Hüsrev'in tanımlaması, sivil ve asker ayırımından ziyade bir bütünlüğü anlatmaktadır.

1.2.1.3. Ordu-Toplum Bütünleşmesini Sağlayan Araç Olarak Toprak Sistemi

Ortadoğu'da egemen olmuş imparatorluklardaki toprak sisteminin incelenmesindeki amaç, hem günümüzde İsrail'in kurulduğu toprakların uzun süre bu devletlerin toprak sistemlerin dahil olmuş olması hem de yukarıda belirtilen Mülkün varoluş çemberinde kilit konumda olmasıdır. Mesudi'nin sözlerine geri dönülecek olursa bu çemberin hem hükümdarlığı hem orduyu hem de halkı bütünleştirdiği görülmektedir. Bu bütünleşmenin, toprak sistemi ve mesleki örgütlenmeleri kapsayan üretim düzeninde somutlaştığı ve askeri bir yapı olarak görüldüğü tespiti yapılabilir. Toprak sistemine geçmeden önce Selçuklu ve Osmanlı kültürlerinde önemli bir mesleki kurum olan Ahilik Teşkilatı'nın, bahsettiğimiz bütünleşmeyi destekler bir özelliğini belirtmekte fayda vardır.

⁴¹ Tarihi kaynaklarda Sasani Devleti'ne yönelik böyle bir devir adlandırması yoktur fakat Anuşiravan'ın yaptırdığı ticaret yolları, saraylar ve bilim-sanattaki gelişimler, İbn Haldun'un mülkün evrimiyle ilgili yorumlarıyla birleştirildiğinde böyle bir sonuca ulaşılabılır.

⁴² İbn Haldun, *age*, s.262.

Bu örgütlenme, 14. yy.a kadar mesleki ve ahlaki eğitimin yanı sıra askeri eğitim de veren bir kurum olmuştur.⁴³

Büyük Selçuklu Devleti ve onun yönetim ilkelerini takip eden Osmanlı Devleti'nde toprak yönetimi, ordu-halk bütünleşmesini açık bir şekilde göstermektedir. Bu devletlerde tarım yapılan topraklar çeşitli bölümlere ayrılmış ve bunların bir kısmı askerlere verilerek, hem üretim sürecine katılmaları ve bu yolla toplumsal hayata eklemlenmeleri hem de savaş zamanlarında orduya katılmaları sağlanmıştır. Bu esaslara dayanan toprak sistemi, Büyük Selçuklu Devleti'nde "ikta", Osmanlı Devleti'nde "tımar" adını almıştır. Bu toprak sistemini Ömer Lütfi Barkan şöyle tanımlamıştır:

Osmanlı Devleti'nde geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memura, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili salahiyetiyle, tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa Defter yazılarındaki senelik gelir kayıtları 20 bin akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir.⁴⁴

Bir tarımsal üretim düzeni olarak tımar, askeri gücü ve merkezi yönetimin taşradaki otoritesini sentezleyen askeri-idari-iktisadi bir birimdir.⁴⁵ Bu sistem, tımarlı sipahi denilen süvari ordusunun yapılandırılmasında kullanılmıştır. Osmanlı ordusu içindeki tımarlı sipahilerin sayısı, İbn Haldun'un ifadesiyle, Umran'ın refah evresinde yani Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 70–80 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan asker sayısı 37 bin civarındadır. 16.yy boyunca devam eden fetihlerle, kazanılan toprakların tımar haline getirilmesiyle bu sayının 120 bine ulaştığı tahmin edilmektedir. Kanuni dönemi arazi tahrirlerine göre, İmparatorluk topraklarının, Rumeli'de 46'sı, Anadolu eyaletlerinin %56'sı, Diyarbakır'ın %38'i, Halep ve Şam eyaletlerinin %38'i tımar arazisidir ve toplam vergi gelirinin % 49,8'i tımar sahiplerinden alınmaktadır.⁴⁶

Bu verilerin değerlendirilmesinde ortaya iki farklı yönde fakat daha önce belirtilen Mülkün varoluş çemberi bağlamında, birbirini tamamlayan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin refah evresinde yayıldığı büyük alandaki heterojen kültürel yapının kontrol edilmesinde askeri-idari-iktisadi bir birim olarak tımarın önemli bir konuma sahip

⁴³ Ahilik, "Askeri Eğitim Metodu", <http://www.ahilik.gen.tr/egitim/askeri.html>. (28.01.2008)

⁴⁴ Ömer Lütfi Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi**, 1. Basım, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s.874.

⁴⁵ Wikipedia, **Tımar**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C4%B1mar>. (09.10.2007)

⁴⁶ Barkan, **age**, ss. 873–876.

olması gerçekliğinden hareket ederek ilk olarak, imparatorluğun yönetim mekanizmasındaki askerin konumu üzerine çıkarımlar yapılabilir. Devlet mekanizmasının geliştirdiği bu toprak sisteminin diğer bir sonucu ise bu topraklarda yaşayan insanlarla ilgilidir. Toprak sistemi-ordu- devlet ilişkisinin somut göstergesi, tımar ve ikta sistemlerinde devlet, askerlere toprağın kullanım hakkı ve bu bağlamda örfi veya şer-i birtakım hak ve resimleri kendi nam ve hesabına toplama hakkı verirken bunun karşılığında “cebelü” olarak adlandırılan süvarileri, topraktan elde ettiği gelire yetiştirmesini şart koşmuştur.⁴⁷ Hem asker yetiştirme hem de kimi hak ve resimleri toplama sorumluluklarının, merkezden taşraya kaydırılması ve bu görevin başına askerlerin getirilmesi, merkeziyetçi yapının devamlılığı bağlamında risk taşımaktadır. Başka bir deyişle tımar, şekil olarak bir çeşit derebeylik sistemine dönüşebilme riskini barındırmaktadır. Nitekim toprak sisteminin, merkezi otoriteden bağımsız bir gücün oluşabilmesine kaynaklık etme potansiyeli yönetimler tarafından öngörülmüştür. Bu risk çeşitli yöntemlerle bertaraf edilmiştir. Nizamülmülk bu konuda, *Siyasetname*'nin “İkta Sahipleri ve Halkın Hareketleri Hakkında İhtiyatlı Olmak” adlı bölümünde bu konuda Melikşah'ı uyarmaktadır: “Kendilerine ikta verilenler halka fena muamele ederlerse malları ellerinden alınır; hakikatte onların, toprağın ve halkın Sultanın olduğunu bilmeleri gerekir”⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin vergi sistemi bu noktada önemli bir kontrol unsuru olmuştur. Örfi ve şer-i olarak adlandırılan ve her birinin alt kalemleri olan farklı vergiler sayesinde tımarlı sipahi bir taraftan kendi ihtiyaçları için vergi toplarken, diğer kalemlerde merkezi yönetime vergi ödemiştir. Örneğin, devlet yönetimi, ağnam bedeli adı verilen hayvan sayısı üzerinden alınan vergi ve Müslüman olmayan erkek nüfustan alınan cizye vergilerinin toplama yetkisini kendi üzerine almıştır.⁴⁹ Dolayısıyla tımarlar, her zaman bu vergilerin toplanması için merkezi yönetime açık olmuştur. Ayrıca sipahinin, kendi namına topladığı vergilerin “defter sureti” merkezi yönetim tarafından kontrol edilebilmekte ve açıkça belirtilmeyen gelir fazlalarına merkezi yönetim tarafından el konulabilmekteydi. Diğer taraftan Osmanlı adalet sistemine göre herhangi bir suçun cezalandırılabilmesi için kadı mahkemelerinde karar verilmesi gerekmekteydi. Yani tımar sahibi askerler, ne kadar güçlü

⁴⁷ Ibid, s.882.

⁴⁸ Nizamülmülk, *age*, s.58.

⁴⁹ Osman Can Aktan, “Osmanlı Vergi Sistemi ve Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme”, s. 2-4, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf. (09.10.2007)

olsalar da reayalarını yargılama hakkına sahip değillerdi.⁵⁰ Bu tür sınırlılıklar doğrultusunda, tımarlı sipahilerin güçlerini, devlet memuru sıfatıyla, devlet namına kullanan askeri bir devlet sınıfı olduğu sonucuna varılabilir.

Taşrada sınırlı bir otorite olarak tımarlı sipahiler, askeri bir devlet sınıfı olarak düşünüldüğünde, İbn Haldun'un belirttiği Sebep Asabiyetinin bir türevi olduğu sonucuna varılabilir. Bu durumun en önemli kanıtı, devşirme ve köle kökenli kişilerin askeri devlet sınıfına dahil olabilmeleridir. Barkan, tımarlı sipahilerin özellikle kuruluş ve büyük fetihler döneminde devşirmelerden ve kölelerden beslendiğini vurgulamıştır. , toprak sistemi-ordu-toplum ilişkisi üzerine çıkarımlarda bulunulabilir. Osmanlı Devleti, zamana ve ihtiyaca göre her zaman halktan asker toplamıştır; “şehzadeler arasındaki taht kavgalarında taraftar toplamak veya tehlikeli bir şekil almış olan iç isyanların bastırılması hususunda, kendilerine sipahi dirliği verileceği vaadiyle halk arasından asker toplandığı görülmüştür”.⁵¹

Ayrıca tarihte yaşanan başka bir olay da reayanın devlet sınıfı mensubuna dönüşebilmesini farklı bir şekilde göstermiştir. Bu farklı ortaya çıkışın temelinde, toprak sistemi tımarın bozulması vardır. 17.yy. Celali Ayaklanmalarında, devlet, isyancıların lideri Deli Hasan'ın kuvvetlerini karşısında kontrolü sağlayamayınca isyancılarla anlaşma yoluna gitmiş ve Deli Hasan “paşa” unvanıyla Bosna Beylerbeyliği'ne atanmıştır.⁵² Bu bağlamda, reayanın her zaman devlet kontrolünde soylu bir sınıf mensubuna dönüşebilmesi, Osmanlı devlet geleneğinde mümkündür. Bu soyluluk türünün temel niteliği ise silahlı olmaktır.

1.2.2. Batıda Modernite Öncesi Sivil-Asker İlişkileri

Batı uygarlıklarına esin kaynağı olmaları nedeniyle Eski Yunan, Roma ve Bizans toplumlarında askerlerin devlet mekanizması içindeki konumunu incelemekte fayda vardır. Batıdaki devlet geleneklerinde, bu uygarlıkların izlerine rastlamak mümkündür. Bu durumun sebebi benzer ekonomik ve toplumsal gelişme aşamalarından geçmeleridir. Bu noktada yine iklim koşulları hakkındaki bilgiler başlangıç için yardımcı olabilir. Buzul çağıının sona ererek havaların ısınmasıyla Avrupa'da tundraların yani ağaçsız ovaların yerini ormanların

⁵⁰ Barkan, *age*, ss.883–885.

⁵¹ *Ibid*, s.886.

⁵² Wikipedia, **Celali İsyancıları**, http://tr.wikipedia.org/wiki/Celali_isyanlar%C4%B1. (01.11.2007)

alması ve su kaynaklarının artması dolayısıyla tarımsal üretimin artması, uygarlıkların gelişimini hızlandırmıştır.

1.2.2.1. Eski Yunan

Kent devletlerinin ortaya çıkması bakımından elverişli iklim ve toprak yapısı Akdeniz kıyılarında mevcuttu.⁵³ Diğer taraftan, uygarlığın ortaya çıktığı Mezopotamya'dan, üretim için gerekli hammaddelerin sağlanması için, bu maddelere sahip olan toplumlarla, fetih ya da ticari ilişkiler kurma yoluyla yakınlaştıldı. Dolayısıyla uygarlık için gerekli hammaddeler sağlanırken, kültürel ve ekonomik yapı da bu çevre yerleşimlere taşınmış oldu. Buralardaki eşitlikçi yapı bozulurken, çoban kabileler yapısal değişimlere uğradılar.⁵⁴ Gordon Childe ve Şenel'e göre bu tür uygarlıkların kabile şefleri, ticaretle elde edilen artı ürünleri tüm topluluğa dağıtmayarak kontrol altına almış ve zamanla krallara dönüşmüşlerdir.⁵⁵ Eski Yunan Uygarlığı'nın öncüsü olan ve bu kültürel alışverişin yarattığı Girit Uygarlığı artı ürünü tarımdan değil ticaretten sağlamıştır. Dolayısıyla tarımsal üretime dayanmayan artı ürün sonucu uygarlığı yöneten eski kabile reisleri yeni krallar, askeri nitelikleri yerine tacirlikleriyle öne çıkmışlardır. Bu yüzden Girit Uygarlığı'nın hükümdarları için asker-kral nitelemesini değil tacir-kral nitelemesini kullanabilir. Dolayısıyla ordu savunma amaçlı olarak siyasetten soyutlanmıştır.

Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının malları ile Avrupalı çoban kavimlerin hammaddelerinin değişiminde aracılık etmiş olan Girit, bir yandan çoban kavimlerin Doğuyla olan kültürel alışverişini sağlarken bir yandan da bu kabilelerin Girit'in zenginliklerinden haberdar olmalarını sağlamışlardır. Bu zenginlikleri tanıyan ve Yunan yarımadasındaki çiftçi, çoban ve zanaatçı kabileleri askeri güçleriyle kontrol altına alan çoban dolayısıyla askeri bir kabile olan Akhalar, Girit Uygarlığı'nı yok ederek, MÖ. 1400'de Miken kültürünün bir eyaletine dönüştürmüşlerdir.⁵⁶ Miken Uygarlığı, Girit Uygarlığı'nı kontrol altına almasıyla Akdeniz'deki ticareti eline geçirmiştir. Dolayısıyla uygarlık, tacirlik ve askerlik nitelikleriyle öne çıkan bir kralın yönetimine geçmiştir. Ayrıca Girit Uygarlığı zırh zanaatçılarını çalıştırarak askeri niteliklerini güçlendirmiştir.

⁵³ Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, 6. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, s.65.

⁵⁴ Ibid, ss.123-126.

⁵⁵ Ibid, s.110, Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s.46.

⁵⁶ Childe, **age**, ss.142-146.

Miken uygarlığının savaş teknolojisine bakıldığında, tunç savaş araçlarını kullanmışlardır. Tunç silahlar çok pahalı silahlardır dolayısıyla ticaretle zenginleşen tacir-kral, bu zenginliğini tunç silahlar olarak ve bunları tekelinde bulundurarak asker-tacir krala dönüştürmüştür.⁵⁷ Bu noktada, Ortadoğu'nun çoban kökenli uygarlıkların, ordu-siyaset-halk bütünleşmesine göre farklılık arz eden bir durum söz konusudur. Childe'nin İlyada Destanı'ndan aktardığı bilgiye göre, Miken Prensleri'nin kudret ve servetleri savaş araçlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır yani bu araçlar ordunun değil sadece prenslerin tekelindedir. Halk ordunun bir parçasıdır fakat askeri bakımdan sadece savaşlarda kullanılan değersiz kalabalıklardır, siyaseten güçsüzdür dolayısıyla ordunun kralına bağlılığı belirgin değildir.⁵⁸ Bu bulanıklığın bir diğer sebebi ise Miken Uygarlığı'nda tarımsal üretime önem verilmemesi ve toprak sistemidir. Miken Uygarlığı'nda kralın gücü ticaretten ve yağmalardan elde edilen kaynaklara dayanmıştır. Yeni elde edilen topraklar ise askeri hizmete karşılık vasallara dağıtılmıştır. Vasallar, kralın danıştığı kişiler olsa da vasalların emrindeki halk önemsiz kalabalıklardan ibaret olmuştur.⁵⁹

Hititlerin bulduğu ve yöntemlerini gizledikleri demir üretimi, onlar yıkıldıktan sonra Avrupa ve Ortadoğu'ya yayıldı. Demir silahların ucuz olması, tunç silahlara sahip olabilmeyi gerektiren zenginliği gerektirmiyordu. Dolayısıyla göçebeler eşitlikçi yapıları bozulmadan bu silahlara sahip olabiliyordu.⁶⁰ Miken Uygarlığı, antik Makedonya kökenli, demir silahlara sahip, göçebe kabile Dorlar tarafından yıkıldı (MÖ.1100).⁶¹ Dorlar eşitlikçi yapılarından dolayı yaptıkları yağmalamaları herhangi bir aristokrat zümrenin tekelinde olmadan paylaştılar ve uygarlaşamadılar. Dorların, Yunan yarımadasını yağmalamaları yaklaşık 300–400 yıl sürdü ve bu süreçten sonra sürekli birbirleriyle savaşan feodal beylikler oluşarak Eski Yunan kent devletlerinin temelleri atıldı. Dolayısıyla Eski Yunan uygarlığının temelinde, ticaretle artı ürünü yaratmış ve askerin siyasetten soyut olduğu Girit, askeri ve ticari bir uygarlık olan Miken ve Dorların eşitlikçi askeri yapıları bulunmaktadır. Yunan kent devletlerinden Sparta, kurulduğu alan itibarıyla askeri bir devlet yapılanmasının oluşmasına müsaitti. Atina ise, denize yakın olması dolayısıyla zengin bir tacir sınıfının

⁵⁷ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi* s.48.

⁵⁸ Childe, *age*, s.147.

⁵⁹ George Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, 2. Basım, İstanbul: Payel Yayınları, 1990, ss.80–85.

⁶⁰ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.49.

⁶¹ Thomson, *age*, s.90.

oluşmasına elverişli koşulları ve ekilebilir alanların küçük olduğu bir coğrafyada kuruldu. Böylece, demokratik köleci bir kent devletlerinin temelleri atıldı.

Kurulan kent devletlerindeki tabakalaşmaya bakıldığında, silahlı olan kesimlerin hem yönetimde hem de üretim düzeninde önemli bir ağırlıkları olmuştur. Bu durumun önemli bir örneğini Sparta kent devletinde görmek mümkündür. Demir silahlı Dorlar Sparta'yı Mora Yarımadası'ndaki Lakonya, Tayget ve Panon dağları arasındaki denize uzak, verimli bir vadide kurmuşlardır. Dorlar daha önce de belirtildiği gibi göçebe ve kırsal yaşamın karakterlerini oluşturduğu askeri bir örgütlenmeye sahiptiler. Toprakları ailelerin sayısına göre eşit parçalara bölerek, kendi aralarında eşitlikçi yapılarını devam ettirirken, yerli halkları serfleştirmişlerdir. Sparta kent devleti üç unsurdan oluşmuştur: Spartalılar, Periyekler ve İlotlar (serfler). Spartalılar, vadiye kurdukları askeri merkezde yani Sparta'da yaşarken, serfler toprağı işlemişlerdir. Toprakla, ticaretle ya da zanaatçılıkla ilgili hiçbir iş yapmamış sadece yıllık ürünün yarısını almışlardır. Bu bağlamda Spartalıların tek görevi askerler olarak hükmetmek olmuştur. Dolayısıyla yaşam koşullarında askeri nitelikler görmek mümkündür. Örneğin, Spartalı erkeklerin yemeklerini evde değil, ortak bir sofrada yemeleri ve bunun zorunlu kılınması Mete Tuncay'a göre, Spartalıların ordu yaşayışının bir özelliğidir.⁶²

Bütün siyasal hakları bünyelerinde toplayan Spartalılar, ordunun oluşturulabilmesi için de bazı halkları, askerlik yapmaları karşılığında ekonomik sürece dâhil etmişlerdir. Örneğin, askerlik göreviyle yükümlü Lakonyalı Periyekler, toprak sahibi, özgür ve ticaret yapabilen fakat siyasal hakları olmayan ve Spartalıların denetiminde Akad kökenli bir halktı.⁶³ Yönetim açısından yapılacak bir değerlendirmede ise Sparta'nın MÖ. 219 yılına kadar Sparta'da iki kralın kontrolü altında olduğu görülür. Aslında bu iki yöneticiyi “kral” yerine “komutan” olarak nitelemek daha doğrudur. Bunun nedeni ise eşitlikçi yapının bozulmamış olması nedeniyle bu iki başlı yönetimin siyaset üzerindeki etkileri fazla olmadığı görülmektedir. Ancak savaşa dair bütün yetkiler onlarda olmuştur.⁶⁴

Özel mülkiyetin geliştiği, köleler ve kadınlar hariç özgür insanların “vatandaş” sayıldığı Atina Devleti'ne bakıldığında ise ilk olarak siyasal kurumlarından birisi olan

⁶² Aristoteles, **Politika**, 1. Baskı: İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975, ss.57-58.

⁶³ Tanilli, **age**, ss.259-264.

⁶⁴ Aristoteles, **age**, s.97.

“başkomutanlık”, *Bazileus* göze çarpmaktadır. Başkomutanın, askeri görevlerin yanında dinsel ve adli görevleri de olması, askerin tarihin ilk demokrasisinde yönetimde etkin bir konumda olduğunu göstermektedir.⁶⁵ Vatandaşların, oylarıyla seçilen başkomutan, diğer memurlardan farklı olarak ardarda göreve gelebiliyordu. Bu özelliklerinden ve iç politikadaki etkin konumlarından ötürü, parti liderleri kendilerini başkomutan seçtirmeye başlamışlar böylece başkomutanlık, devlet başkanlığına benzer bir konuma yükselmiştir⁶⁶. Friedrich Engels, Aristoteles’in *Bazileus*’u askeri şef, yargıç ve başrahip olarak nitelediğini aktarmıştır.⁶⁷

1.2.2.2. Platon ve Aristoteles’te Asker ve Ordu

Eski Yunan düşüncesinde askerin, ideal devlet içindeki konumuna dair bilgiler veren Platon’da ve onun eleştirisini yapan Aristoteles’te dönemin egemen sınıflarının konumunu görmek mümkündür. Platon, *Devlet* adlı yapıtında ideal bir devlet yapılanmasından bahsederken, ideal toplumu yaratan şeyin uzmanlaşma olduğunu belirtmektedir. Aristoteles ise *Politika*’da yönetim şekillerini tartışırken, orduların bu yönetim şekillerindeki konumu hakkında bilgiler vermiştir.

Platon, toplumu, koruyucular, koruyucular içinden çıkan yöneticiler ve bedenleriyle çalışarak üreten besleyiciler olarak sınıflandırmaktadır. Bu bağlamda, “koruyucular” olarak nitelendirdiği askerler ile politikacılar ve vatandaşlar arasındaki ilişkilere ve askerlerin sahip olması gereken özelliklere deyinmiştir. Eserinde ideal devlet yöneticilerinin, genç askerler arasından öğrenmeye yatkın olanlarının felsefe eğitiminden geçirilerek başarılı olanların yönetici-filozoflar olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, kadınların da orduda yer olması gerektiğini ve böylece ordunun daha güçlü olabileceğini vurgulamaktadır.⁶⁸ Bu ifadelerden tarihte ilk kez sivil-asker ayrımının yapıldığı fakat yöneticilerin asker kökenli olduğu bir yönetim modelinden bahsedilmiş olmaktadır.

Askerleri “bekçi” olarak niteleyen Platon, “köpek” metaforundan yola çıkarak askerlerde olması gereken özelliklerden bahsetmiştir. “Bekçiler, düşmanlarına karşı hoyrat,

⁶⁵ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, 11. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1998, s.126.

⁶⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.119.

⁶⁷ Engels, *age*, s.126.

⁶⁸ Platon, *Devlet*, 1. Basım, İstanbul: Gün Yayıncılık, 2001, s.231.

yurttaşlarına karşı nazik olmaları gerekir. Aksi takdirde, yurttaşları onları yok etmeye çalışacaktır”.⁶⁹ Platon, düşmanlarına karşı hoyrat, vatandaşlarına karşı nazik olabilen askerlerin asiller içinden seçilmesi ve bunların özel bir eğitim sürecinden geçmesi gerektiğini ve bu eğitim sürecinin aynı zamanda filozof- yöneticileri de ortaya çıkaracağını belirtmektedir. Koruyucuların, küçük yaşlardan itibaren ilk önce masallarla eğitilmesi ve bu masallardan da devlet için uygun olanlarının seçilmesi gerekmektedir. Platon, bu seçimi anlatırken de şu, masaldan yola çıkmıştır: “Uronos çocuklarına kötü davranmış ve oğlu Kronos da bu davranışlarının intikamını almak istemiştir. Bu koskoca bir yalandır, gerçek olsa bile Kronos’un intikamının henüz körpe akıllara anlatmak çok kötüdür”.⁷⁰ Burada Uronos devlete, Kronos ise orduya benzetilmiştir. Ordunun, devlete hiçbir zaman ihanet etmeyeceği, kin beslemeyeceği ve her koşulda itaat edeceği bir yapı yaratma isteğinin olduğu görülmektedir. Ayrıca koruyucular sınıfının hiçbir zaman ne özel mülkiyet edinmelerine ne de aile kurmalarına izin verilmemesi gerektiğini belirten Platon, askerlerin mülkiyet edinmesi sonucu zorbalaşabileceklerini; aile kurmaları halinde ise topluma adayacakları sevginin azalacağını vurgulamıştır.⁷¹ Platon’un ideal devletinde, askerler için tam bir uzmanlaşmadan ya da bugün kullanılan terim olarak profesyonelleşmeden bahsedilmiştir. Yönetici sınıfın, askerler içinden çıkması ise sivil-asker sınırının tam olarak oluşmadığının göstergesidir.

Aristoteles ise, *Politika* adlı yapıtında ilk olarak, tam vatandaşlık ve tam seçilme ehliyeti için silahlı olmayı zorunlu saymıştır. Aristoteles, ilk şehir plancısı olarak kabul edilen, Hippodamus’un “en iyi devlet” üzerine düşüncelerini eleştirirken, tam yurttaşlık kavramı içerisine, işçiler, köylüler ve askerlerin hepsinin alınmasına karşı çıkarken, sadece askerlerin bu statüye sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Aristoteles, tam yurttaşlık hakkının sadece silahlı olanlara tanınmasını böylece onların diğer kesimlerden daha güçlü olmaları gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca silahlı olanların, tarımla uğraştıkları zaman çiftçilerden herhangi bir farkları kalmayacağını belirtip, onların sadece savunma işiyle meşgul olmalarını ve toplumun diğer kesimlerinin onları beslemeleri gerektiğini düşünmektedir. Askerlerin, işçi ve köylülerle aynı haklara sahip olamayacağını şu sözlerle belirtmiştir:

⁶⁹ Ibid, s.94.

⁷⁰ Ibid, s.100.

⁷¹ Ibid, ss.109–120.

Çiftçilerin silahı yoktur, işçilerin toprağı da yoktur; bu, onları silah sahibi olanların adeta uşağı haline getirir. Bu durumda, devlet görevlerini ve şerefleri eşit olarak paylaşmaları olanaksızdır. Çünkü komutanların, yurttaşları korumakla görevli olanların ve denebilir ki, en yüksek görevlerde bulunacak herkesin, silah sahibi olanlar arasından çıkması bir zorunluluktur. Öte yandan, hepsinin tam yurttaşlık hakları olmazsa, anayasadan hoşnutluk duymaları nasıl beklenebilir?⁷²

Aristoteles'in devlet ve yönetim şekilleri üzerindeki düşünceleri konumuz açısından önemlidir çünkü bütün bunların korunması ve yaşatılabilmesi için silahlı muhafızlara ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir. Ayrıca devleti, köleden ayıran şey bir orduya sahip olmasıdır. Ancak bu şekilde kendini yönetebilir ve bağımsız bir varlık olabilir. Dolayısıyla toplumu oluşturan katmanlara askeri sınıfın da dâhil edilmesini bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu düşüncesini şöyle belirtir: "Askerlik ögesi başından beri devletin parçalarından biri olduğu açıktır"⁷³. Bu yorumla birlikte Platon'dan ayrılmaktadır çünkü Platon, askerleri sadece koruyucular olarak ele almaktadır. Oysa Aristoteles'e göre asker olmadan devlet olamaz.

Çeşitli yönetim biçimlerinde askerlerin etkilerini inceleyen Aristoteles, anayasal monarşi için krallığı, bir politik makam olarak tanımlanmakta fakat korunması için mutlaka monarka bağlı silahlı bir gücün varolması gerektiği belirtmektedir. Bu silahlı güç olmazsa, kral yetkesini etkin kılamayacaktır. Kralın yetkesi, anayasayla belirlense bile yine de yasaların uygulanmasını sağlamak için sürekli olarak yanında silahlı bir gücün bulunmasının gerekli olduğunun altını çizmektedir. Diğer taraftan, bu silahlı kuvvetin büyüklüğünün ancak bir ya da birkaç kişiyi etkisiz hale getirecek kadar olması gerekmektedir. Ona göre, bütün halkı alt edecek bir güç olursa anayasanın bir anlamı kalmaz.⁷⁴ Oligarşi ise tamamen at yetiştirmeyi olanaklı kılan toprak yapısına ve iklime bağlıdır. Ona göre, at yetiştirilebilen ülkeler ancak oligarşiyle yönetilebilir çünkü savunmanın ana unsuru süvarilerdir. At yetiştirmek ise, büyük toprak sahiplerinin yapabileceği bir şeydir. Ayrıca süvarilerin zırha ihtiyaçları vardır ve zırh alabilmek de zengin olmayı gerektirir. Böylece hafif silahlı halk orduyu, atlılar ise onları kumanda edenleri oluşturur. Bu iki farklı yapılanmanın bir bütünü

⁷² Aristoteles, *age*, s.50.

⁷³ *Ibid*, s.115.

⁷⁴ *Ibid*, s.102.

oluşturabilmesi için ise oligarkların erkek çocukları, küçük yaşlardan itibaren hafif piyadeler olarak eğitilmelidir.⁷⁵

Aristoteles'in, ideal devleti tamamen askerlerin kontrolündedir çünkü ona göre asker hem erdemlidir hem de güçlüdür. Toplum, işçiler, tarımcılar, zanaatçılar, rahipler ve askerlerden oluşur. Toprakların mülkiyeti, yönetici sınıfta fakat ürünlerin paylaşımı toplumun bütün kesimlerini memnun edecek şekilde olmalıdır. Yönetim, bilgelik ve güç çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Bilgelik ve gücün birleştiği tek nokta ise askerliktir. Yaşlı askerler tecrübeleri, erdemleri ve bilgelikleriyle yönetimi gerçekleştirmeli, genç askerler ise güçleriyle ülkeyi savunmalıdır. Yani yönetim için ayrı bir sınıfa gerek yoktur, zaten böyle bir ayırım olsa dahi askerler silahlı oldukları için yönetimi ele geçireceklerdir. Ayrıca tarım ve ticaretle uğraşanlar din işlerini yürütecek kadar erdemli değildir. Onlar yerine, uzun yıllar ülkelerine hizmet eden askerler, emekliliklerinde hem dinlenmeli hem de tanrılara hizmet ederek rahiplik görevini yerine getirmelidirler.⁷⁶

1.2.2.3. Roma Uygarlığı ve İlk Askeri Darbe

Roma İmparatorluğu'nun temellerinin atıldığı İtalya'da M.Ö. 3000'lerde Akdeniz asıllı avcı-toplayıcı halklar yaşamaktadır ve MÖ. 1200 yılında bölgeye gelen İtalikler ile bu halkların kaynaşması sonucu Latinler denilen halk doğmuştur. Server Tanilli'nin Herodot'tan aktardığına göre, bölgeye MÖ. 7. yy. öncesinde denizci bir kabile olan Etrüskler gelmiştir.⁷⁷ Etrüskler, bölgedeki tarımcı köy topluluklarını kontrolleri altına alarak uygarlığın ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bu gelişmeyle bölgede, *civitas* denilen kent devletleri görülmeye başlanmıştır. Bu dönem kaynaklarda "Krallık Öncesi Dönem" olarak adlandırılmaktadır.⁷⁸ Kent devletleri, seçimle iş başına gelen ve en yüksek komutan, yargıç ve din adamı niteliklerini bünyesinde toplayan ve *Rex* adını taşıyan krallar tarafından yönetilmiştir.⁷⁹ Kralın dışında, klanların şeflerinin oluşturduğu Senato ve Halk Meclisi bulunmaktaydı. Bu dönemi askeri demokrasi olarak adlandırmak mümkündür. MÖ. 753 yılına kadar bu şekilde gelişen İtalya'da, Etrüskler Latin köylerini birleştirerek Roma kentini

⁷⁵ Ibid, s.190.

⁷⁶ Ibid, ss. 210-211.

⁷⁷ Tanilli, *age*, s.411.

⁷⁸ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.186.

⁷⁹ Engels, *age*, s. 150.

kurmuşlardır. Roma kentinin kurulmasıyla başlayan dönem Krallık dönemidir. Bir ticaret ve zanaat merkezi olan Roma kentinin kuruluşunda, yerli halk köle olarak çalıştırılmıştır. Latin halkın zamanla güçlenen aristokratları MÖ. 509 yılında Etrüsk kralını kovmuşlardır.

Etrüsklerin Roma'dan kovulmasıyla, zanaatçıların ve tacirlerin önemi azalırken, toprak sahiplerinin, tarımcıların ve istilalara karşı koyabilmek için ordunun önemi arttı. Krallığın ortadan kalkmasıyla, yönetim halkın oldu. Halk ise sürekli savaştan Roma ordusuydu.⁸⁰ Dolayısıyla cumhuriyetin ilk kurumlarının hepsinde askerlerin etkinliğini görmek mümkündür. Yönetimin en üst organı, Comices Centuriates savaş ya da barışa karar veren bir halk meclisiydi. Üyelerin yüzer kişilik birlikler halinde sıralandığı ve her birliğin bir oy hakkına sahip olduğu mecliste, oy çokluğu için doksan yedi oya gerek vardı. Şövalyelerle (zengin Plebler) ve en zengin toprak sahibi birliğin (Patriciler) oyları toplamı ise doksan sekizdi. Dolayısıyla, şövalyeler ile toprak sahibi zenginlerin yani en iyi silahlanmış olanların istekleri doğrultusunda karar alınabiliyordu.⁸¹ İkinci organ ise, yalnız Patriciler arasından seçilen ve hem sivil hem de askeri yetkileri olan Majistralar'ın oluşturduğu Konsil'di. Majistralar, zaman içinde sivil ve askeri işlerle ilgilenenler olarak ikiye bölündü. İdari işlere bakan Majistralara Kestör denilmekteydi. Ayrıca olağanüstü durumlarda farklı bir yönetim mekanizması devreye giriyordu. Askeri Majistralar içerisinde seçilen Diktatör bütün yetkileri bünyesinde topluyor ve olağanüstü durum ortadan kalkana kadar yönetimi tek başına gerçekleştiriyordu.⁸²

Roma'nın gelişim sürecinde yaşanan sınıflar arası mücadelenin temel kaynağı bölüşülmemiş ve fetihler yoluyla kazanılan topraklar olmuştur. Bu süreçte, hem kısıtlı vatandaşlık hakları bulunan, Patricilerle evlenmeleri yasak olan fakat üreten ve savaştan kalabalık Plebler hem de yeni fetihlerle topraklarını genişleten Patriciler güçlenmişlerdir. Toprakların sahibi Patriciler olmasına rağmen, o topraklarda yaşayan ve onları işleyen Plebler, göç, yeni devlet kurma, toprakları terk ederek üretimi durdurma ya da savaş anında geri çekilme tehditleriyle Patricilerden, siyasal haklarındaki kısıtlamalardan kurtulmak ve evlilik yasağını kaldırarak askeri Majistrallıkları ele geçirmişlerdir.⁸³ Roma'nın

⁸⁰ Tanilli, *age*, ss.423–428.

⁸¹ Engels, *age*, ss.151–153.

⁸² Tanilli, *age*, s.430.

⁸³ Mary T. Boatwright, Daniel J. Gargola ve Richard J. A. Talbert, *The Romans- From Village to Empire*, 1. Editon, New York: Oxford University Press, 2004, ss. 59–67, Tanilli ss.430–434.

imparatorluğa dönüştüğü dönemde ise yönetim, bu iki grubun eline geçerek bir çeşit oligarşiye dönüştü. Birinci grup, yüksek rütbeli askerlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden Plebler; ikinci grup ise aristokratlar yani Patricilerdi. Böylece Patriciler ve Plebler arasındaki mücadele sona ermiş ve yönetici sınıf olarak aynılaşımlardır. Bu süreçten sonra sadece topraksız köylülere Pleb denilmiştir.⁸⁴ Böyle bir gelişim süreci devletin askerileşmesi sonucunu doğurmuştur.

Diğer taraftan toprak sistemi de ordunun güçlenmesi ve büyümesinde rol oynayan başka bir önemli etken olmuştur. MÖ. 2. yy. de giderek genişleyen topraklar, “Lâtifundia” denilen, pazar için üretim yapan tarım işletmelerine dönüşmüştür.⁸⁵ Lâtifundia üretiminde kullanılan topraksız köylüler aynı zamanda Roma’nın ordularını oluşturmuşlardır. Ordular sayesinde kazanılan yeni topraklar, yüksek rütbeli askerın mülklerine dönüşmüştür. Fethedilen bu toprakların asıl sahipleri ise yeni köleler ve ordunun yeni askerleri olmuşlardır. Bu sistem sayesinde hem Lâtifundia üretimi yeni topraklara yayılmış hem de ordular büyümüştür.⁸⁶

MÖ. 2. yy. de ilk köle ayaklanmaları patlak vermeye başlamıştır. Bu ayaklanmaların ortaya çıkması ise köylerde ve kentlerde yaşayan özgür fakat topraksız halka, yönetimden kaynaklanan memnuniyetsizliklerini dışa vurmada ilham kaynağı olmuştur. Aristokratların, fetihlerle ele geçirilen toprakları işgal etmeleri diğer taraftan yaptıkları yolsuzluklar, şövalyeler, köylüler ve yoksul kentlileri aynı saflara çekecek ortamı yaratmıştır. Bu birlikte hareket etmenin ilk ürünü, köylü bir asker olan Caius Marius’un MÖ. 119 yılında, halk meclisi tarafından konsül seçilmesidir. Marius, yaptığı askeri reformlarla ordunun yapısını değiştirmiştir. Halk milislerine, devlet tarafından silah ve yiyecek dağıtılırken, köylülerin ve kentli yoksulların düzenli orduya alınması ve askerlere düzenli olarak maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁷ Bu gelişim, silahlı kuvvetler ile halkın birbirinden ayrılma yani askerliğin bir mesleğe dönüşme sürecini başlatmıştır.

Marius, askeri reformdan sonra, yine orduyla ilişkili olan toprak reformu tasarısı hazırlamıştır. Reformun hedefi, tarımsal üretimi yapan ve savaş zamanlarında orduda görev

⁸⁴ Tanilli, *age*, ss.434–438.

⁸⁵ *Ibid*, s.465.

⁸⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.190.

⁸⁷ Boatwright, Gargola ve Talbert, *age*, s.171.

alan Pleblere ve askerlere toprak dağıtmaktı. Tasarı çiftçiler tarafından desteklense de Marius'u iktidara taşıyan şövalyeler tarafından desteklenmemiştir. Tasarının yasalaşamaması M.Ö. 100 yılında yapılan seçimleri, bir halk isyanına dönüştürmüş ve bu isyan İtalya'daki eyaletlere ve Anadolu'ya sıçramıştır. Sosyal Savaş olarak adlandırılan bu tarihsel süreçte, isyancılar yüz bin kişilik bir ordu ile senatosu ve halk meclisi olan federal yönetim olan Pontus'u kurmuşlardır.⁸⁸

Sosyal Savaş, Roma ordusunun yapısal değişimini sağlamıştır. Giderek genişleyen isyana karşı Patriciler, kendi saflarına katılanlara yurttaşlık haklarını vereceklerini vaat etmişlerdir. Patricilerin bu çağrısı, özellikle İtalya çevresindeki bağlaşıkların vatandaşlık hakkına sahip olması demektir. Diğer taraftan İtalya'daki Pleblerin ise vatandaşlık haklarından faydalanamaması varolan huzursuzluk ortamının büyümesini sağlamıştır. Çoğunluğu bağlaşıklardan oluşan paralı askerler ve kentli yoksullar alınarak bir ordu oluşturuldu. Zaten Marius'un yaptığı askeri reformla halktan kopmuş olan ordu, çiftçilerin başlattığı bir isyana karşı kullanılarak tamamen tarım üreticisinden soyutlandı. Bu koşullarda oluşturulan ordu, İtalya yarımadasında isyanı 88 yılında bastırdı. Böylece çiftçiler, daha önce kendilerinin katkılarıyla zaferler kazanan ordu tarafından etkisiz hale getirildi.

Doğu eyaletlerinde ise isyan devam ediyordu, bu isyanların bastırılabilmesi için bir "Doğu Ordusu" kurulmuştur. Ordu, Marius'un askeri reformları çerçevesinde asker aldı. Askerler, sosyal savaş döneminde İtalya yarımadasında büyük ekonomik zararlara uğrayan tacirler ve tefeciler ile kentli yoksullar ve çiftçilerden oluşmaktaydı. Ordunun başında ise, Marius döneminde Kestörlük yapmış bir Patrici, Sulla getirilmiştir⁸⁹. Fakat tacir ve tefeci Plebler, Doğu Ordusu'nun başına kendi sınıflarından olan Marius'un getirilmesini istemişlerdir. Diğer taraftan Marius yandaşları halk meclisinin bütün niteliklerini değiştiren bir reform yaparak, Sulla'dan Doğu Ordu komutanlığını alıp Marius'a vermişlerdir. Bu iki sınıfın mücadelesi, tarihin ilk askeri hükümet darbesini doğurmuştur.

⁸⁸ Ibid, ss.181-183.

⁸⁹ Tanilli, *age*, s.496.

Sulla kendisine bağı askeri birliklerle, MÖ. 88 yılında Roma'ya saldırarak yönetimi ele geçirmiştir.⁹⁰ Böylece ordu, silahlı gücüne ek olarak politik gücü de elde ederek Roma'yı kontrolü altına almıştır. Bu gelişmeler Roma'da cumhuriyetin sonunu hazırlamıştır. Nitekim Julius Sezar'ın "cumhuriyet, gerçekliği olmayan bir addır yalnızca; sözlerime birer kanun olarak baksın herkes" sözleriyle kendisini MÖ. 46'da ömür boyu, başkomutanlık sıfatıyla diktatör seçtirmesiyle cumhuriyetin yerini otokrasi almıştır.⁹¹

Roma'da cumhuriyet yıkılmış olmasına rağmen hükümdarlar Senato kararıyla tahta geçiyorlardı. Senato ise askerlerin isteği doğrultusunda karar alıyordu. Dolayısıyla Roma'nın ne cumhuriyet ne de monarşi olarak tanımlanabilecek rejimi, askerler için en uygun yapıdaydı. Bu durumun gerektirdiği sonuç ise askerler içi çatışmalarda, güçlü olan tarafın hükümdarı seçmesiydi. Dolayısıyla bu rejimi, monarşi yerine sürekli bir hanedanlığın olmadığı "askeri-otokrasi" olarak tanımlayabiliriz. Roma'da bu rejimin yansımaları olarak kesintili hanedanlıklar görmekteyiz. Bu hanedanlıklar sırasıyla, Julio-Klaudia, Flavius, Antoninus ve Severus'tur. İlk hanedanlığın başladığı M.Ö. 1. yy. den sonra hükümdarların kendilerini silahlı kuvvetlerle garantilemeleri gerekiyordu. Çünkü ordunun hem çok güçlenmiş hem de fetihlerle Roma'nın geniş bir alana yayılması onu, büyük ölçüde halkla bütünleştirmişti. Roma halkı, muhafız alayları ve kent birliklerini oluştururken, eyalet halkları güçlü askeri birlikleri oluşturuyordu. Eyalet ordularının, komutanları Romalı olsa da her eyalet ordusu farklı bir etnik yapıya, farklı ritüellere sahipti.⁹²

Roma ordusu, kabaca üç büyük gruba ayrılıyordu: Başta, askeri yönden en güçlü Ren ordusu geliyordu; ikinci olarak Suriye, Filistin ve Mısır'da üslenmiş Doğu ordusu geliyordu; son olarak da Tuna ordusu. Bu orduların her birinin kendi gelenekleri, kendi zafer yıldönümleri vardı. Öyle olunca da, her biri, gelecekteki kişisel ve yerel çıkarlarını düşünüp, kendi kumandanlarının imparator olmasını istiyordu.⁹³

Askeri otokrasinin ilk hanedanlığı olan Julio-Klaudia hanedanlığı, yönetiminde askerler olmasa bile imparatorun dayandığı temel güç ordu olmuştur. İmparatorlar, iktidarlarını sağlamlaştırmak için ilk iş olarak yüksek rütbeli askerlere, toprak ve para dağıtmışlardır. Böylece devletin silahlı kuvvetleri imparatorlara tabi kılınmıştır. Diğer

⁹⁰ Boatwright, Gargola ve Talbert, *age*, ss.185–187.

⁹¹ Tanilli, *age*, s.524.

⁹² Boatwright, Gargola ve Talbert, *age*, s.339.

⁹³ Tanilli, *age*, s.564.

tarafından eski tapınakların tamir edilmesi, yenilerinin yapılmasıyla ve hükümdarların tanrısal unvanlar almalarıyla din kurumu da canlandırılarak, iktidarın gizil dayanak noktası oluşturulmuştur. Böylece iktidar kendisini asker gibi somut bir güçle korurken, tanrısallaşarak da erişilmez ve tapılır bir hale getirmiştir. Bu yapının ilk örneği, M.Ö. 30 yılında iktidar olan Octavianus'un yüz elli bin kişilik bir orduyu, yirmi yıl süresince kendisini koruma görevini vermiş olmasıdır. Diğer taraftan Octavianus, aldığı "Augustus" yani "ulu" unvanıyla iktidarının soyut dayanağını oluşturmuştur.⁹⁴

Octavianus'un oluşturduğu ordu konumuz açısından önemlidir çünkü bu yapılanma Bu yapılanmanın ismi, 20. yy. de, üçüncü dünya ülkelerindeki sivil-asker ilişkilerini tanımlamada metafor olarak kullanılacaktır. Bu orduya "praetoryen muhafızlar" denilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun cumhuriyet dönemlerinde ortaya çıkan bu tanımlama, komutanları koruyan silahlı muhafızlara verilen addı. Cumhuriyetin, imparatorluğa dönüştüğü dönemde bu muhafız birliği imparatorları korumakla görevlendirildiler ve İmparator Augustus zamanında kutsal mekânlara silahla girebilen tek askeri yapılanmaya dönüştüler. Diğer taraftan praetoryen muhafızlar zamanla, diğer askerlere verilen maaşın birkaç katı fazlasını alarak ordunun seçkinlerine dönüştüler. İmparatora yönelik tehditleri bertaraf ettiklerinde ödüllendirilen, imparatoru tahtan indiren komploların içinde yer aldıklarında ise yetkilerini genişleten bu muhafız birliği zamanla imparatoru belirleyen silah güç oldular öyle ki Claudius'u tahta çıkaranlar praetoryen muhafızlardır.⁹⁵

İmparatorluğun silahlı kuvvetlere dayanması, imparatorun askerlere kendisini kabul ettirebildiği ölçüde mümkündür. Kendisini kabul ettirebilmek ise hem ekonomik olarak askerleri güçlendirmek hem de valilik gibi makamların verilmesiyle siyasal olarak yetki paylaşımını gerektirir. Dolayısıyla askerlerin ekonomik ve siyasal olarak güçlü olmalarının yanında silahlı da olmaları, yönetim için birilerini desteklemektense bizzat yöneten olma isteğini beraberinde getirmektedir. Güçlenen askerlerin bizzat yöneten olma isteği, Octavianus'un M.Ö. 14 yılındaki ölümüyle kendisini ilk kez göstermiştir. Monarşi ya da babadan oğla geçen yönetim anlayışının gelişmemesi, Octavianus'un oğlu Tiberius'un tahta geçmesini zorlaştırmıştır. Askerler, Tiberius'un tahta geçiş haberini aldıklarında buna

⁹⁴ Ibid, ss. 556-562.

⁹⁵ Amos Perlmutter, "The Praetorian State and The Praetorian Army:Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities", **Comparative Politics**, Vol.1, No.3, 1969, s.383.

şiddetle karşı çıkararak ayaklanmışlardır. Komutanları Germanicus'un tahta geçmesini isteyen askerler, Tiberius'un verdiği ödünlerle bundan vazgeçmişlerdir. Tiberius'un MS.37 yılında Roma'daki askeri birliklerin şefi ve yakınları tarafından öldürülmesinden sonra Germanicus'un asker oğlu Cladius'un iktidara gelişi askerler tarafından açıkça desteklenmiştir. Öyle ki, hükümdara askerlerce takılan, "asker ayakkabısı-kaliga" kelimesinden türeyen "Kaligula" ismi bunun en açık örneğidir.⁹⁶

M.S. 54 yılında hükümdar olan Neron, keyfi uygulamaları idari ve mali düzensizliklere yol açmıştır. Ayrıca 60'lı yılların başında Filistin'de ve 68'de Galya'da patlak veren başkaldırıları karşısında etkisiz kalışı, Romalı komutanlar tarafından düzenlenen askeri darbe ile 68 yılında tahttan indirilmiştir. Bu tarih aynı zamanda Julio-Klaudia hanedanının da sonudur.⁹⁷ Bu tarihten sonra, Roma ordularının iktidar mücadelesi 69 yılına kadar sürmüştür ve Senato 69 yılında, Flavius'u imparator ilan etmiştir.⁹⁸

Flavius hanedanlığını, Antoninus takip etti. Antoninusların iktidarda kaldığı 96–192 yılları imparatorluğun en gelişmiş yılları olarak kabul edilmektedir. 2. yy. den itibaren sosyal çözülüş süreci başlamıştır. 193–211 yılları arasında yaşanan iç savaşta Tuna ordusu rakiplerini yenerek yönetimi ele geçirmiş ve Severus hanedanlığı başlamıştır. Septimus Severus'un iktidarını sağlamlaştırmak üzere ordu ve Romalı soylulara uyguladığı politikalar, imparatorluğun yıkılmasına giden süreci hızlandırmıştır. Askerlere uygulanan evlenme yasasını kaldırılmış, ücretler arttırılmış ve askerlerin yalnız talim günleri kışlalara gelmelerini sağlanmıştır. Severus'un söylediği şu sözler Roma'da o dönemde iktidar olabilmek ve iktidarda kalabilmek için hükümdarın nasıl davranması gerektiğini özetlemektedir: "Askerleri doyurunuz, geri kalanına boş verebilirsiniz".⁹⁹

3. yy. den itibaren Roma'nın yönetiminde önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin temelinde isyanlar, salgın hastalıklar, batıdan gelen barbar akınları, Kavimler Göçü, içeride sınıflar arası mücadeleler ve köleciliğe dayanan ekonominin çökmesi bulunmaktaydı. Bu gelişimler zaten eyalet sistemiyle yönetilen imparatorlukta, merkezi otoritenin zayıflamasına sebep olmuştur. Bu zayıflamanın sonucunda, ekonomik, düşünsel

⁹⁶ Tanilli, *age*, ss.553–556.

⁹⁷ Boatwright, Gargola ve Talbert, *age*, ss.332–335.

⁹⁸ Tanilli, *age*, ss.564–565.

⁹⁹ *Ibid*, ss. 596–612.

ve siyasal olarak daha güçlü olan Doğu eyaletleri ile Batı eyaletleri arasında başlarda somut olarak görülmeyen fakat daha sonra net bir şekilde ortaya çıkan bir sınır oluşmuştur. Öyle ki, 284–305 yıllarında iktidarda olan Diokletianus'tan itibaren imparatorlar Roma'yı, Doğu eyaletlerinden yönetmişlerdir. Ordunun durumuna bakıldığında ise, hem salgın hastalıklar hem de yurttaşlık düşüncesinin zayıflamasının bu kurumu önemli ölçüde etkilediğini görmekteyiz. Diğer taraftan merkezi otoritenin zayıflamasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğu ve barbar akınlarının, silahlı kuvvetler ile bertaraf edilmeye çalışılması önemli bir güvenlik sorunu yaratmıştır. Bu sorun ise devletin, paralı askerler olarak Barbarları orduda istihdam etmeye başlamasına sebep olmuştur. 4. yy.nin sonunda ordunun, yüksek rütbeliler dâhil olmak üzere paralı askerlerden oluştuğu görülmektedir.¹⁰⁰ Diğer taraftan ekonomik düzenin çözülmesi ve asker maaşlarının ödenememesi nedeniyle merkezi yönetim, vergilerin bir bölümünü aynı olarak toplaması kararı almış ve bu görevi de Annone Militaris adlı askeri bir örgüte vermiştir.¹⁰¹ Bu koşullar altında, 326 yılında Konstantios, Byzantion'u başkent ilan etmiş ve 330 yılında da “Yeni Roma” adını verdiği Bizans'ı kurmuştur.¹⁰² Böylece Roma, Doğu ve Batı imparatorlukları olarak ikiye bölünmüştür. 476 yılında, asker kabileler başka bir ifadeyle barbar topluluklar Batı Roma İmparatorluğunu yıkmışlar ve imparatorluğun yerini feodal beylikler almıştır.

1.2.2.4. Bizans İmparatorluğu'nda Ordunun Yönetimdeki Etkisi

Bizans'taki toplumsal sınıflar, özgür köylüler ve kentli alt sınıflar yani Plebler, ticaret ve toprak aristokrasisi yani Patriciler, din adamları, ordu seçkinleri ve bürokratlardan oluşuyordu. Bu bütünde, toplumsal sınıfların devlet içindeki konumunun Roma İmparatorluğu'na benzediğini söylemek mümkündür. Yönetimde mutlak yetki asker kökenli imparatordaydı. Roma İmparatorluğu'na benzer, konsüllük, praetörlük, senato gibi kurumlar olmasına rağmen bu kurumlar imparatorun geniş yetkileri yanında sönük kalmışlardır.

İmparatorlar iktidara değil seçimle gelirlerdi. Seçim, halkın doğrudan katıldığı ve onayının alındığı bir törenle yapılırsa da aslında seçimi yapanlar ordu ve komutanlar

¹⁰⁰ Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 2.Cilt*, 3. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s.17.

¹⁰¹ Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplum*, 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s. 16.

¹⁰² G.L. Seidler, *Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*, 4. Baskı, İstanbul: Özne Yayınları, 1999, ss.8–11.

olmuştur.¹⁰³ Öyle ki, ordunun istemediği birisinin imparator seçilmesi olanaksızdı. Zaten seçilen imparator da sadece ordu ve tanrıya teşekkür ederdi. Bu durum ordunun yönetime doğrudan etkisinin en önemli göstergelerinden birisidir. Ordunun yönetim üzerindeki etkisinin, devlet kurumlarındaki konumlarından geldiğini söylemek mümkündür. Senato bu kurumlardan bir tanesiydi. İmparatorun iktidarda olduğu sürece danışma organı niteliğindeki, hükümdarın ölmeden önce ardılı belirleyemediği durumlarda yeni imparator adayını belirleme görevini bünyesinde bulundurmaktaydı. Bu görev, yüksek rütbeli komutanlarla birlikte yerine getirilmekteydi. Böyle durumlarda, her zaman ordunun desteklediği kimse aday gösterilebiliyordu. Bizans tarihinde, bu durumu kanıtlayan önemli bir olay bulunmaktadır; 776 yılında IV. Leon, ardılı olarak oğluna taç giydirmek istediğinde senatodan önce ordunun onayını alma gereği duymuştu. Ordu sadece senato üzerinde değil, kabine ya da devlet kurulu olarak tanımlayabileceğimiz *Sacrum Consistorium*'da da etkin bir konuma sahipti. Devlet kurulu, imparator, imparatorluk bürokrasisinin önde gelenleri ve üst düzey komutanlardan oluşan bir organdı. Bizans oligarşisinin önemli bir parçasını oluşturan bu organ siyasal erki temsil ederdi. 10. yy.ın ortalarında gelişen ve 60 kişiden oluşan temsilciler de siyasal erkin bir parçası oldular. Bu temsilcilerin bazılarının seçimini yine komutanlar yapmaktaydı. 12. yy. ye gelindiğinde ise ordu tarafından seçilen temsilcilerin sayısı arttı ve Bizans oligarşisi asker ağırlıklı bir hal aldı.¹⁰⁴

Bizans ordusunun yapısına bakıldığında, yönetimdeki etkinliğinin dayandığı temel noktaları görmek mümkündür. Bizans ordusu, aynı zamanda toplumsal sınıflardan birisi olarak özgür köylülerin, bünyesinde bulunan çok sayıda paralı askerler nedeniyle dış politikanın diplomasi ayağının bir bölümünün ve imparatorluğun kuruluşundan sonra ordunun güçlendirilmesi için değişime uğrayan toprak sisteminin birleşimiyle oluşan bir bütündür.¹⁰⁵ Bizans ordusu, Constantinus tarafından, Konstantinopolis'e karadan gelebilecek saldırılara karşı 4. yy. de kurulmuştur. İmparatorluğun en geniş sınırlarına ulaştığı 7.yy ile 11.yy arasındaki dönemde silahlı kuvvetler, sadece savaş zamanlarında orduya katılan ve savaştan hoşlanmayan halkın yanında, Avrupa'daki çoban kavimlerden toplanan paralı askerlerden oluşan sürekli ordudan oluşmaktaydı. Sürekli ordunun çoban kavimlerden oluşması, bu kavimlere karşı uygulanan politikanın bir parçası olarak algılamak

¹⁰³ Ibid, s.45.

¹⁰⁴ Rice, *age*, ss. 89–90.

¹⁰⁵ Seidler, *age*, s.14.

mümkündür. Bu denge politikası, hem orduya hizmetle çoban kabilelerin gücünün imparatorluk lehine kullanılmasını sağladı hem de imparatorluğa karşı tehdit oluşturmaları engellenmiş oldu. Ayrıca çoban kabileler dışında oluşabilecek tehditlere karşı savaşmaktan hoşlanmayan halka ikame edilebilecek bir güç oluşturuldu. Bu politikanın başarısı, kimi zaman değerli armağanlar ya da “kulağa görkemli gelen” unvanlar verilmesi kimi zamansa Bizans prenseslerinin kabile şefleriyle evlendirilmesiyle mümkün olabildi.¹⁰⁶ Dolayısıyla ordu, dış politikanın önemli bir aracı oldu.

6. ve 7. yy. de hem imparatorluk sınırlarının genişlemesi hem de ordu komutanlarının isteği ile 578–582 yıllarında imparator olan Tiberios ve 582–602 arasında iktidarda olan Maurikios ordunun yeniden yapılandırılmasını sağlamışlardır. Bu yeniden yapılandırma süreci aynı zamanda ordunun sivil yönetim üzerinde ne kadar etkin olduğunu gösteren ve bu etkinliğin devamlılığını sağlayan bir reformu üretmiştir. Ordu, imparatorluğun yayıldığı alan doğrultusunda, her biri Doğu, İlirya şimdiki ismiyle Arnavutluk ve Trakya’da üstlenmek suretiyle üç parçaya ayrılmıştır. Her parça 3000–4000 kişiden oluşmuş ve her gücün başında sivil eyalet valilerinin de unvanı olan, Dux adında bir asker görevlendirilmiştir. Sivil eyalet valileri sadece kendi eyaletlerini yönetirken, askeri Duxler birden çok çevre eyaletlerin de askeri örgütlenmelerinden ve savaş zamanında yönetiminden sorumlu olmuşlardır. Ayrıca, bu askeri yöneticinin aldığı ücret, sivil yöneticiden daha fazlaydı. Bu yeni makam sivil yönetimden daha güçlü bir konuma yükselmişti. Ayrıca her askeri Dux, imparatorca atanmamış subaylarını seçebilme imkanına sahip olmuştur¹⁰⁷.

Maurikios ise Bizans’ın ilk askeri el kitabını yazan imparatordu. Kitabında yazdığı kuramlar doğrultusunda orduda yenilik yaptı. Bu yeniliklerden sivil halkla ilgili olarak yapılan reform, kırk yaş altındaki bütün erkeklerin zorunlu askerlik yapmalarının sağlanması olmuştur¹⁰⁸. Bu reform hem savaşmak istemeyen halkla, ordunun bütünleşmesini sağladı hem de büyük ölçüde paralı askerle doldurulan asker açığının kapatılmasına yardımcı oldu. Ordudaki insan gücü eksikliği, 7. yy. de toprak sisteminde yapılan değişiklikle giderilmeye çalışılmıştır. İmparator Heraklios döneminde yapılan bu değişiklik, orduya hizmet

¹⁰⁶ Rice, *age*, s. 104.

¹⁰⁷ *Ibid*, s.103.

¹⁰⁸ *Ibid*, s.107.

karşılığında askerlere tarım arazisi vermeyi öngörüyordu. Buna göre topraklar Theme olarak adlandırıldı. Sisteme göre, askerlik hizmeti karşılığında bu topraklar orduya katılmak isteyenlere dağıtılacak, askerler buraları kendi yararına işleyebilecek diğer taraftan evlenip ve çocuk sahibi olabilecekti. Bunların karşılığında herhangi bir istila tehlikesi baş gösterdiğinde tam donanımlı bir atlı olarak orduya hizmet edecekti. Ayrıca askerler, bu toprakları miras yoluyla en büyük erkek çocuklarına onların da askerlik yapmaları koşuluyla, bırakabileceklerdi. 12. yy. gelindiğinde yüksek rütbeli askerler için de orduya hizmetlerinden ötürü toprak verilmeye başlanmıştır. Askeri Pronoia adı verilen topraklar, Themelerden daha büyüktü fakat bu toprakların sahipleri orduya belli bir sayıda asker yetiştirmesi gerekiyordu.¹⁰⁹

8. yy. de 3. Leon tarafından yapılan bir değişiklikle, eyaletlerde sivil yönetim büyük ölçüde tasfiye edildi. İdari birimler ordu bölgesi anlamında kullanılan, Thema olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu bölgelerdeki en üst düzeydeki komutana yönetimde tam yetki verilmiştir. Bu komutanlar ise merkezi yönetime değil üst askeri karargâhlara bağlı olmuşlardır. Sivil Duxler ise zaten daha önce yapılan değişiklikler ile askeri Duxlerden güçsüz konuma gelmişlerdi. Böylece eyaletlerde merkezi yönetime bağlı tek sivil yöneticiler yargıçlar ve vergi memurlarıydı.¹¹⁰ Bu uygulamalarla, üst rütbeli askerler sivil yönetim üzerinde güçlenirken, halk ise orduya katılma karşılığında tarımsal üretimle zenginleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan 10. yy. de yapılan bir değişiklik ile belli bir vergi ödemek koşuluyla zorunlu askerlikten muaf olma hakkı getirilmesiyle muafiyet vergisini ödeyerek, askerlikten kaçma yolu açılmış oldu. Böylece orduda yeniden paralı askerlerin sayısı artmış ve yüksek rütbeli askerler sivil yönetimden daha güçlü bir konuma gelmiştir.¹¹¹

1.2.3. Feodalizm ve Devlet-Ordu-Halk İlişkisi

Feodalizm, Ortaçağ Avrupa'sında sanayi devrimine kadar görülen ve merkezi otoritenin zayıf, yerel güçlerin ise etkin olduğu ekonomik ve siyasi bir örgütlenme biçimidir. Üretim düzeni, köle emeğine dayanan ve pazara dönük üretim yapan lâtifundia sistemine dayanan Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, yeni fetihlerin olmaması ve savaşların devam etmesi ekonomik sıkıntılara yol açmış, bu ekonomik sıkıntılar yeni vergilerle ve

¹⁰⁹ Ibid, ss. 109–117.

¹¹⁰ Seidler, *age*, s.37.

¹¹¹ Rice, *age*, s.109.

toprak kiralalarının arttırılmasıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Lâtifundialar ise ekonomik durgunluk nedeniyle sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapmaya başlamışlardır. Bu işletmelerin sadece kendi ihtiyaçlarına yetecek kadar üretim yapabilmesi kentlere ürün aktarılamaması sonucunu doğurmuş ve dolayısıyla kentlerde oluşan ekonomik durgunluk, buradaki nüfusun kırlara göç etmesine sebep olmuştur. Merkezi otoritenin devamlılığını sağlayan üretim düzenin çökmesi fiilen merkez-çevre ilişkisini koparmış ve yerel güç odaklarının oluşmasına sebep olmuştur. Merkezi otoritenin ise Cermen asker kabilelerin saldırılarıyla yıkılması sonucu, lâtifundialar malikânelere dönüşerek, Avrupa’da birçok küçük yerel merkez oluşmuştur.

5. ve 10. yüzyıllar, “Ortaçağın Karanlık Çağı” olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte, Roma ordusunu yenen Cermenler kabileler, merkezi otoriteyi ortadan kaldırdıktan sonra Roma topraklarını yağmalamış ve yerli halk üzerinde egemenlik kurarak Avrupa’da askeri bir aristokrasi kurmuşlardır.¹¹² Bu dönemde hem savaş hem de üretim araçlarındaki değişim feodalitenin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ekim aletlerindeki köklü değişim verim artışını beraberinde getirmiş ve üretilen artı ürün feodal beylerin ekonomik olarak güçlenmesi sağlamıştır.¹¹³ Diğer taraftan savaş teknolojisinde önemli bir gelişme olarak üzeninin bulunması sayesinde süvariler, atların üzerinde ağır zırhlarla savaşabilmişlerdir. Bu zırhlara ve atlara sahip olmak zengin olmayı gerektirdiğinden, ekim aletlerindeki verim arttırıcı gelişim, artı ürüne hükmeden derebeylerin şövalyelere dönüşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda hem ekonomik hem de askeri güç, politik gücü yaratmış ve feodal dönemin “siyasal gerçeği, gününün tankı olan ve kendi alanında yenilmeyen zırhlı atlı ve taştan yapılmış şatolar” olmuştur.¹¹⁴ Köylüler ise bu üretim düzeninde hem üretici güç hem de şövalye ile savaşa katılmak ya da şatoda nöbet tutmak gibi askeri yükümlülükleri olan kalabalıklardı.

Soylular ya da şövalyeler, üretim araçlarını ele geçirmiş azınlıklar olarak barış zamanlarında sahip oldukları toprakları hem adli hem de siyasi olarak yönetirken, savaş zamanlarında kendilerine bağlı olan vassallarla kral ya da imparatorun ordusuna katılmışlardır. Askeri yönetici bir sınıf olarak şövalyeler, üretime katılmaz, derebeylikte

¹¹² Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi* ss. 208–212.

¹¹³ Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 2.Cilt*, s.302.

¹¹⁴ Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, 2. Baskı, Ankara: Remzi Kitapevi, 1984, s.87.

yapılan üretimin 1/3 ila 1/4'ini kendileri ve aileleri hesabına kullanırlardı. Zamanının büyük bir kısmını askeri eğitimle geçiren bu sınıf mensupları arasında ekonomik ve dolayısıyla siyasal güç farklılıkları bulunmaktaydı. Bu güç farklılığını belirleyen, sahip oldukları toprakların büyüklüğü olmuştur.¹¹⁵ Krala ya da imparatora olan bağımlılık ilişkisi 13. yy. de, bu askeri sınıfın, dönemin başka bir güçlü sınıfı olan din adamlarının desteğini alarak İngiltere'de krala Magna Carta'yı imzalatmış ve kralın yetkilerini sınırlandırmışlardır. Yönetim kademesine Şövalye Jürileri de eklenerek, krallığın yönetiminde büyük ölçüde söz sahibi olmuşlardır. Hatta 1264 yılında, krallığın yönetimini bir süre ellerine geçirmişlerdir.¹¹⁶ Bu dönem için bir meslek olarak şövalyeliğin, asaletin bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür.

Feodal düzenin yukarıda belirtilen, kendini yenileyemeyen yapısı, muhalif kalabalıklar yaratmış ve bu muhalif kalabalıklar, “ulvi” bir görevle, 11. yy. de başlayan ve 13. yy. a kadar süren Haçlı Seferleri ile sistemin dışına atılmıştır. Böylece Doğunun zenginlikleri Avrupa'ya taşınıp ekonomik rahatlama sağlanmıştır. Ekonomik rahatlamanın diğer boyutu ise Doğudan gelen yünlü kumaş talebidir ve bu sayede kentlerde dokumacılık sektörü gelişmeye başlamıştır. Bu gelişim kapitalist üretim biçiminin, tarımsal üretim biçiminden daha yaygın bir hal almasına neden olmuş ve ticaretle uğraşan bir sınıf yani burjuvalar doğmuştur. Ayrıca ekonomik ilişkilerin hızlı bir şekilde devam edebilmesi için özerk yerel beyliklerin ortadan kalkmış ve merkezi krallıklar oluşmaya başlamıştır.

14. yy. den itibaren ateşli silahlar Avrupa'ya girmiştir¹¹⁷. Bu silahların feodalite yıkılması açısından en önemli özellikleri, yapılabilmesi için çeşitli madenlerin işlenmesi ve bu işlemin sanayi üretimi gerektirmesidir. Bu işlemin kentlerde yapılabilmesi ve silahların pahalı olması da kırım güçlü olduğu feodalizm sürecinde, kentlerin tekrar önem kazanmasını ve giderek güçlenmesini sağlamıştır. Bu güçlenmeyi destekleyen bir başka unsur ise bu silahların elde edilebilmesinin önemli ölçüde sermaye gerektirmesidir. Böyle bir sermaye gücü ise tek başına feodal bir beylikte yoktur. Diğer taraftan ateşli silahların, şövalyelerin

¹¹⁵ Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 2.Cilt**, ss. 292–296.

¹¹⁶ Ibid, s. 435.

¹¹⁷ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, ss.277–281.

savaşma tekniklerini alt edebilecek üstünlükleri bulunmaktaydı. Bütün bu gelişim süreci 15. ve 16. yy. da feodalitenin Avrupa'dan tasfiyesini sağlamıştır.¹¹⁸

¹¹⁸Oral Sender, **Siyasi Tarih 1. Cilt**, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2003, ss. 72–78.

2. BÖLÜM: MODERNİTE VE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM

Moderniteye kadar, tam bir sivil-asker ayrımından bahsetmek imkânsız olsa da böyle bir ayrımın temellerinin atıldığı görülmekle beraber askerlik ve yöneticiliğin tek bir iradede fakat erimeden varolduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, imparatorların ya da kralların hem politik figürler olarak varolmaları ve politik figüre dönüşebilmelerini sağlayan şeyin silahlı kuvvetler olması hem de siyasetçi olarak tebaalarına hükmetmeleridir. Ayrıca yüksek rütbeli ve silahlı kuvvetlere hizmetten başka bir sorumlulukları bulunmayan bir grubun mesleği olarak askerlik, modernite öncesi soyluluk göstergelerinden birisidir çünkü askerliğin bir meslek olarak icra edilebilmesi için zenginlik ön koşuldur. Diğer taraftan tebaanın asker olması ya da orduya katılımı ise sadece savaş zamanlarında mümkün olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda bir dönem, özgür-erkeklerle askerlik zorunlu hale getirilse de bu durum onların savaş zamanlarında orduya katılmalarını sağlamak içindi.

Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları'nda görülen toprak sistemleri, halkı hem ordunun bir parçası yapmış hem de üretimin devamlılığını sağlayan unsurlar haline getirmiştir. Buna rağmen, askerlik onlar için yine savaş zamanlarında kullanılan bir sıfat olmuştur. Tebaa dışında ise, genellikle göçebe ya da çoban kabilelerden alınan paralı askerlere rastlanmaktaydı. Halk hareketleri bağlamında düşünüldüğünde ise Doğu'da halk-yönetim ilişkisi, görünmez bir komutan-asker ilişkisi içerisinde sürerken, Batı'da böyle görünmez bir ilişki den bahsetmek mümkün değildir. Bu durumun temelinde, Doğu'da merkezi otoritenin sadece devletlerin yıkılma dönemlerinde sekteye uğramış olması bulunmaktadır. Avrupa'da ise merkezi otoritenin tamamen yok olduğu Feodalite dönemi yaşanmıştır. Bütün bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Moderniteye kadar, günümüzde sivil ve asker alanlarına ilişkin, ordu kurmayları ve politikacı ilişkisinde ayrışma/bütünleşme olarak adlandırılan bir ikilemden bahsetmek mümkün değildir.¹¹⁹ Moderniteyle birlikte oluşmaya başlayan ayrışma/bütünleşme ikileminin temelinde, feodalitenin tasfiyesiyle gelişmeye başlayan süreçte, kara Avrupa'sında sömürge keşifleriyle hammadde gereksinimlerinin karşılanması ve bu hammaddelerin işlenmesini sağlayan

¹¹⁹ Cafario, *age*, s. 8.

endüstrileşme sürecinde küçük burjuvazinin gelişimi ve orta sınıfın zenginleşmesiyle politik güç elde etme talepleri sonucu meydana gelen Fransız Devrimi bulunmaktadır.

18. yy. de Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan ulus devlet olgusu konumuz açısından, ilki ordu-halk ilişkisi, diğeri ise ordu-siyaset ilişkileri bağlamında, iki önemli sonuç doğurmuştur. Bunlardan ilki, ulusçuluk akımıdır. Bu akımın temelinde feodalizmin tasfiye aşamasında ticaretin daha rahat yapılabilmesi için benzer kültürel özelliklere sahip yerel güç odaklarının, sermaye birikimleri ve güçlü ticaret ekonomileri sayesinde bir araya gelerek merkezi kuvvetlere dönüşmeleri bulunmaktadır. Benzer kültürel özellik ve ekonomik amaçları olan insanlar yurttaşlık temelinde merkezi yönetime tabi kılınmışlardır. Üretim düzeninin devam ettirilebilmesi için gereken, toprakların saldırılara karşı korunması, bu gereksinimin gerektirdiği gönüllü olma ve savunmada gönüllü olmayanların ise üretimleriyle gönüllüleri beslemesiydi. Böylece daha önce siyasal sisteme dahil olan asker, düzenle bütünleşerek merkezi yönetime tabi olmuşlardır. Otto Hinze, devletine sadakatle bağlı yurttaş orduları için “silâh altında millet” kavramını kullanmıştır.¹²⁰ Ordu-siyaset ilişkileri bağlamındaki diğeri ise, artık orduların eski dönemlerde olduğu gibi büyük iktidar sahipleri bilfiil görev yapmadığı yapılar olarak devletin, uzman-koruyucu aracı haline dönüşmeleriydi. Yöneticilerin asker olmamaları ve askeri uzmanlaşmanın oluşmaya başlaması yönetimde sivil-asker ayrımını beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle 1850'lerde başlayan uzmanlaşma çağıyla birlikte, hükümetlerin sivilleşmesi hız kazanmıştır.¹²¹

Hükümetlerin sivilleşmesi demek, 19. yy. ye kadar devletlerin oluşumunda ve gelişiminde itici güç olan orduların, siyasete direk etkilerinin teorik olarak sınırlanması demektir. Diğeri taraftan, sivilleşmenin halklar için karşılığı ise onların silahsızlanması olmuştur. Bu durum askerlik ve sivillik arasında kesin bir ayrımı gerektirirken, savaşların daha yoğun ve istisnai bir hal almasını sağlamıştır. Clausewitz'in “savaş, siyasetin başka araçlarla devamından başka bir şey değildir” önermesi, bu dönüşümün bir göstergesidir.¹²² Daha önce siyaset, savaşın devamı iken savaş artık, politikanın kapsama alanında ve onun

¹²⁰ Vergin, *age*, s.220.

¹²¹ Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2001, ss. 212–218.

¹²² Clausewitz, *age*, s. 30.

bir aracı haline gelmiştir. Savaş, sivillerin hayatında istisnai bir hal alırken, politika “olması gereken” ya da “ideal olan” konumuna gelmiştir.

Batıda başlayan modernleşme, sömürgecilik, fetih ve nüfuz etme yollarıyla, Batıya benzer gelişim süreçleri yaşamayan Batı dışına da yayılmıştır. Bu yayılmanın amacı ise Batı'ya kaynak aktarılabilmesidir. Bunun yapılabilmesi ise Doğulu devlet sistemlerinin ekonomik, eğitim, adalet ve ordu sistemlerinin Batıyla uyumlulaştırılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda Doğu'daki sivil-asker ilişkileri, Batı'daki gibi bir gelişim süreci yaşanmasa da Batıya benzer bir şekilde dönüştürülmeye çalışılmıştır.¹²³ Böylece, Batı'ya benzer fakat kendisine yabancı devlet örgütlenmelerinin yapılandırılabilmesinde, sistemin korunabilmesini sağlayan güç aracı olarak, silahlı kuvvetler önemli bir dayanak ve Batıyla tampon noktalardan birisi haline dönüşmüşlerdir.

Orduların, siyaset ve toplumla ilişkileri 18. yy. de başlayan ve günümüzde de devam eden dönüşümlerle karmaşık bir hal almıştır. Modern sivil-asker ilişkilerinin anlaşılabilmesinde artık yeni kavramlar kullanılmaktadır. Militarizm, askeri-sınai birleşimi gibi kavramlar günümüzde ordu-toplum ve ordu-siyaset ilişkilerinin açıklanmasında yeni kavramlardır.

2.1. Ordu-Toplum İlişkisi

Ordu-toplum ilişkisine bakıldığında, ilk olarak görülen taraflar arasındaki eşitsizliktir. Ordu, silahlı, hiyerarşik ve görece homojen bir kurum, toplum ise silahsız, düzensiz ve heterojen bir yığındır. Bu durum sivil-asker ilişkilerini bir sorunsala dönüştürmektedir. Fransız Devrimi ve sanayileşmeyle sivil olan, bu sorunsalı lehine yani orduyu, kendi iradesine bağlı bir güce çevirmiş gibi görünmekle birlikte, “sivil” kavramının, ne olduğu yerine “silahsız olanlar¹²⁴” olarak ne olmadığını başka bir ifadeyle, kavramın orduya atıfla tanımlanması sorunsalın mülkiyetle türeyen yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

¹²³ Tilly, *age*, s. 305.

¹²⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *Sivil*, www.tdk.gov.tr, İngilizce Etimolojik Sözlük, *Civil*, www.etymonline.com

Silahlı ve disiplinli bir güç olarak orduların toplumlarla ilişkilerini belirleyen tarihsel, ekonomik ve sosyal unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların günümüzde hızla gelişen teknoloji ve medya gibi etkenlerle birleşmesi, sorunsalın daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Bu unsurlar, Batıya bağımlı Doğu ve Batı arasındaki yapısal farklar üzerinde yükselmektedir. Doğu ve Batı arasındaki tarihsel süreç farklılığı ve/fakat küreselleşmenin etkileriyle çeşitli uluslararası şirketler, BM, NATO gibi güçler, sivil toplum örgütleri, benzer etkileri bütün toplumlara dayatmaktadır. Küreselleşme, kurumlarıyla benzer koşulları bütün toplumlara dayatsa da Doğu ve Batı'da ortaya çıkan tepkiler benzer değildir. Bu bağlamda, günümüz ordularının Batı tipi örgütlenme, eğitim şekilleri Doğu toplumlarında ordu-toplum ilişkisini farklılaştırmaktadır.

2. Dünya Savaşı sonrasında Batı orduları profesyonelleşerek üretim düzenin bir parçası haline gelmişlerdir. Diğer taraftan, Batılı devletlerin kendi aralarında savaşıma son vermeleriyle savaş olgusu, Batının küresel siyasetinin bir aracı haline gelmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak Batıda ordunun, toplumsal hayatın üretilmesinde, darbe ya da sivil kurumları yönlendirme etkisi de görece azalmaya başlamıştır.¹²⁵ Doğu toplumlarında ise ordunun toplumsal hayata direk etkileri net bir şekilde görülmektedir. Sivil toplum anlayışının gelişmediği ve ekonomik olarak güçsüz olan Doğu ülkelerinde, ordular tampon kurumlar olarak hem Batıya kaynak aktarılması sürecini kontrol eden hem de eğitim, altyapı ve sağlık gibi alanlarda devletin ilgili kurumlarının bıraktıkları boşlukları dolduran yapılar haline gelmişlerdir. Bu ülkelerde ordunun siyasete müdahalesi de doğal olarak daha fazladır. Nuran Yıldız, Doğu ve Batı orduları arasındaki işlev farkları şöyle ifade etmektedir:

Ordu, ABD için kendi özgürlük ve uygarlık tanımlamalarının dünya ölçeğinde yayılması için engelleri ortadan kaldıran bir araç, İngiltere, Fransa gibi ülkeler için demokrasinin diğer tanımlı kurumları gibi belirli işlevlerle tanımlanmış bir yapı, İsveç, Norveç, Danimarka gibi kuzey ülkeleri için bir iş, bir çalışma alanıdır. Nikaragua gibi ülkelerde bir çıkar grubunun silahlı savunucusu, Türkiye gibi imparatorluktan cumhuriyete geçen ülkeler için ülkenin kurucusu ve güvencesidir.¹²⁶

¹²⁵ Tilly, *age*, s. 311.

¹²⁶ Nuran Yıldız, **Tanklar ve Sözcükler**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, ss.19-20.

2.1.1. Ordu-Toplum İlişkisinin Hükümet-Toplum İlişkisiyle Karşılaştırılması

Ordu-toplum ilişkisi, hükümet-toplum ilişkisiyle karşılaştırıldığında önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır çünkü siyasal irade topluma karşı direk sorumluyken, ordu için böyle bir sorumluluk söz konusu değildir. Ordunun seçilmiş bir kurum olmaması nedeniyle topluma karşı direk sorumlu olmaması önemli bir sorundur.¹²⁷ Bu muafiyet, günümüzde ordunun seçilmiş kurumlara karşı sorumlu kılınmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Birçok ülkede, ordunun en yüksek düzeydeki temsilcisi olan genelkurmay başkanlıkları, ordunun toplumla dolaylı yoldan sorumlu oldukları kurumlardır. Genelkurmay başkanlığının savunma bakanlığına bağlı oluşuyla, sorumluluk sorunu giderilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada savunma bakanlığı önemli bir konumdadır. Douglas Bland'a göre, genelkurmay başkanlığının, savunma bakanlığına bağlı olması, ordunun sivil iradenin kontrolünde olduğunun bir göstergesidir. Böyle bir durumda ise yapılması gereken, savunma bakanlıklarının sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve medyadan oluşan bağımsız inisiyatiflerle birlikte ordunun sivil kontrolünün demokratik bir zemine oturtulması gerekmektedir.¹²⁸ Bu yapı, ordunun toplumsal hayata direk müdahalesinin önünü kapatırken, orduya ait ritüel, değer ve pratiklerin toplumu etkilemesi de söz konusudur.

2.1.2. Toplumun Militarizasyonu ve Sivil Toplum

Ordu, devlet mekanizmasını işleten güçlerin bir aracı olarak mı yoksa tek başına bir odak olarak mı toplumları etkilemektedir? Bu sorunun cevabı, her ikisidir. Ordu hem devletin bir aracı olarak hem de toplumdan farklı ve silahlı yapısıyla yığınları etkilemektedir. Ordunun, devletin bir gücü olarak toplumu etkilemesi konusunda Sigmund Freud, orduyu “yapay kitle” olarak tanımlamıştır. Freud'un örgütsüz kitlelerin, öndere olan bağlılığının sağlanması, önderin de örgütsüz kitleyi sevdiği aldanişının yaratılarak, bir araya getirilmesi yolunda ordu ve kiliseyi “yapay kitle” olarak tanımlamıştır. Freud'a göre, ordunun bu işlevi sayesinde ortak kimlikler yaratılarak devlet mekanizmasının devamlılığı sağlanmıştır.¹²⁹ Max Weber ise modernitenin, sosyal hayatın disipline edilmesini gerektirdiğini, bu bağlamda ordunun “disiplinin en basit ana kucağı” olduğunu belirtmiştir.

¹²⁷ Douglas Bland, “Managing the Expert Problem in Civil-Military Relations”, *European Security*, Vol.8, No.3, Autumn, 1999, s. 32.

¹²⁸ Ibid, s. 32-34.

¹²⁹ Sigmund Freud, *Toplum Psikolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1994, ss.40-41.

Bireylerin, devletin yeniden üretimi için tek taraflı olarak disipline edildiğini, eğitilip şartlandırıldığını düşünmüştür. Bu bağlamda onun için ordu, devletin bir aracı olarak toplumlara şekillendirmektedir.¹³⁰ Louis Althusser de Weber'e paralel olarak daha somut bir yorumla marksizmin, devletin egemen sınıfların işçi sınıfını sömürebilmesini sağlayan bir baskı aygıtı olduğu yorumundan hareket ederek, orduyu devletin bastırıcı aygıtlarından birisi olarak yorumlar. Ona göre devletin bastırıcı ve ideolojik aygıtları üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlarlar.¹³¹

Bastırıcı ve ideolojik aygıtlar ile toplumu kontrol altına alan devlet, bu eylemi nasıl gerçekleştirmektedir? Bu sorunun cevabı Doğu ve Batı için değişmez ve militarizmdir. Militarizm, askere ait kültürel değer ve pratiklerin yüceltilmesi ve bunlarla sivil alanı şekillendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Askerliğe ait erkek egemen yapı, hiyerarşi, disiplin ve otorite kavramları üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde ve korunmasında etkin rol almaktadır.¹³² Üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesine yardımcı bu kavramlar aynı zamanda toplumların karakterlerini belirleyen kavramlara da dönüşmektedir. Dolayısıyla ordu, devletlerin toplumlara kontrol altına almasında ve kontrol altına alışı ise askeri disiplinin bir erdem haline getirilerek yapılmasında başat konumdadır. Sonuç olarak ordu savaş zamanlarında silah gücüyle üretim ilişkilerini fiziksel saldırılardan korurken, kendisine ait pratik ve değerlerin, barış zamanında topluma aktarılmasıyla da sistemin düzenli olarak yeniden üretimini sağlar.

Militarizmin merkezinde bulunan, milliyetçilik, zorunlu askerlik, disiplin, itaat ve toplumsal cinsiyet gibi kavramlar, toplumlarda askerliğe dair pratik ve değerlerin yayılmasını sağlamaktadırlar. Bütün bu kavramlarda ordu hem aracı hem de sonuçtur. 19. yy. den itibaren gelişmeye başlayan yurttaş orduları, zorunlu askerliğe dayanmış ve bu yolla vatandaşlar arasındaki sınıf farklarının devreden çıktığı tek yer konumuna gelmişlerdir. Sınıfsal özelliği ne olursa olsun bütün erkek, kimi ülkelerde kadın vatandaşlar, ordu eliyle ve orduya ait disiplin ve itaat gibi kavramlarla devlet için yeniden üretilmişlerdir.¹³³ Diğer

¹³⁰ Ulrich Bröckling, **Disiplin**, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, ss. 28-33.

¹³¹ Vergin, **age**, ss. 81-85.

¹³² Ayşegül Altınay, "Militarizm",

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=29713>. (15.02.2008)

¹³³ Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu adlı kitabının "İtaatkar Bedenler" bölümünde disiplinle yeniden üretilen yığımları tanımlamıştır.

tarafından askerliğin dünyanın birçok ülkesinde sadece erkeklere zorunlu kılınması, toplumsal cinsiyetin üretiminde de önemli rol almaktadır. “Vatan borcu” olarak anlam kazanan zorunlu askerlik, ilk bölümde belirttiğimiz din-silah birlikteliği ile kutsanmış ve bu kutsallık ise erkeklere bahşedilmiştir. Kadın ise yine kutsal olmakla beraber, annelik görevi ile ikincil konumda olmuştur. Bu noktada erkek devlet olgusuyla bütünleşirken, bu bütünleşme erkeğin sosyal ve siyasal yaşamda kadına göre daha etkin konumda olmasının yolunu açmakta, bu alanlarda elde edilecek ekonomik fayda ve sosyal statü bağlamında daha güçlü bir konuma gelmektedir. Kadın ise “kutsal” görevi ile daha sınırlı bir alanda bırakılarak, annelik statüsüyle saygın bir konumda olurken, ekonomik fayda bağlamında erkeğe göre güçsüz kalmaktadır. Böylece, yurttaşlığın kadın ve erkek arasındaki derecelendirilmesi sağlanmıştır.¹³⁴ Sonuç olarak militarizasyonun iki farklı ama birbirini bütünleyen mantığı olduğu düşünülebilir. İlk mantık toplumun çeşitli süreçlerle kontrol altına alınması ve bu kontrol altına alışı disipline edilerek, askerlik ruhunun bir erdem haline getirilmesidir. İkincisi ise bu durumun cinsiyetlerin üretilmesinde aktif rol almasıyla, erkek ve kadın rollerinin belirlenmesidir.

Toplumun bu sürece tepkisi ise örgütlenerek yani sivil toplum kuruluşlarıyla ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kavramı ilk kez 18.yy. de toplumsal sözleşme kuramları bağlamında ortaya atılmıştır. Kuramlara göre insanlar, “doğa durumunda” yaşarlarken, kendi aralarında bir sözleşme yaparak devleti oluşturmuşlardır. Sivil toplum, devleti oluşturan bireyler demektir. Friedrich Hegel’e göre, sivil toplum, yasal ve siyasal kurumlarla donandığında devlete dönüşür. Mete Tunçay’a göre ise sivil toplum, “devletten önce gelen, devletin içinde yaşayan fakat onunla özdeşleşmeyen hatta ona karşı koyabilen insan ilişkileri yumağıdır”. Sivil toplum kuruluşu ise merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmuş örgütlenmelerdir.¹³⁵ Bu bağlamda militarizasyon sürecine sivil toplum tepkisi, devletin içinde fakat onunla özdeşleşmeyen örgütlenmelerle ortaya çıkmaktadır. Militarizme tepki, kadın ve vicdani ret hareketleriyle somutlaşmaktadır.

Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan orduda uzmanlaşma ve zorunlu askerlik sorunları, yine devrimle birlikte tepki hareketlerini üretmiştir. Vicdani ret hareketi ilk kez

¹³⁴ Altınay, “Militarizm”.

¹³⁵ Mete Tunçay, “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=46&id=98>. (20.05.2008)

19. yy. de yani askerliğin vatandaşlara řart koşulduğu yzyyıda, İngiltere ve ABD'de 50 bin kiři, dini dūřüncelerinden dolayı orduya katılmayı reddetmeleriyle ortaya çıkmıştır. Hareketin Fransa'daki ortaya çıkışı ise kadın hareketi ile birlikte olmuştur. 1870-71'de Fransa ve Prusya arasındaki savaşta, Fransa'nın savaşa katılabilecek bütün erkekleri orduya almasıyla kadınlar bir manifesto hazırlayarak, erkeklerin askere alınmalarını protesto etmiş ve devrimci bir hareketle askerliği reddetmek gerektiğini belirtmişlerdir.¹³⁶

Günümüzde, kara Avrupa'sının bazı ölkelerinde, anti-militarist hareket büyük ilerlemeler kaydederek vicdani ret hakkını kabul ettirmiştir. Fakat birçok devlet, zorunlu askerlik yerine belirli sürelerle kamu hizmetini řart koşmakta, askerlik yapanlara ise yüksek maaşlar ya da “noel ücreti”, “tezkere parası” gibi askerliği özendirici ekonomik yardımlar yapmaktadır.¹³⁷ “Total ret” adı verilen hareket ise askerliğe karşılık, kamu hizmeti yapmayı da reddetmekte ve bunu da bütün devletlerin doğası gereği militarist olduğu dūřüncesine dayandırmaktadırlar. İnceleme konumuz olan İsrail'de ise ileride açıklayacağımız sebeplerden ötürü vicdani ret oranı çok yüksektir. Kadın ve erkeklerin askerlik yapmalarının zorunlu olduğu İsrail, vicdani ret oranlarının dünyada en yüksek olduğu ölkelerdendir. Erkeklerin %25'i, kadınların ise %43'ü ruhsal sağlıklarını, dini inançlarını ileri sürerek ya da anti-militarist olduklarını belirterek askerlik hizmetlerini yerine getirmemektedirler.¹³⁸

Ordular ve onların ritüel ve pratiklerine dayanan militarizm toplumsal yaşamı önemli ölçüde şekillendirmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi orduların, siyasal güçlere oranla daha özerk bir yapıya sahip olmaları militarizmin bu etkisini daha da arttırmakta, bu etkilerin azaltılması noktasında ise sivil toplumun dūřünce ve pratikleri devreye girmektedir. Fakat orduların hem silahlı olmalarından kaynaklanan fiziksel hem yurt savunma işlevinden kaynaklanan moral gücü sayesinde, ordular toplumların şekillendirilmesi bağlamında sivil topluma göre daha etkin konumdadırlar.

¹³⁶ Rupi Fredrich, “Askeri Reddin Oluşumu ve Gelişimi”, **Amargi**, Sayı.2, şubat, 1992, s. 21.

¹³⁷ “Vicdani Retçiler İçin AB Alternatif Oldu”, **Yeni şafak**, 27.01.2006,
<http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2006/ocak/27/g01.html>.

¹³⁸ “İsrail Gençliği Mecburi Askerlikten Kaçıyor”, **Radikal**, 06.08.2007,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=229123&tarih=06/08/2007>.

2.2. Ordu-Siyaset İlişkisi

Ordunun, siyasete müdahalesi aslından geçmişten günümüze değişmeyen bir amaç olan, güce sahip olma ve sahip olunan gücü muhafaza etme bağlamında düşünülmelidir. İlk bölümde de belirtildiği gibi güç, açık ya da kapalı bütün sistemlerde ekonomik kaynakların kullanımında ve yönetiminde etkin olmaya dayanmaktadır. Günümüzde sanayileşmenin en önemli kollarından birisi olan silah sanayisi, orduların siyasete müdahalesinde devreye girdikleri noktadır. Batı'da silah sanayisi üzerinden ekonomik sürece dahil olan ordu elitleri, siyaseti belirleme bağlamında önemli bir güce sahiptirler. Doğu'da ise gelişmiş silah sanayisinin bulunmaması ya da silah sanayisinin Batı'ya bağımlı olması, orduların siyasal süreçlere dahil olma süreçlerini farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla orduların siyasete müdahalelerinin şekilleri sanayileşme ve dolayısıyla modernleşmenin derecesine göre farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkları ülke örneklerinde görmek mümkündür. Orduların yapısı, ekonomik sistem içindeki konumları, Doğu/Batı ayrımı ve bu bağlamda orduya yüklenen anlamlar siyasete müdahale bağlamında birçok farklılıklar içermektedir.¹³⁹

Ordu-siyaset ilişkisinin tartışıldığı düzlem genellikle, ordunun hangi koşullarda, ne şekilde siyasete müdahale ettiği ve bu müdahalelerin yapısal özelliklerine dairdir. Bu konuda ilk akla gelen nokta ise, ordunun siyasete direk etkisi olarak nitelendirebileceğimiz askeri darbelerdir. Bir başka nokta ise ordu ve ulusal güvenlik sorunudur. Günümüzde Batıda iç güvenlikle ilgili sorumluluk polis kuvvetlerine verilmekle birlikte ordunun işlevi sadece dış güvenlik konusuyla bağlantılıdır. Ordunun bu noktadaki işlevi, oluşabilecek dış kaynaklı tehditlere karşı ülke topraklarının savunulması ve bunun için gerekli tedbirlerin alınmasıdır.¹⁴⁰ Doğu'da ise iç güvenlik yine polis kuvvetlerinin sorumluluk alanındayken, çalkantılı dönemlerde ordunun da sorumluluk alanına girmektedir. Bu devreye giriş durumu askeri darbeleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla ulusal güvenlik ve askeri darbe konuları büyük ölçüde birbirleriyle bağlantılıdır.

Ulusal güvenlik Samuel Huntington'a göre, dış tehditlere karşı geliştirilen askeri güvenlik, iç tehditlere karşı geliştirilen iç güvenlik ve devletin gücünü azaltma eğilimi gösteren uzun vadeli toplumsal, iktisadi, demografik ve siyasi koşulların yol açacağı

¹³⁹ Harries ve Moskos, agm, s. 58.

¹⁴⁰ Bland, agm, s.36.

tehditlere karşı geliştirilen durumsal güvenlik politikalarının birleşimidir.¹⁴¹ Huntington, sivil-asker ilişkilerinde askerin sadece dış tehdide karşı geliştirilen askeri güvenlik politikasının oluşturulmasında etkin olmasından bahsetmektedir. Bu yorum, ABD ya da sanayileşmenin ileri aşamalarını yaşayan devletler için geçerlidir. Doğu ve Batı arasındaki tarihsel süreç farklılığına rağmen küreselleşme koşullarının herhangi bir fark gözetmeksizin hem batı hem de doğuyu etkilemesiyle Doğu'da oluşan tepki farklılıklarında ordu, askeri güvenlik politikasına ek olarak iç ve durumsal güvenlik süreçlerine de dâhil olmaktadır. Bu dâhil olmanın en sert ve uç göstergesi ise darbelerdir.

2.2.1. Askeri-Sınâî Birleşim

Günümüzde ordu etkisi, askeri-sınâî birleşimle daha karmaşık bir hal almıştır. Bu yapının en basit açıklaması, militarizmin, kapitalizmle birlikte sanayileşerek, sermaye birikim sürecine dâhil olmasıdır.¹⁴² Askeri-sınâî birleşim, ordu mensuplarını, iş adamlarını ve sivil bürokratları kapsayan yapısıyla sadece silah üretimini ve istihdamı değil aynı zamanda araştırma merkezleri ve enstitüleriyle başka bir deyişle sivil toplum örgütü görünümüyle, bilgi üretimi konusunda siyaseti ve aynı zamanda ürettiği militer kültürle toplumsal yaşamı da etkileyen önemli bir unsur haline gelmiştir.¹⁴³ Bu durum Huntington ve Morris Janowitz gibi birçok teorisyen tarafından savunulan ordunun, siyasetten profesyonelleşme yoluyla soyutlanması fikrini ortadan kaldırmakta tam tersine ekonominin belirleyiciliğindeki siyasette, içinde çeşitli şekillerde (emekli, yakın akraba vs.) ordu mensuplarının da bulunduğu silah üreticilerine siyaseti yönlendirme kabiliyeti vermektedir. Bu kabiliyet ise siyasi bir oluşum yaratmak ya da silah gücüyle iktidarı ele geçirmek değil silahlar sayesinde elde edilen dolaylı araçlarla politikalar üzerinde etkili olmaktır. Bu durumu, Amerikan ordusunda generallik yapmış bir başkan olan Dwight Eisenhower, 1961 yılında yaptığı konuşmayla kaygılı bir biçimde dile getirmiş ve kaygılarını özetle şu sözlerle anlatmıştır:

Ordumuz, barışın teminatı olarak güçlü olmak zorundadır. Potansiyel saldırganlar karşı caydırıcı niteliği olmalıdır. Fakat silahlı kuvvetlerin, sanayi ile birleşimi Amerikan ekonomisinin yeni bir biçimidir. Bu

¹⁴¹ Samuel Huntington, *Asker ve Devlet*, 2.Baskı, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006, s.4.

¹⁴² İsmet Akça, "Kolektif Bir Sermayedar Olarak TSK", www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/ismet7.doc. (10.10.2007)

¹⁴³ William Chittick, "Politization of Security Policy", *The Journal Of Politics*, Vol.50, No:1, 1998, s.1.

birliktelik Amerikan toplumunu ekonomik, politik ve hatta düşünsel olarak etkilemektedir. Bu yanlış g  birleşimi demokrasimizi tehdit etmektedir. Bu birleşimin etkilerine karşı  zg rl klerimiz ve demokrasimizi korumalıyız.¹⁴⁴

Askeri-sınai birleşimin günümüzdeki görüntüsü, Eisenhower'ın kaygılarını doğrular niteliktedir. ABD yönetimini elinde bulunduran yeni muhafazak rlar, bu birleşimin en uç görüntüsüdür. Birkaç  rnek vermek gerekirse, ABD başkan yardımcısı, Dick Cheney'in eşinin 1994–2000 yılları arasında Amerikan Savunma Őirketi Lockheed Martin'in yönetim kurulu  yesi olması; 2000 yılında George Bush'un başkan seçilmesinden sonra Őirketin Operasyonlar Sorumlusu Peter Teets'in Hava Kuvvetleri müsteşarı ve Ulusal Keşif Bürosu müdürü olması¹⁴⁵; başka bir savunma Őirketi olan Northrop Grumman Őirketi yönetim kurulu başkan yardımcısı ve emekli yüksek rütbeli asker, James Roche'nin Bush'un iktidara gelmesiyle, ABD Hava Kuvvetleri Bakanı olması ya da 1996 yılında emekli olan ve genelkurmay başkan yardımcılığı yapmış William Owens'in savunma ihalelerinden 60 milyon doların üzerinde gelir elde eden 5 silah Őirketinin yönetim kurullarında olmasıdır. Diğer taraftan yine, askeri geçmişleri olan ve çeşitli silah Őirketlerinde aktif olarak çalışan, politikacılara danışmanlık yapan ve akademisyen olan benzer isimlerin kurdukları çeşitli araştırma enstitüleri, düşünce kuruluşları gibi sivil toplum örgütlenmeleri yaptıkları çalışmalar doğrultusunda siyasal iradeyi çeşitli Şekillerde etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu durumun en önemli  rneği ise Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi adlı oluşumun, 2003 yılında başlayan Irak işgalinden önce, başkan Bush'a gönderdikleri mektupta Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi ve savunma harcamalarının arttırılması gerektiği konusunda görüşlerini belirtirken Filistin meselesi hakkında da çeşitli tavsiyelerde bulunmalarıdır.¹⁴⁶

Amerikan  rneğinde görüldüğü gibi askeri-sınai birleşim kapitalizmin ileri aşamasında kendisini silah sanayisi ve bu sanayi kolunun çevresinde oluşan baskı-çıkar gruplarının siyasal süreçlere dâhil oluşlarıyla kendini göstermektedir. Bu yapı askerin, darbe yapmadan siyaseti y nlendirdiğinin önemli bir göstergesidir. Peki, ağır silah üretimi yapacak kapasitesi olmayan Doğu'da durum nasıldır?

¹⁴⁴ Wikipedia, **Military-Industrial Complex**, http://en.wikipedia.org/wiki/Military_industrial_complex

¹⁴⁵ Gamze Erbil ve Ali Şimsek (editör), **Yeni Muhafazakarlık**, 1.Baskı:İstanbul, Yenihayat Yayınlık, 2004, ss.18-24.

¹⁴⁶ New American Century, **Letter to Bush**, <http://www.newamericancentury.org/Bushletter.htm> , Erbil ve Şimsek, ss. 63-67.

2.2.2. Asker-Rantiye-Kabile Bütünleşmesi

Doğu ülkelerinde ileri düzeyde bir silah sanayisi olmamasına rağmen montaj sanayisi gelişmiştir. Bu bağlamda askeri-sınai bütünleşmenin bir yansıması olarak, uluslararası ekonomi ve politikayı etkileyen Batı güdümlü bir faktör olarak silah transferi devreye girmektedir. Bu mekanizmada ağır sanayi ülkelerindeki silah şirketleri, ya silah parçalarının üretimini kendi ülkelerinde yapıp, bu silahların montajını yerel ortaklıkların bulunduğu Doğu ülkelerinde gerçekleştirilmekte ya da silahları doğrudan Doğu ülkelere satmaktadırlar.¹⁴⁷ Günümüzde, Avrupa Birliği ya da Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası örgütlenmeler doğrudan silah ya da savaş araçları satımında sınırlamalar getirmekle birlikte parça transferleriyle ilgili herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Dolayısıyla, yapılan silah transferleri ile hem uluslararası silah satım ambargolarının dolaylı yoldan delinmesi hem de darbe olasılıklarının artmasına sebep olmaktadır. Yapılan araştırmalara göre silah transferi yapılan Doğu ülkelerinin %80'inde transferler sonrasında askeri darbe olmuştur.¹⁴⁸ 2005 yılı verilerine göre, dünyadaki bütün silah transferinin %82'si ABD, Britanya, Rusya, Fransa ve Almanya tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁹

Doğu ülkelerinde ordu, ekonomik ve sosyal sistemlerin merkezinde yer almaktadır. Başlığımızda kullanılan tanımlama, sivil-asker ilişkilerinde Doğu'ya özgü yapılanmaların anlaşılabilmesi yolunda bir deneme olmakla birlikte kendi içinde alt başlıklara da ayrılabilir. Bu ayrım sanayileşme, modernleşme derecesi ve kültürel özelliklere göre farklılaşmaktadır. Silah transferi ve Doğu'da orduların, Batı ile bütünleşmeyi sağlayan tampon kurumlar olmaları ve ekseninden çıkılmasını engelleyici sübaplar olmaları gerçekleri birleştirildiğinde orduların, modern zamanlardaki durumları ortaya çıkmaktadır. Ağır sanayisinin olmadığı Doğu ülkelerinde, ordu silah sanayisi ile bütünleşememekte, silah üretimi ya ABD, Fransa, Almanya gibi ağır sanayiye geçmiş ülkelerin silah şirketleriyle ortaklık kurulması yoluyla, montaj düzeyinde gerçekleşmekte ya da hafif silahlarla sınırlı kalmaktadır.¹⁵⁰ Dolayısıyla silah sanayisiyle bütünleşemeyen ordular kendilerine özgü

¹⁴⁷ Talukder Maniruzzaman, "Arms Transfer, Military Coups and Military Rule in Developing States", *The Journal of Conflict Resolution*, vol.36, no.4, 1992, ss. 734-735.

¹⁴⁸ Ibid, s. 736.

¹⁴⁹ **Küresel Silah Tacirlerinin Yeni Numaraları**,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=35597>, 05.10.2006.

¹⁵⁰ Joe Stork, "Arms Industries of The MiddleEast", *MERIP Middle East Report*, No.144, 1987, s.12-16.

ekonomik bir aktöre dönüşmektedirler. Ordu, bizatihi ekonomik hayatın içine girerek üretim, ticaret ve finans kanallarında kendisini göstermektedir. Başka bir deyişle ordu, kolektif sermayedara dönüşmektedir.¹⁵¹ Bu yapıda ordu, üretim ve tüketim malları sektöründe yerini alırken, sanayileşme düzeyi yükseldikçe ağır silah sanayi ile bütünleşmeye doğru gelişmektedir. Üretim dışında ise ordular, ülkelerdeki devlet sınıflarının yapısına göre mezhep ya da kabilelerle şekillenebilmektedirler. Bu yapılanma sömürge yapılanması olmakla birlikte, ordu üzerinden Batı ile bütünleşmenin örneklerini üretirler. Bu noktada, Doğu ülkelerinden bazılarını incelemekte fayda vardır. Çalışmamız Türkiye, genel olarak Ortadoğu ve Latin Amerika örneklerindeki asker-rantiye-kabile bütünleşmelerini içermektedir.

2.2.2.1. Türkiye ve Ortadoğu

İsrail dışında Ortadoğu ülkelerine bakıldığında, bunların büyük bölümünün emperyalist-kapitalist sisteme ordular üzerinden entegre olduğu ve ordularının Batılı anlamda örgütlendiği görülmektedir. Bu örgütlenme şekli profesyonelleşmeyi içerse de Ortadoğu tarihinde ordu, devlet örgütlenmesi geleneğinde başka bir ifadeyle Mülk'ün varoluş çemberinin başlangıç noktasında veya siyasetin merkezinde olmuştur. Bu geleneğin günümüzdeki tezahürü ise orduların yine devlet sistemi içinde önemli konumlarını korumaları ve bu konumlarıyla günümüz koşullarına uyum sağlamış olmalarıdır. Bu bağlamda Batı'ya en yakın kurumlar olmaları, toplumun diğer kurumlarının da Batılılaşabilmesi adına rol alabilecekleri düşüncesini de geliştirmiştir. Dolayısıyla Batıyla bütünleşme yolunda ordu hem etken bir rol üstlenmiş hem de bu yolda sekteye uğranan her aşamada, sistemi düzensizlikten kurtarmaya yönelik müdahalelerde bulunmuştur.

Türkiye örneğinde, silahlı kuvvetler modern devletin kurucu unsuru olmuş, askeri-politik liderler bağımsızlık sonrasında sivil-politik liderlere dönüşerek devletin gelişim rotasını Batılılaşma olarak çizmişlerdir.¹⁵² 1961 ve 1980 askeri darbelerinin temelinde cumhuriyet ve demokrasiye dair kabullerin yerleşmediği gerekçesi bulunduğu belirtilmiş ve iktidar, sistem düzensizlikten kurtarıldığında sivil yönetime teslim edilmiştir. Fakat siyasal sistem içinde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) gibi askerlerin politikacılara fikirlerini

¹⁵¹ Akça, "agm", www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/ismet7.doc. (10.10.2007)

¹⁵² Metin Heper ve Aylin Güney, "The Military and Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience", *Armed Forces&Society*, Vol.26, No.4, Summer 2000, ss.636-639.

aksettirebildikleri yapıların bulunması orduyu, siyasal sistemin merkezine taşınmaya devam etmektedir. 28 Şubat 1997 MGK toplantısı sonrasında dönemin hükümetinin istifası, ordu-siyaset ilişkisinde ordunun etkisini göstermektedir.¹⁵³ Ordunun, ekonomik hayattaki rolü ise çok çeşitlidir, ağır sanayiye geçiş aşamasında bulunan Türkiye'de basit silah sanayisi bulunmakla birlikte, silahlı kuvvetler Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ile hizmetler sektöründe ekonomik faaliyetlerde de bulunmaktadır. Zorunlu bir tasarruf ve ek sosyal güvenlik kurumu olan OYAK, dünya sermaye devleriyle ortaklıklar kurarak, turizm, finans, sigortacılık, bankacılık inşaat ve gıda gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir. Sivil ve askeri yöneticilerin idaresinde bulunan kurum son yıllarda giderek holdinge dönüşmüştür.¹⁵⁴

Türkiye dışındaki örneklere bakıldığında, petrol üretiminden kaynaklanan iki farklı yapılanma ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki sivil-asker ilişkilerinin sanayileşme hamleleriyle farklılaştığı yapılar, diğeri ise petrol monarşileri olarak adlandırılan sivil-asker ilişkilerinin kabile ve mezhepler temelinde şekillendiği yapılardır. Mısır, Suriye, Irak, Sudan, Kuzey Yemen, Cezayir ve Libya asker kökenli liderler tarafından yönetilemişlerdir. Bunlar arasında Mısır, Suriye ve işgal öncesi Irak en büyük askeri güce ve harcamalara sahiptir. Bu toplumların kurumsallaşma düzeylerinin yüksek olması ve ordularının ekonomik süreçlere dahil olmalarından ötürü ordu, siyaseti doğrudan etkilememektedir. Asker-rantiye bileşiminin gelişimiyle, askerin politikaya etkisi değişik şekillerde, devamlı ve genel olmaktadır. Askerlerin ekonomik ve politik kararları etkilemek için artık meclislerde olmalarına gerek yoktur. Irak, Cezayir ve Suriye önemli silah üreticileri; Suudi Arabistan, Ürdün, Fas, Sudan ve Tunus ise hafif silah ve mühimmat üreticileridir. Sivil ekonomiyle, ordunun ekonomik kanadının gelişimi paralellik göstermiştir. Mısır, Suriye, Irak ve Sudan'da ordu, kendi yerel ve uluslararası sektörlerin yanında ekonomik, sosyal ve teknik roller de üstlenmektedir. Suriye'de askeri elit ve sanayi burjuvazisi arasında karşılıklı çıkarlardan doğan birlik gelişimi ordu-rantiye birleşimini doğurmuştur. Suriye'de Askeri Endüstri Komisyonu; Irak'ta Sanayi Bakanlığı ve Askeri Üretim; Sudan ve Yemen'de ise Askeri Ekonomik Kooperatifler geniş alanlarda faaliyet göstermektedirler. Politik yaşamda ise Suriye ve işgal öncesi Irak'taki Baas örnekleri öne çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki Baas partilerinde, ağırlıkları farklı olmakla birlikte askeri ve

¹⁵³ Ibid, s.637.

¹⁵⁴ Akça, "agm", www.yildiz.edu.tr/.

politik kanadın birleştiği görülür.¹⁵⁵ Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt gibi petrol monarşilerinde ise durum biraz daha farklıdır. Sahip oldukları petrol rezervleri nedeniyle 1. Dünya Savaşı sonrasında itibaren önemli ölçüde Batı etkisinde bulunan bu ülkelerde Batı etkisi sebebiyle çok güçlü silahlı kuvvetler kurulamamıştır. Yine de bu ülkelerde de orduların darbe yapma olasılıklarının engellenmesi sebebiyle otoriteler, özellikle kıdemli askerlere çeşitli finansal ve maddi destekler sağlamaktadırlar. Ayrıca iktidar, orduyu paramiliter gruplarla dengelemeye çalışmaktadırlar. Suudi Arabistan örneğinde, profesyonel hava kuvvetlerinin oluşturduğu Düzenli Ordu'ya karşı, kraliyet ailesi kabile ve mezhebinden gelen üyelerin oluşturduğu ve Ulusal Güvenlik olarak adlandırılan kara kuvvetleri, bu dengelemeyi sağlamaktadır.¹⁵⁶

2.2.2.2. Latin Amerika

Latin Amerika askerlerin, politik yaşamdaki rolleri bağlamında diğer sömürge ülkelerine benzer bir konumları vardır. Latin Amerika'da da ordu eliyle modernleşme anlayışı söz konusu olmakla birlikte ordunun yerel güç odakları arasındaki çatışmalarla ve sömürgeciliğin yarattığı yapılanmalar nedeniyle siyasete müdahale ettiği görülmektedir. Bu bağlamda sivil-asker ilişkilerine bakıldığında coğrafi keşifler sonrasında yaşanan değişimi göz önünde bulundurmak gerekir.

Sömürgeciliğin kıtayı etkilediği 16. yy. den itibaren kıtanın zenginlikleri Batı'ya aktarılmıştır. Bu aktarımın yapılabilmesi içinse, büyük toprakların fethedilmiş ve fethedilen topraklar yerel ileri gelen ailelerin kullanımına verilmiştir. Tarım, lâtifundia benzeri çiftliklerde yapılırken, sanayileşmeye de yine yerel seçkinler üzerinden geçilmiştir. Dolayısıyla kıta, sanayi ve tarım seçkinlerinin etkinliğinde dışa açık fakat bu açılımın seçkinler üzerinden olduğu bir sistemdir. Bu sistemde devlet, yerel güç odaklarının birbirleriyle ve Batı ile bulunduğu ve gelişmelere yön verilen noktadır.¹⁵⁷ Bu noktada, devletin silahlı gücü olarak ordunun devreye girişi ise yerel güç odakları arasındaki çatışmaların nihayetlendirilmesi içindir. Alain Rouquié bu durumu “askeri darbe” olarak değil “düzenleyici devlet darbesi” olarak tanımlamıştır ve statu quo'nun devamını amaçladığını

¹⁵⁵ Nazih S. Ayubi, *Over-Stating The Arab State*, 1. Edition, New York: I. B. Publishers, 1995, ss.256-278.

¹⁵⁶ Ibid, ss. 283-288.

¹⁵⁷ Alain Rouquié, *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, 1.Baskı, İstanbul:Alan Yayıncılık, 1986, ss.30-43.

belirtmiştir. Bu noktadan sonra düştüğü not ise ilginçtir çünkü ordunun, devleti sivil toplumdaki kurtarmak için müdahale ettiğini fakat statu-quo'nun ordu tarafından sivil topluma rağmen sivil toplum için algılanabileceğini düşünür. Fakat bu algılamının ona göre devrimci bir niteliği olamaz çünkü ordular doğaları gereği toplumsalın yeniden üretimi için değil savaş için düzenlenmişlerdir.¹⁵⁸

“Askeri Devlet” olarak nitelendirilen bu yapılanma Rouquié'ye göre üç aşamada oluşmuştur. İlk aşamayı, “askersiz militarizm” olarak adlandırılmakta ve bağımsızlık için İspanyollara karşı mücadele eden, anlamı atlı kalabalık olan Montonera'lar yani halk orduları bulunmaktadır. Bu süreçte askerin siyasete müdahalesinden bahsedilemez çünkü askerler aynı zamanda siyasetçilerdir. İkinci aşama ise bu orduların, Batı etkisiyle oluşturulmaya çalışılan devletleri ve ekonomik kaynakları ele geçirmek üzere savaştıkları “yağmacı militarizm” aşaması olarak nitelendirilmektedir. Bu aşamada devletler halk ordularına karşı, yönetici sınıfların kontrolünde ulusal ordular kurarlar. Yönetimde siviller ön plana çıkar ve ordunun siviller için tehlike oluşturmaması da gerekmektedir yani ordu devletin olmalıdır. Bu noktada üçüncü aşama 20. yy. nin başlarında, profesyonelleşme hamleleriyle başlamıştır. Ordular, Batı modelleri örnek alınarak ve Batı katkısıyla profesyonelleştirilmiştir.¹⁵⁹ Örneğin Şili Almanlar, Bolivya Fransızlar, Arjantin Avusturya-Macaristan'dan askerler getirilerek askeri okullar açılmıştır. Profesyonelleşmiş ya da modernleşmiş ordular, iç düzenin sağlanmasını ve Batı'ya kaynak aktarımının sorunsuz bir şekilde sağlanması için kurulmuşlardır. Askerler ise ağırlıklı olarak orta sınıflardan ve nadiren üst ve alt sınıflardan gelen askerlerden oluşmuştur. Bu durum Rouquié'ye göre Latin Amerika'da orduların ilk sahneye çıkışlarının, demokratik önlemleri savunmaları, toplumsal içerikli yasaların çıkarılmasını şart koşmaları gibi açılımlarla soldan olmasına sebep olmuştur.¹⁶⁰ Soğuk savaş döneminde ise ordular, gerek Şili gerekse Haiti'de marksist iktidarları düşürmüştür. Peru örneği ise Latin Amerika ülkeleri için bir istisnadır. 1980 yılına kadar askelerin yönetiminde olan ülkede ordu eğitim ve toprak reformlarını gerçekleştirmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁸ Ibid, s.45.

¹⁵⁹ Ibid, ss.53-68.

¹⁶⁰ Ibid, ss. 115-121.

¹⁶¹ Mim Kemal Öke, **Din-Ordu Gerilimi**, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, ss.73-80.

Sivil-asker ilişkilerinin günümüzdeki durumuna bakıldığında ise yapısal bir değişimin yaşandığını söylemek mümkündür. Soğuk savaş sırasında büyük ölçüde ABD yardımları alan Latin Amerika orduları, soğuk savaş sonrasında bu yardımlar kesilirken, neo liberal politikalara uyum kapsamında uluslararası para fonlarından kaynak almakta ve hükümetlerle yapılan anlaşmalar kapsamında ordulara ayrılan paylar düşmektedir. Diğer taraftan devlet kurumlarının gelişmesi de ordunun, siyasete etkinlerini azaltmaktadır.¹⁶²

Latin Amerika ülkeleri için günümüzde, diğer Doğu ülkelerinde olduğu gibi, “Askeri-sınai bütünleşmesi” kavramından bahsetmek güçtür. Batılı şirketler ile ortaklıklar kurularak silah üretimi yapılmaktadır. Bu yapılanmanın en önemli örneği Brezilya'dır. Sanayileşme hamleleri, ABD kutbundaki ülkede soğuk savaş koşullarında ordu için bir gereklilik olduğu düşüncesiyle 1950'li yıllardan itibaren Harp Okulu merkezinde gerçekleştirilmiş ve Harp Okulu, ordunun gelişimi ülkenin gelişimini getirecektir düsturundan hareket etmiştir. Ülke, 1980 yılından itibaren ABD'den ve Batı Avrupa'dan yabancı silah şirketleriyle kurulan ortaklıklarla silah üretimi yapmaktadır.¹⁶³ Silah şirketleri aynı zamanda telekominakasyon ve finans sektöründe de faaliyet göstermektedir. Ayrıca uyuşturucu trafiğinin engellenmesinde polis güçleriyle ortak çalışmaktadır.

2.3. Sivil-Asker İlişkileri Teorileri ve Teorilerin Eleştirisi

Ordu-siyaset ve ordu-toplum ilişkileri, 2. Dünya Savaşı sonrasında sosyal bilimlerin önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. 20. yy. öncesinde bu konular dolaylı olarak Comte ve Weber tarafından incelenmiş de 2. Dünya Savaşı sonrasında orduların gücünün dünyanın sonunu getirebilecek düzeye ulaşması, ordu mensuplarının politika oluşumundaki etkileri ve silah üretimindeki karmaşık yapılaşmalar, konuyu önemli bir araştırma alanına dönüştürmüştür. Konuyla ilgili ilk çalışmalar ABD'deki sosyal bilimciler tarafından yapılmıştır. Amerikalı sosyal bilimciler, ordunun toplumdaki yeri ve politikadaki etkileri gibi noktalara eğilmişlerdir. Amerikalı sosyal bilimcileri, bu alanda çalışma yapmaya zorlayan en önemli etkiler ise kendilerine özgü eğitim şekilleri ve ritüelleri olan askerlerin savaş ve barış hallerindeki tutum, davranış ve düşüncelerinin devlet tarafından

¹⁶² J.Mark Ruhl, “Changing Civil-Military Relations in Latin America”, *Latin America Research Review*, vol.33, no.3, 1998, ss. 258-259.

¹⁶³ Amit Gupta, *Building An Arsenal*, 2. Editon, England:Greenwood Publishing, 1997, ss. 138-142.

öngörülebilme çabası olmuştur.¹⁶⁴ Konuyla ilgili birçok teori ortaya atılmış ve önemli bir birikim ortaya çıkmıştır. Batı merkezli bu çalışmalar ağırlıklı olarak orduların siyasete müdahale şekilleri ve müdahalelerin engellenebilmesini sağlayacak yöntemler çerçevesinde gelişmiştir. Bu noktaları üç soru etrafında özetlemek mümkündür:

- Ordu hangi koşullarda siyasete müdahale eder?
- Ordunun siyasal yaşamda ve sosyal yapıdaki rolleri nedir?
- Ordunun savaş ve barış zamanlarında dış politikadaki tutum ve davranışları nasıldır?

2.3.1. Harold D. Lasswell ve Garnizon Devlet Teorisi

Harold D.Lasswell, bir çeşit distopya olarak nitelendirilebilecek Garnizon Devlet teorisini ilk kez 1941 yılında Çin-Japonya savaşı sırasında ortaya atmıştır. Lasswell, 20.yy. de askerlerin bilgi ve becerilerinin giderek arttığını, bu duruma silah kullanma yetkileri de eklendiğinde toplumdaki en güçlü grubun askerler olacağını belirtmiştir. Askerlerin giderek, tarihin önce ki dönemlerinde görülen asker modelinden daha yetenekli ve bilgili olmasının gelecekte yönetimi ele geçirebileceklerini ihtimalini doğurabileceğini düşünmüştür. Fakat bu ele geçirmenin, darbeler ya da şiddetli çatışmalar sonucu değil kendiliğinden olacağını savunan Lasswell, özellikle sivil üstünlüğün neredeyse ortadan kalktığı savaş hallerinde gelecekteki dönüşüme dair ipuçlarının ortaya çıktığını belirtmiştir.¹⁶⁵

Batı demokrasilerinde askeri darbelerden bahsedilemeyeceğini fakat ileri düzeyde bir uzmanlaşma söz konusu olduğunu belirten Lasswell, garnizonlaşmanın sadece askerlerin yönetimi şeklinde olmayacağını, askere dair pratiklerin de toplumlarda içselleştirileceğini ileri sürmüştür. Bu pratiklerin en önemlileri ise seremonileşme ve disiplindir. Seremonileşmeyle, demokrasinin şekilsel olarak varolacağını fakat bir çeşit mite dönüşeceğini savunan Lasswell, disiplinle de sorgulamasız olarak devlete hizmet ve devlet için çalışmanın bir çeşit erdem olacağını belirtmiştir. Diğer taraftan sadece askeri yönetimin

¹⁶⁴ Bu bağlamda yapılan ilk çalışmalar, 2. Dünya Savaşı sırasında askerlerin psikolojik tutumlarını anlayabilme üzerine düzenlenmiş anket çalışmalarıdır. Bröckling, *age*, ss. 383–389.

¹⁶⁵ Harold D. Lasswell, "The Garrison State", *The American Journal of Sociology*, vol.46, no.4, 1941, ss.455-457.

geçerliliği ve pratiklerin yaygınlaşmasının yanında gelir dağılımında da en büyük payı askerlerin alacak olması da kuramın önemli noktalarından birisidir.¹⁶⁶

Lasswell'in kurgusunun gerçekleşebilmesi için her şeyden önce, askerlerin tek başlarına üretici bir sınıfa dönüşebilmeleri gerekmektedir. Günümüzde ise böyle bir duruma rastlanmamaktadır. Askeri-sınâî bütünleşme, ordu ve sanayi seçkinleri arasındaki işbirliğinin siyasal süreçlere etkilerini içermektedir. Yani askerler, bu süreçte yalnız değildirler. Diğer taraftan, heterojen ve karmaşık bir toplam olan toplum ile homojen ve sert bir hiyerarşinin oluşturduğu ordular karşılaştırılacak olursa, özellikle Batı'da, ordunun topluma hükmedebilmesi zor görünmektedir. Doğu'da ise ordular, yönetici sınıflar olarak devlet yönetiminin merkezinde olduğundan böyle bir dönüşüm ilk bakışta olasıdır. Fakat Doğu'da orduların, Batı ile bütünleşmeyi sağlayan tampon kurumlar oldukları ve tek başlarına üretim yapamadıkları düşünüldüğünde Doğu'da da bu sürecin kendiliğinden gerçekleşemeyeceği görülmektedir. Diğer taraftan silahlı olmak, yönetimin zorla ele geçirilebilmesini sağlayabilecek bir etkenken, Lasswell bu kontrol altına alma sürecinin kendiliğinden olacağını savunmuştur. Dolayısıyla zorla iktidarı ele geçirebilmek ihtimal dâhilinde düşünülebilir fakat bunun kendiliğinden olması imkânsızdır.

Lasswell'in distopyasının gerçeğe dönüşebilmesini sağlayacak tek bir nokta bulunmaktadır; askerliğe ait düşünce ve pratiklerin toplumlarca içselleştirilme tehlikesi. Disiplin ve seremonileşme modernitenin sacayaklarıyken, askerliğe ait düşünce ve pratiklerin sivilleşmesi yok sayılamayacak bir olasılıktır. Kaldı ki bu olasılığın, okul, hapisane ya da aile gibi disipline edici kurumlarla gerçekleşebilmesi zor değildir. Bu bağlamda, tek başına üretici bir sınıfa dönüşemeyen ordu, disiplin ve seremonileşmeyle toplumları garnizonlaştırabilir.

2.3.2. Wright C. Mills ve Güç Elitleri Kuramı

Wright C. Mills'in "güç elitleri" kavramsallaştırması, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de gelişmeye başlayan ordu-sınâî bütünleşmesi dönemine denk düşmektedir. Amerikan üretim düzeninin farklılaşmaya başladığı bu dönemde Mills, *İktidar Seçkinleri* kitabında ilk olarak, daha önce yer verdiğimiz Machiavelli'nin sorusuna benzer sorularla

¹⁶⁶ Ibid, ss. 458-464.

yola çıkmıştır. Profesyonelleşme çağından itibaren sivil iradeye tabi olan askerlerin neden bu tabiiyete karşı çıkmadıklarını düşünmüştür. Askerler şiddet araçlarına sahip oldukları halde neden sivillere itaat ederler?¹⁶⁷ Bu sorudan yola çıkarak dönemin ABD'sinin ekonomik ve siyasal yapısını sorgulamıştır. Kuramında askeri ve siyasal kurumlar ile sanayi işletmelerinde üst rütbeli ya da yönetici konumunda bulunan üç farklı elit bulunduğunu ve elitlerin aralarındaki işbirliği ile toplumu kontrol ettiğini belirtmiştir. Mills, bu yapıyı iktidar üçgeni olarak adlandırmıştır.¹⁶⁸ Mills'in, 1960'larda ordu-sınaf bütünleşmesinin etkilerinin giderek artmasıyla, "savaş lordları" olarak nitelendirdiği askeri elitler, sanayi işletmelerinin yöneticileri ile işbirliği yaparak siyasal süreçleri belirlemeye başlamışlar ve sistemin temel parçalarına dönüşmüşlerdir.¹⁶⁹

Mills'e göre, artık savaş lordları siyasal bürokrasiye eklenmişlerdir. Mills, Marksist paradigmanın, üretim araçlarına sahip olan sınıfın politikayı etkileme kabiliyeti düşüncesinden farklı olarak, Weberci bir mantıkla, askeri elitin, politikayı etkilediğinden bahsetmiştir. Askeri elitlerin giderek, ekonomik ve siyasal sistem üzerinde etki yaratarak, arzularını topluma kabul ettirmekte ve kaynakların oransız dağılımına neden olduklarını belirtmiştir. Bu durumun altında yatan sebep ise siyasal elitlerin yoğunlaştıkları noktaların, ulusal konulardan uluslararası konulara doğru kaymasıdır. Marksistler ise bu yorumlamayı kabul etmeyerek, ordunun etkisini arttırdığını kabul etmişler fakat bunu refah devletinin oluşmasına bağlamışlardır. Dolayısıyla, elitlerin politikayı etkilemeleri bağlamında askeri seçkinler tarafına doğru herhangi bir oransızlık olmadığını hatta sanayinin ağırlığının ordudan daha fazla olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁷⁰

2.3.3. Samuel P. Huntington ve Modern Profesyonelizm

Sivil-asker ilişkileri teorilerinin ABD'nin iç ve dış askeri deneyimlerine paralel bir şekilde ortaya çıktığı düşüncesini destekler nitelikte, Huntington'un *Asker ve Devlet* adlı kitabı 1957 yılında yani Kore Savaşı sonrasında ilk baskısını yapmıştır. Kuramın çıkış noktası silahlı kuvvetlerin, siyasete müdahalesinin nasıl engellenebileceği üzerinedir.

¹⁶⁷ Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, 1. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s. 238.

¹⁶⁸ Vergin, *age*, s.123.

¹⁶⁹ Clyde W. Barrow, "Plain Marxists, Sophisticated Marxists and C. Wright Mills", *Science&Society*, vol.71, no.4, 2007, s. 403.

¹⁷⁰ Ibid, ss. 403-407

Huntington bu sorunsalı, profesyonelleşme kavramı ile aşmaya çalışmaktadır. Profesyonelleşme kavramı dışında nesnel ve öznel sivil denetim gibi kavramlarla ordunun, sivil iradenin kontrolü altına alınabileceğini düşünmüştür.

Huntington'a göre, askerleri sivillerden ayıran nokta, meşru bir şekilde şiddet araçlarını kullanabilme yetki ve becerisine sahip olmalarıdır. Ancak bu şekilde bir devletin güvenliği sağlanabilir. Bu yetki ve beceriye sahip olunabilmesi içinse, sivillerden farklı bir eğitim, motivasyon ve disiplin gereklidir. Bu farklılaşma askerlere özgü normların ve geleneklerin oluşmasına neden olur. Bu çerçevede günümüzde eğitim, bilgi ve becerileriyle uzman bir sınıf olan askerin, sivillerle ilişkileri önemli bir sorun yaratmaktadır. Bu sorun, kendine has eğitim ve becerileri olan, bu bilgi ve becerilerin giderek arttığı askerlerin, sivil otoriteye itibar edip etmeyecekleridir. Ordular bu bilgi, beceri ve şiddet araçlarını kullanımının meşrulaştırılmasıyla, siyasal süreçlere müdahale etme potansiyeli taşımaktadırlar.¹⁷¹ Bu noktada “askerler nasıl kışlalarında tutulabilir?” sorusuna Huntington, nesnel ve öznel sivil denetim yöntemleriyle cevap vermiştir. Huntington, sivil-asker ilişkilerinin birbirleriyle bağlantılı bir sistemler bütünü olduğunu belirtmiştir. Bu parçalar, ordunun devlet mekanizması içindeki yeri ve konumu, ordunun toplum ve siyasetteki rolü, etkileri ve askerlerin ve sivillerin ideolojilerinin tabiatıdır.¹⁷² Sivil denetimin, bu birbirleriyle bağlantılı sistemler bütünü içinde dengeyi sağlayabileceğini daha doğrusu ordunun, sivil iradeye tabiiyetini sağlayacağını düşünmüştür.

Öznel sivil denetim, sivil grupların gücünün en üst düzeye çıkarılması demektir. Bu denetim modeli, Huntington'a göre başarılması zor bir modeldir çünkü sivil grupların sayıları fazla ve değişik-çatışan çıkarları olduğu için heterojendirler. Dolayısıyla bir bütün olarak güçlerinin azamileştirilmesi imkânsızdır. Hangi sivil grubun silahlı kuvvetler üzerinde denetim hakkı olacağı gruplar arasında mücadelelere sebep olacaktır. Bu durum aynı zamanda ordunun sivilleşmesi anlamına da gelmektedir. Huntington, bu çözümün günümüz koşullarında uygulanamayacağını belirtmiş ve bu bağlamda günümüz sivil-asker ilişkileri için nesnel denetimi önermiştir.

¹⁷¹ Peter D. Feaver, “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and The Question of Civilian Control”, *Armed Forces & Society*, vol.23, no.2, 1996, ss. 149–150.

¹⁷² Huntington, *age*, s.10.

Nesnel sivil denetim, öznel sivil denetimin imkânsızlığından yola çıkarak, sivillerin zıt kutbunun yani ordunun gücünün ve askeri profesyonelleşmenin en üst düzeye çıkarılmasını öngörmektedir. Nesnel sivil denetimin sağlanabilmesi yani askerin sadece kendi işiyle uğraşması ise profesyonelleşmeyle, profesyonelleşme ise askerliğin bir meslek haline getirebilmesi ve uzmanlaşmanın sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.¹⁷³ Bu durumun anlamı ordunun askerleştirilmesidir. Profesyonellik düzeyi arttıkça askerin siyasete etkisi de azalacaktır.¹⁷⁴ Başka bir deyişle askerler, sivillere tabi olmayı kabulleneceklerdir. Nesnel sivil denetimin kurulabildiği durumlarda siviller güvenlik politikasının ana hatlarını belirlerler fakat bu politikanın nasıl gerçekleştirileceğine dair somut hedeflerin neler olduğunun saptanmasını konularında uzman profesyonel askerlere bırakırlar. Bunun yanı sıra ordu, sivil otoritenin denetiminde olan konularda karar ve uygulama yetkisini sivil otoritenin mutlak denetimine bırakır. Dolayısıyla toplum hem dış tehditlerden hem de askerden korunmuş olur.¹⁷⁵ Böylece nesnel sivil denetimin sağlandığı ideal yapıda, ordu siyasete müdahale etmez. Bunu sağlayan şey sivillerin, askerleri net bir şekilde denetimi altına alması değil, her iki kesimin de görev ve sorumluluklarını içselleştirmeleridir. Asker kanadında bu içselleştirmeyi sağlayan, sivil siyasi üstünlüğü kabul eden profesyonel etik, sivillerde ise askerlerin politize edilmesinin engellenmesi ve askerin, kendi alanında serbest bırakılmasını sağlamaktır.¹⁷⁶

Net bir asker ve sivil ayrımı yaparak kuramını inşa eden Huntington, askeri olanla siyasal ya da sivil olan arasındaki ayrımın nasıl belirlenebileceği konusuna değinmemiştir. Diğer taraftan askeri olanı net bir şekilde şiddet araçlarını meşru bir şekilde kullanma yetkisine sahip olanlar ve yetkiyi kullanabilmek için özel bir süreçten geçen kesim olarak tanımlasa da sivilleri bu kadar net bir şekilde tanımlamamıştır. Başka bir ifadeyle, sivillğin tanımlanmasında yaygın bir şekilde kullanılan “silahsız olanlar” tanımlamasından hareket etmiştir ve sadece öznel sivil denetimin olanaksızlığı konusunda sivil karakterin heterojenliğini belirtmiştir.

¹⁷³ Ibid, s. 160.

¹⁷⁴ Ibid, ss.86-91.

¹⁷⁵ Faever, agm, ss. 158-160.

¹⁷⁶ Morris Janowitz, “Military Elites and The Study of War”, **Conflict Resolution**, vol.1, no.1, 1957, s.17-19.

Kuram, askeri sınıfın gelişimini tarih ve sosyolojiden faydalanarak belirtse de siviller için aynı yolu izlememiştir. Ayrıca, kuramın hareket noktası Amerikan sivil-asker ilişkileridir. *Asker ve Devlet* kitabında, Japonya ve Almanya örnekleri verilmişse de birçok eleştiride Japonya'nın, kavramsallaştırmanın "test" edilmesi için verildiği düşünülmektedir.¹⁷⁷ Diğer taraftan Doğu'ya dair, önceki başlıklarda belirttiğimiz noktalar, askeri olanla sivil olan arasında net bir ayrımın olmadığını hatta asker ve sivilin birlikte tanımlandığını göstermektedir. Dolayısıyla böyle bir netlik olmadan nesnel sivil denetim, profesyonelleşme en üst düzeyde dahi olsa gerçekleştirilemez. Huntington, bu noktada, "Amos Perlmutter ve Praetoryanizm" başlığında incelenecek olan Praetoryanizm kavramını devreye soksa da, bu kavramın da Doğu'nun anlaşılabilmesi konusunda sorunlu olduğunu düşünmekteyiz.

Kuramın eleştirisinde diğer önemli bir nokta ise salt kapitalist sistemden hareket edilmiş olmasıdır. Dale R. Herspring, Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği örneklerinden yola çıkarak komünist sistemde, nesnel sivil denetimin çoğu zaman ortadan kalktığını ve öznel sivil denetimin pekâlâ işletilebildiğini belirtmiştir.¹⁷⁸ Kapitalizmin 2. Dünya Savaşı sonrasında askeri-sınâî bütünleşmeye doğru kayışı profesyonel askerlerin, politikaya etkisini arttırmıştır. Gene Lyons bu durumu şöyle belirtmiştir:

Ordu, tam anlamıyla profesyonel davranamayacak kadar siyasileşmiş, siviller ise sonucu stratejik olan askeri kararları alabilecek kadar profesyonelleşmiştir.¹⁷⁹

2.3.4. Morris Janowitz ve Profesyonel Asker

Morris Janowitz, profesyonelleşme düzeyine göre asker ve siyaset ilişkisini modellemeye çalışmıştır. Bu modelleme, aristokratik model, demokratik model, totaliter model ve Lasswell'in belirttiği garnizon devlet modelleridir. Geleneksel-aristokratik model, sanayileşme öncesi Avrupa ülkelerinde varolmuştur. Bu modelde, sivil ve askeri elitler sosyal ve fonksiyonel olarak bir aradadır. Askeri uzmanlaşma düzeyinin düşük oluşu,

¹⁷⁷ David Albright, "A Comparative Conceptualization of Civil-Military Relations", *World Politics*, vol.32, no.2, 1980, s.557.

¹⁷⁸ Dale R.Herspring, "Samuel Huntington and Communist Civil-Military Relations", *Armed Forces&Society*, vol.25, no.4, 1999, ss. 557-559.

¹⁷⁹ Yasemin Çongar, "Sivil-Asker İlişkileri", *Milliyet*, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=38155>. (12.03.2007)

aristokrasinin hem askeri hem de politik kanadı içerebilmesini sağlamıştır. Askeri kanadın oluşumu sadece aristokratların askeri konulara ilgisine göre oluşmuştur. Örneğin, geleneksel aristokratik ailede erkek çocuklardan bir tanesi asker diğeri ise politikacı olarak yetiştirilmiştir. Dolayısıyla bu bütünlük içinde öznel sivil denetim söz konusudur. Demokratik model ise sanayileşme sonrası Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da geçerlidir. Ordu, sivil gruptan ayrı ve ona tabi olup, profesyonelleşmiş ve apolitiktir. Askerler, sivil yönetimin politikalarını kabul etmeseler ya da beğenmeseler bile onun otoritesini kabul ederler. Sivil yönetim ise savunma ve güvenlikle ilgili konularda ordunun çıkarlarını ve politika önerilerini dikkate alır. Totaliter model ise Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya gibi ülkelerde kendini göstermiştir. Öznel sivil denetimin geçerli olduğu otoriter parti modellerinde, politikacılar yaşlı ve üst rütbeli askerle yani siyasi askerlerle, orduyu kontrol altına alırken, iktidarlarını askeri sembollerle desteklerler. Asker ise politiktir fakat bu politizasyon devrimci partinin ideolojisinden ibarettir. Son olarak garnizon devlet modeli, totaliter modelden farklı olmakla birlikte demokratik modelde sivil egemenliğin giderek zayıflaması sonucu ortaya çıkabilir. Askerlerin siyasete doğrudan müdahalesini içermez. Lasswell'in yorumlarına ek olarak, bu model bir devletin savaş halinde olması ve bu savaş halinin sürekli olması durumunda oluşabilir. Böyle bir durumda askeri elitler, devletin hayatta kalabilmesi amacıyla sivillerin alanına girebilirler. Bunun tek nedeni, devletin saldırılara karşı ayakta kalabilmesi ve korunabilmesidir.¹⁸⁰

Bu modellemeler, ordunun herhangi bir şekilde sivil iradeye tabi olduğu yapılanmaları yorumlamaktadır. Janowitz'e göre bu modellerin hiçbirisi üçüncü dünya olarak nitelendirilen devletleri açıklayamaz. Bu devletleri Praetoryanizm kavramı açıklamaktadır. "Üçüncü dünya ülkelerindeki sivil kurumların zayıflığı ve askeri kurumların komuta ettiği kaynakların ağırlığı ordunun ekonomik, toplumsal ve siyasi değişime daha fazla karışmasına sebep olur."¹⁸¹

Silahlı kuvvetlerin askerileştirilerek mi yoksa sivilleştirilerek mi sivil denetim altına alınacağı sorununun Janowitz de çözmeye çalışmıştır. Bu çözümleme Huntington'un kullandığı kavramlar üzerinden fakat daha kapsamlı ve gerçekçidir. Her iki düşünür de modern toplum ve çağın uluslararası değişimlerinde sivil-asker ilişkilerinin karmaşık bir

¹⁸⁰ Janowitz, agm, ss. 10-11.

¹⁸¹ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, 1.Baskı, İstanbul: Hil Yayın, 1996, s.259.

ilişkiler bütünü oluşturduğunu ve bu karmaşık bütün içinde profesyonel asker ve politikacı ilişkisinin yeni yaklaşımlarla çözümlenmesi gerektiğini belirtirler. Fakat Janowitz, silahlı kuvvetler azami düzeyde askerleştirilse de askerlerin apolitikleşmeyeceklerini ve toplumsal ve uluslararası gelişmelerin askerin siyasete etkisini ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir.¹⁸²

Janowitz 1960 yılında çıkan *Profesyonel Asker* adlı kitabında, Huntington gibi Amerikan askerlerinden yola çıkarak, silahlı kuvvetlerin artık yapısal bir değişim sürecine girdiğini, aldıkları eğitim ve kazandıkları tecrübelerin sivillerle benzeşmeye başladığını belirtmiştir. Bu noktada, askerlerin siyasete etkilerinin ortaya çıkabildiğini ve dolayısıyla sivil ve asker alanları arasında sert çizgilerin varolamayacağını düşünmüştür. Teknolojik gelişmelerin de bu konuda önemli bir etkisi olduğunu düşünen Janowitz, mekanikleşen dünyada askerlerin sadece şiddet araçlarını kullanan uzmanlar değil yönetimle de ilgilenen profesyonellere dönüştüklerini belirterek, üzerinde durduğu profesyonelleşmenin Huntington'un “radikal” profesyonelleşmesi değil “pragmatik” profesyonelleşme olduğunu ifade etmiştir.¹⁸³ Pragmatik profesyonelleşme, toplumsal koşullara göre değişen ve siyasal bilinci dışlamayan bir anlayışı içerir. Peter Feaver'a göre Janowitz ayrıca, bu dinamik yapıda sivil kontrolü sağlayan, Huntington'un üzerinde durduğu profesyonel etiğe, karşılıklı saygı unsurunu da ekleyerek genişletmiştir.¹⁸⁴

2.3.5. Amos Perlmutter ve Praetoryanizm

Amos Perlmutter, sivil-asker ilişkileri çalışmalarında önemli açılımları bulunan bir bilim insanıdır. Özellikle, Praetoryanizm üzerinde durmuş ve çalışmalarının büyük bölümünde Ortadoğu ülkelerindeki sivil-asker ilişkilerini konu almıştır.

Roma İmparatorluğu dönemini içeren bölümde belirtilen, praetoryen muhafızların imparatoru belirlemeye varan etkileri, 20. yüzyılda hükümetleri kuran, deviren ve siyasal karar alma mekanizmalarında etkin olan orduları nitelendirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Kavram Huntington, Eric Nordlinger ve S.E. Finer tarafın sistematikleştirilmiş; Perlmutter ise praetoryen devlet tiplerini belirleyen ve örnekleyen çeşitli çalışmalar yapmıştır. Kavram profesyonelleşmeye karşıt olarak kullanılmıştır. Profesyonelleşmenin Batı demokrasilerinde

¹⁸² Charles C. Moskos Jr, “The Military”, *Annual Review of Sociology*, vol.2, 1976, s.58.

¹⁸³ Ibid, ss. 59-60

¹⁸⁴ Feaver, agm, s. 166.

varolduğunu belirten Finer ve Huntington, Batı dışı toplumlarda sivil-asker ayrımından bahsetmenin güç olduğunu belirtip, bu tür ülkeler için praetoryen devletler tanımlamasını yapmışlardır.¹⁸⁵ Finer'e göre Praetoryen devletlerde politik kültür düzeyi düşük, kurumlar tam oturmamıştır. Böyle bir ortamda ordu siyasete müdahale eder. Politik kültür geliştiği ölçüde askeri müdahale ihtimali düşer başka bir ifadeyle siviller güçlenir.¹⁸⁶ Bu tür ülkelerde askeri uzmanlaşma üst düzeyde de olsa profesyonelleşmeden bahsedilemez. Huntington da benzer bir yorumla düzensiz politik gelişim sergileyen, politik kurumların ve rejimin oturmadığı ülkelerde askeri müdahale kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Daha da ileri giderek üçüncü dünya ülkelerinde yani praetoryen ülkelerde askeri müdahalenin doğal bir olgu olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷ Nordlinger ise Praetoryanizmin, sivil denetimin antitezi olduğunu belirtip, asker ve siviller arasındaki herhangi bir anlaşmazlıkta, sivil iradenin silahlar karşısında sekteye uğradığını belirtmiştir.¹⁸⁸

Perlmutter ise ilk olarak Praetoryen devletlerin sosyal yapısını inceledikten sonra askerin nasıl bir ortamda ve neden siyasete müdahale ettiğini anlamaya çalışmıştır. Ona göre, Praetoryen devletlerde -bu devletler yaptığı çalışmalardan hareketle Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkeleridir- sosyal bütünleşme zayıftır ve böyle durumlarda kişisel çıkarlar ile grup çıkarları ayrışır. Sonuçta bu ülkelerdeki sosyal kontrol mekanizmaları geleneksel olduğundan, modern zamanlara uyum sağlayamayarak etkisizleşir ve iletişim kanalları zayıflar. İletişim kanallarının zayıflaması ile toplumu bir arada tutabilecek modern kurumlar oluşamaz ya da geleneksel kurumların etkinliği sürer. Toplumu bir arada tutan tek şey sembollerdir. Böyle bir ortamda ise sivil politik figürler otoritelerini kabul ettirmekte zorlanır ya da kabul ettiremezler. Bu noktada herhangi bir grup(devrimci parti, bürokrasi, ordu vs.) toplumu kontrolü altına almak isteyebilir. Bu gruplar içinde ise toplumda, ordunun psikolojik etkisi daha fazladır.¹⁸⁹ Ayrıca Perlmutter, daha önce Doğu ülkelerinin Batı ile ordular üzerinden bağlı olduğu tezini destekler nitelikte, askeri kurumlar diğer kurumlara göre sağlam ve gelişmiş olduğunu belirtmektedir.

¹⁸⁵ Uri Ben Eliezer, "Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm: The Inverse Relation Between Militarism and Praetorianism Through the Example of Israel", *Comparative Political Studies*, vol.30, no.3, 1997, s. 360.

¹⁸⁶ Harries ve Moskos, agm, s.52.

¹⁸⁷ Ibid, s. 54.

¹⁸⁸ Albright, agm, s.555.

¹⁸⁹ Perlmutter, agm, s. 385

Perlmutter'in çözümlemesini diğer düşünürlerle göre daha derin kılan bir başka açıklaması ise sosyal sınıflar üzerinedir. Ona göre Praetoryen ülkelerdeki sosyal sınıflar çatışma eğilimindedirler. Perlmutter, orta sınıfın önemine dikkat çeker çünkü ona göre güçlü bir orta sınıf politik ve ideolojik gelişim için önemlidir. Praetoryen ülkelerdeki orta sınıf, küçük, güçsüz, etkisiz ve bölünmüş olduğundan, ordu diğer iki uç sınıf arasında olabilir ve siyasete müdahale edebilir. Böyle bir ortamdaki müdahale ise özellikle alt sınıf tarafından desteklenebilir.¹⁹⁰ Bu konuyla ordular, politik sistem ve kurumlardan daha baskın konuma gelirler. Siyasete müdahale etme ve ona hâkim olma eğilimine sahiptirler. Hükümetler ise ordunun gelişmesinin önemine inandıkları için bu eğilime göz yumarlar ve iktidarlar orduları kendi çıkarları için kullanma eğilimindedirler. İşte bu yapılanma silsilesi Perlmutter'e göre ordunun siyasete müdahalesinin önünü açar. Ona göre ordu farklı şekillerde siyasete müdahale edebilir:

- Sivillerin iradesiyle ya da iradesi dışında müdahale edebilir.
- Orta sınıf eğilimiyle müdahale sonucunda bir sivil grubu iktidardan uzaklaştırıp başka bir sivil grubu göreve getirebilir.
- Ordu içindeki bir grup başka bir grubu saf dışı bırakmak için siyasete müdahale edebilir.¹⁹¹

2.3.6. Rebecca L. Schiff ve Ahenk Teorisi

Ahenk teorisi, İsrail'deki sivil-asker ilişkilerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Kuramın, temel unsurları İsrail sivil-asker ilişkilerinin anlaşılabilmesi yolunda bu noktada giriş bilgileri vermektedir. Kuramın temel önermesi, sivil ve askeri alanlar arasında net bir ayırım yapılmasını gerektirmemesidir. Kültürel ve kurumsal yapıya bağlı olarak ordu, siyasi elitler ve vatandaşlar arasında herhangi bir ayrımı içermeyen, işbirliğini savunur.¹⁹² Bu yapıyla teori, mevcut teorilerin hesaba katmadığı karmaşık bütünden yani kültürel, kurumsal ve tarihsel boyutlarıyla sivillerden yola çıkmıştır.

¹⁹⁰ Ibid, s. 386.

¹⁹¹ Ibid, s. 382.

¹⁹² Rebecca L, Schiff, "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance", **Armed Forces&Society**, vol.22, no.1, 1995, ss.2-3.

Rebecca L. Schiff'e göre ahenk, bir toplumdaki ortak değerler üzerinden, asker, yurttaşlar ve siyasi elitler arasındaki işbirliğini içerir. Bu işbirliğinin boyutlarının anlaşılabilmesi ise dört değişkene bağlıdır. Bunlar, askerlerin sosyal kompozisyonu, politik karar alma süreçleri, sivillerin orduya alınma şekli ve ordunun değer ve ritüellerinin ülke içindeki ve dışındaki tezahürleridir. Bu dört unsur kültürel ve kurumsal yapıyla şekillenerek sivil ve asker alanları arasında ayrışma, bütünleşme ya da alternatif bir yapı üretebilir. Ayrıca bu dört yapı arasındaki ahenk askerin siyasete etkisini belirler.¹⁹³

Askerlerin sosyal kompozisyonu Schiff'e göre diğer üç unsurun en önemlisidir. Schiff, bu unsuru açıklarken "profesyonelleşme" kavramından yola çıkmıştır. Profesyonelleşmenin Ağır sanayi ülkelerindeki anlamı, subayların önemli bir eğitim sürecinden sonra askerliği bir meslek olarak algılaması ve hayatlarını askerliğe adanmasıdır. Askerlerin kendi aralarındaki ilişkiyi belirleyen şey rütbeleri, toplum ve siyasetle olan ilişkilerini belirleyen ise profesyonelleşmedir. Demokratik ülkelerde profesyonel askerler toplumun geniş bir kesimini temsil ederler fakat Batılı olmayan ülkelerde askerlerin sosyal kompozisyonu belirli bir ekonomik sınıf ya da kabile veya kasttan oluşabilmektedir. Dolayısıyla bu sınırlamalar asker-toplum-siyaset ilişkisini etkileyebilir.¹⁹⁴

Orduya aktarılabilecek insan, teçhizat ve mali kaynakların niteliklerine dair siyasal karar verme süreçlerine askerlerin oynadığı rol ise bir başka belirleyici faktördür. Ülke kaynaklarının bir bölümünün orduya aktarıldığı bu süreçteki asker etkisi sivil-asker ilişkilerinin boyutlarını gösteren etkenlerdendir. Bu süreç, sivil organlar tarafından belirlenirken, askerler bu sürece hükümet kanalıyla ya da çeşitli kurumlar yoluyla dâhil olabilir. Böyle bir sistemde askeri elitler ile siyasal elitler ilişkisi söz konusudur. Kimi zamansa sanayi elitleri ile askeri elitler bu süreçleri belirleyebilir. Ordu-sınaf bütünleşmesi bunun örneğidir. İlk ilişkide vatandaşlarla ordu arasında dolaylı bir ilişki kurulurken, ikinci ilişkide vatandaşların bu birliktelikten iş edindikleri için direk ilişki kurulur. Bütün bu ilişkilerde ise herhangi bir dış tehdit olduğunda asker ağırlığı artar. (Bu nokta, Janowitz'in, Lasswell'in Garnizon Devlet teorisine ek olarak yaptığı yorum olan, savaş halinin devamlılığı halinde asker etkisinin artacağı düşüncesini desteklemektedir)

¹⁹³ Ibid, s. 6.

¹⁹⁴ Schiff, "Concordance In The Land of Discord: Civil-Military Relations In Israel", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The University Of Chicago, 1994, ss. 51-54.

Sivillerin orduya alınma şekli ise zorunlu ya da gönüllü olarak iki farklı şekilde gerçekleşir. İlkinde vatandaşın ordu ile ilişkisi zora dayanırken diğer şekilde ise asker-siyasal irade ve vatandaşlar arasındaki anlaşmaya dayanır. Ordunun değer ve ritüellerinin ülke içindeki ve dışındaki tezahürlerini belirleyen ise tamamen o ülkenin kültürel ve tarihi yapısının dışı vurumudur. Kıyafetler, ritüeller, semboller, marşlar vs. ordunun aynı zamanda siyasal yapının ve vatandaşların karakterlerinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında önemli etkenlerdir.¹⁹⁵ Schiff'e göre bu dört unsur üzerinde, vatandaşlar, siyasal irade ve ordunun anlaşma koşulları o ülkedeki sivil-asker ilişkilerinin anlaşılmasında ipuçları sağlamakta ve unsurlar arasındaki ahenk arttıkça ordunun siyasal iradeye müdahale ihtimali de azalmaktadır.

Ahenk Kuramı'nın Daha önce yer verilen kuramlar sivil-asker ilişkilerini Batı'ya göre tanımlamakta ve Doğu'ya Batı gibi olmanın modelini çizmektedirler. Yukarıda belirtilen ideal tip ise askerinin toplumdaki soyut düşünülemezliğini göstermekle birlikte, çoğu zaman "silahsız olanlar" olarak tanımlanan sivillerin, "silahsız kuvvetlerin" neler olduklarına yoğunlaşması sebebiyle kuramsal açıdan önemlidir. Orduyu, Doğu ve Batı'dan soyutlayıp, onu sivillerden ayıran evrensel noktaları tespit etmek gerekmektedir. Daha sonra ortaya çıkan koşullara göre siviller tanımlanmalı ve ordunun bu koşullar içinde nerede durduğu ve sivillere etkisi araştırılmalıdır.

¹⁹⁵ Ibid, ss. 54-61

3.BÖLÜM: İSRAİL SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. Askerileşmenin Sosyal Tapusu: Güvenlik Paranoyası

İsrail devleti, askerlerin toplumsal ve siyasal kurumlar üzerindeki etkinliğini belirtmek amacıyla, çeşitli kaynaklarda farklı tanımlamalarla nitelendirilmektedir; kimi kaynaklarda askeri devlet, kimilerinde ise askeri demokrasi tanımlaması kullanılmaktadır. Ordunun etkin konumunun nedenleri açıklanırken, güvenlik paranoyası/fobisi adı verilen ve daha çok İsrail'in çevre devletlerle ilişkilerinden kaynaklanan durumunu vurgulayan bir terim kullanılmaktadır. İsrail'de bir güvenlik paranoyası ya da fobisi olduğu ve bu yüzden ordu-baskın yapının oluştuğu doğrudur. Ancak kavram, Musevilerin algılayışı itibariyle salt devletin kurulduğu süreç içindeki uluslararası ilişkiler çerçevesinde değil aynı zamanda tarihsel ve kültürel temellerin etrafında da şekillenmiştir. Museviler, İsrail devletinin kuruluşuyla dünyanın dört bir tarafından Filistin'e göç etmişlerdir. Dünyanın hemen hemen her tarafına dağılmış olmalarının temelinde tarihsel nedenler bulunmaktadır. Bugünün ordu-baskın yapısının oluşumunda bu dağılım ve toplumsal hafızada önemli bir yer kaplayan yeniden dağılma veya sürgün edilme korkusu bulunmaktadır.

3.1.1. İbrani Mitolojisi, Kabilelerin Temel Nitelikleri ve Birleşmeleri

İbranilerin kökenlerine bakıldığında, Mezopotamya ile Mısır uygarlıkları arasında kalan çöl kıyılarında yaşamış göçebe, Sami topluluklarından birisi oldukları görülür. Şenel'in yorumuna göre, İbranilerin önemli bir özelliğinin uygarlık bölgelerine fetih yoluyla değil sızmalar yoluyla girdikleri yönündedir.¹⁹⁶ Bu durum, İbn Haldun'un Bedevi kabilelerin belirleyici özelliği olan savaşçılıkla çelişkili görünebilir. Ancak İbrani kabilelerinin, çöl kıyısı otları toplayan ve küçükbaş hayvancılık yaptıkları bilgisi, savaşçılıktan ziyade eşitlikçi toplum yapısını baskın hale getirmektedir. Bu eşitlikçi toplumsal yapının ise sızma yoluyla -bu yol yerleşiklerle alışveriş olarak tanımlanabilir- yerleşik toplumlarla kaynaştıkları ve bu yolla yerleşiklere dair özelliklerin göçebe toplulukta oluşmaya başladığı düşünülebilir. Bu bağlamda İbrani topluluklarda savaşçı özelliğin topluluk üzerinde çok belirleyici olmadığı ve İbranilerin atası sayılan İbrahim'in kabileleri birleştirerek, patriarşiyi tanrısallaştırdığı

¹⁹⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 88.

sonucuna varılabilir. İbrani kabilelerinin yerleşiklerle alışverişi ise şimdiki Filistin topraklarındaki Kenan ülkesi girişleri¹⁹⁷, oradaki kıtlık nedeniyle daha sonra MÖ. 1680 dolaylarında Mısır'a göçüp, kerpiç dökme işinde çalışmaları gibi şekillerde gerçekleşmiştir.¹⁹⁸ Yerleşiklerle birlikte yaşam, ekonomik ve kültürel değişimi beraberinde getirmiştir. Ekonomik ilerleme ise devleti örgütlenmesini gerektirmiştir. Ortadoğu koşullarında göçerlerin toprak sahibi olabilmesi ise daha önce belirtildiği gibi kabilelerin birlikteliğini ve bu birliktelik içinse askeri gücün baskın olduğu bir yapıyı gerektirmektedir. İbraniler örneğinde bu askeri yapılanmanın bir de uhrevi bir yanı vardır. On iki kabilenin birleşimi, Musa'nın kabilesinin tanrısı olan Yahova'nın, diğer kabilelerin tanrılarına üstünlük kurmasıyla gerçekleşmiştir. Tabii ki bu birleşimi sağlayan hem askeri güç hem de tanrısal bir vaattir. O vaat ise Musa'nın, İsrailoğulları'nı "seçkin kavim" inancıyla kutsallaştırması ve Filistin topraklarının sahibi olduklarını belirtmesidir.¹⁹⁹

Kenan ülkesine yerleşim, İbn Haldun'un ifadesiyle Hadarileşme, askeri gücün yanı sıra politik gücün de artırılmasını gerektirmiştir. İbraniler her ne kadar politikleşmiş bir yapılanma olsalar da Hadari Kenan ülkesindeki uzmanlaşma kadar çok boyutlu bir uzmanlaşmaya sahip olmamışlardır. Kenan ülkesinin kontrol altına alınmasıyla, ilk aşamada yerleşik kültürel öğenin özelliklerinin askeri güçle ortadan kaldırılması ve daha sonra ise her Bedevi kavimin Hadarileştiğinde yaşadıkları şey yani savaşçılık özelliklerinin kaybolması söz konusu olmuştur. Savaşçılık özelliğinin kayboluşu ve artı ürünün ortaya çıkmasıyla eşitlikçi yapının ortadan kalkması, ilk olarak yönetici sınıfı etkilemiştir çünkü yerleşikliğin nimetlerinden ilk onlar faydalanmışlardır. Bu noktada alt sınıfların ise eski geleneklere bağlılığı geçerlidir.²⁰⁰ Bu durumu, çoban peygamber Amos'un ortaya çıkışı kanıtlamaktadır. Sahte olarak nitelendirdiği Hadari dinlerine, zenginlere karşı Yahova'nın yani bedevi tanrının sözlerini halka söyleyerek, üst sınıfları lanetlemiş ve yeni bir düzeni vaat etmiştir.²⁰¹ Hadarileşmenin, evrelerinin sonuncusuna gelindiğinde ise Amos'un sözleri "gerçek" olmuştur. MÖ. 992'de ülke iki ayrı krallığa bölünmüş ve Asurlular yönetici sınıfları Babil'e

¹⁹⁷ **Tevrat**, İstanbul: Ohan Yayıncılık, 2000, Yaratılış 12, ss. 17-18.

¹⁹⁸ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s. 89.

¹⁹⁹ *Ibid*, s.90.

²⁰⁰ Samuel Henry Hooke, **Ortadoğu Mitolojisi**, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2002, ss.141-144.

²⁰¹ **Tevrat**, Amos 5-6-7-8-9, ss.171-173.

sürmüşlerdir.²⁰² Bu noktada, Amos'un sözleri doğrulanarak, dinsel söylem yaşamsal pratikle çakışmıştır. Bu sayede, Yahova ise İbranilerin tanrısı olarak biricikliğini korumuştur.

3.1.2. Sürgünler ve Yahova'nın Biricikliğini Koruması

Yaşanan sürgünler Babil'le sınırlı kalmamıştır. Babil'in Persler tarafından ele geçirilmesiyle, Musevilerin bir kısmı Filistin'e tekrar dönüp, geleneklerini yaşmaya devam etmişlerdir. Fakat MÖ. 60 yılında Roma İmparatorluğu'nun Filistin'i ele geçirmesiyle sürgün dönemi tekrar başlamıştır. MS. 70 yılında yaşanan ilk Musevi ayaklanması ve MS. 115–117 yılları arasında ise Mısır, Mezopotamya, Kıybrys ve Cyrenica diasporalarında çıkan isyanlar da sonuçsuz kalmıştır. En son MS. 132–135 yılları arasındaki 2. Musevi Ayaklanması'ndan sonra Musevilerin Yeruşalim'e (Kudüs) girmeleri yasaklanmıştır. Yaklaşık iki bin Musevi ailesi imparatorluğun çeşitli yerlerine dağıtılmıştır.²⁰³

Hristiyanlığın, Roma İmparatorluğu tarafından resmi din olarak kabul edilmesi Musevilerin yaşamlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Hristiyanların inancına göre İsa'yı çarmıha gerenler Musevilerdir. Bu yüzden, Musevilerle birlikte yaşayan Hristiyanlar aforoz edilmiş kararının alınması ya da toplumsal ahlaka aykırı herhangi bir olay olduğunda bundan Museviler sorumlu tutulmuştur.²⁰⁴ Ortaçağda ise Musevilerin getto adı verilen kent dışı alanlarda yaşamaları ancak belirli zamanlarda izinle dışarı çıkabilmeleri ve vaftiz olup Hristiyan topluma karışmak isteyenlere dahi Musevi kanının kirinden kurtulamamış "yeni Hristiyanlar" veya "dönmeler" olarak adlandırılması bu çağda da dışlandıklarını göstermektedir.²⁰⁵ Bu noktada iki önemli durum sayesinde Yahova biricikliğini korumuş, başka bir ifadeyle bedevi inanç özellikleri yaşayabilmiştir. Bunlardan ilki, İbn Haldun'un belirttiği Bedevi/Hadari ayrımı bağlamında İbranilerin hem Bedevi hem de Hadari olarak yaşamaları, diğeri ise Fransız Devrimi ve Modernitenin ürettiği milliyetçi indirgemeci düşüncedir.

İbn Haldun'un düşüncelerinden hareketle, İbranilerin göçebeyken, yerleşik toplumların içinde çalışarak, belirli sürelerle onlarla birlikte kalmalarıyla gerçekleşen

²⁰² Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.92.

²⁰³ İnci Türkoğlu, *Anadolu'da Museviler*, http://www.tureb.net/makaleler_detay.asp?id=199 (10.10.2007)

²⁰⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 1.Baskı, İstanbul:Küre Yayınları, 2001, ss.376-381.

²⁰⁵ Yunus Emre Sezgin, *1939–1945 Avrupa Soykırımları*, <http://www.powerarena.com/tarih/bunu-anlatmalisiniz-1939-1945-avrupa-soykirimlari-3.-bolum.html>. (10.10.2007)

göçebe/yerleşik alışverişleri, onların sadece askeri niteliklerin baskın olduğu bir yapılanma olarak kalmamalarını aynı zamanda uzmanlaşmaya yatkın politik bir yapılanmaya da sahip olduklarını gösterir. İbn Haldun'a göre, Bedevi kavimler Hadarileştiklerinde yapısal bir değişim geçirirler ve Bedeviliğe dair bütün değerler kaybolur. Hadarileşen her kavim ise devletin aşamalarını tamamladığında tarih sahnesinde yerini başka devletlere bırakır. İbrani örneğinde ise, Şenel'in sızma olarak nitelendirdiği uygarlık alışverişi, uygarlık niteliklerinin göçebe bir kavimde oluşmasına sebep olmuştur. Yerleşik kültüre her sızıldığında, yaşanan sürgünler ve dinsel ötekileştirmeler ise Bedevi inanç ve niteliklerinin yeniden üretilmesini ve bunların kaybolmalarını engellemiştir. Museviliğin vaat edilmiş toprakların sahibi olma mitosunun bugüne kadar yaşayabilmesinin temel nedeni, 20. yüzyıla kadar toplumsal kurumlaşma düzeyine ve artı ürünü yaratma kapasitesine sahip olmalarına rağmen devletleşmemeleri ve bütün bu süreçlerde çoban tanrısının vaatlerinin yeniden üretilerek varlığını korumasıdır.

Fransız Devrimi sonrasında ise dinin belirleyiciliğinin yerini milliyetçilik almasıyla Museviliğin aynı zamanda bir ırk olarak kabul edilmesinin yolu açılmıştır. Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkeleri de Musevilerin kentlerdeki sosyal yaşamla bütünleşmelerini sağlamıştır. Sosyal hayatta bütünleşmeye karşın, Hristiyanlığın Museviliğe karşı dinsel argümanları geçerliliğini sürdürmüştür. Bu devamlılık, Museviliğin bir ırk olarak kabul edilmesinin diğer bir sonucu olan anti-semitizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁰⁶ Modernitenin ürettiği indirgemeci düşünce, Arapça, İbranice, Aramice, Fenikece, Akadca gibi dillerden oluşan Sami dil ailesinin sadece Arapça ve İbranice'ye indirgeyerek ötekileştirmiş ve bu ötekileştirme dinsel hiziplerle karşılaşmıştır.²⁰⁷

3.2. Ordu-Devlete Doğru

3.2.1. Siyonizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Fransız Devrimi'yle dünya yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemde milliyetçiliğin gelişmesiyle ulus devlet düşüncesinin ortaya çıkması, İsrail Devleti'nin kurulmasına giden yolda önemli basamak olmuştur. 19. yy. de Alman birliğinin kurulması

²⁰⁶ Klaus J.Herrmann, "Siyasal Siyonizm ve Anti-semitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler", **Siyonizm ve Irkçılık, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan**, A.Ü. S.B.F. Yayınevi: Ankara, 1982, ss.219-236.

²⁰⁷ Ibid, s.225.

milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuş, ülkedeki Musevi karşıtlığı artmış ve Fransız Devrimi'nin ürettiği milliyetçilik düşüncesinin diğer yüzü Almanya'da görülmeye başlanmıştır.²⁰⁸ Diğer taraftan Rus Çarı II. Aleksandr'ın 1881'de öldürülmesinden Musevilerin sorumlu tutulması ve büyük katliamların gerçekleştirilmesi, Amerika ve Avrupa'ya büyük bir göçün başlamasına sebep olmuştur. Bu göç dalgasında (aliyah) üç bin kişilik bir grup da Filistin'e yerleşmiştir.

Avrupa ve Filistin'e yönelen göç, Filistin'de bir Musevi ülkesinin kurulması fikrinin yeşermesini sağlamıştır. Rusya'da kalan Museviler Filistin'e yerleşmeyi ve İbraniceyi diriltmeyi hedef edinen Siyonu Sevenler hareketini ortaya çıkartmışlardır.(Bu hareketin başında Filistin'e dönme fikrini ilk formüle eden Leon Pinsker bulunmaktaydı.) Avrupa'da ise Rusya'dan göçen yoksul Museviler, hem Musevi olmayan orta sınıfı hem de asimile olmuş, Musevi kökenli büyük burjuvaziye rahatsız etmiştir.²⁰⁹ Bu ortamda orta sınıf bir gazeteci olan Theodor Herzl 1896'da yazdığı *Musevi Devleti* adlı kitapta, Museviliği bir ırk temelinde yorumlamış ve anti-semitizmin etkilerinden korunmak için laik bir İsrail devletinin kurulması fikrini ortaya atmış ve Siyonizm kavramını ilk kez kullanmıştır. Rusya'daki hareketten farklı olarak devletin kurulacağı yer hakkında, Filistin topraklarını şart koşmayan Herzl, Filistin olabileceği gibi Arjantin'de de İsrail Devleti'nin kurulabileceğini belirtmiştir.²¹⁰ Devletin ordusunun profesyonel, tam donanımlı ve her türlü iç ve dış tehditlere karşı hazırlıklı olması gerektiğini belirten Herzl, din ve ordunun İsrail devletindeki konumlanışı hakkında şunları söylemektedir:

Din bağlayıcı unsurumuz, bilgi ise özgürlüğümüzdür. Din adamlarımızı ibadethanelerinde, ordumuzu ise kışalarında tutmamız gerekmektedir. Ordu ve din, işlevleri itibariyle bizim için onurlu bir konumda olsalar da her ikisini de devletten uzak tutmalıyız.²¹¹

Herzl, kitabın yayınlanmasından bir sene sonra 1897'de 1. Dünya Siyonist Kongresi'ni topladı. Kongrenin sonuç bildirgesinde şu maddeler yer almıştır:

- Tüm dünyadaki Yahudiler ortak köken ve geçmişle birbirine bağlıdır.

²⁰⁸ Henry Kissinger, **Diplomasi**, 3.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, ss. 32-33.

²⁰⁹ Suat Parlar, **Ortadoğu**, 2.Baskı, Yar Yayınları: İstanbul, 2002, s.374

²¹⁰ Theodor Herzl, **The Jewish State**, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/herzl2b.html>. (08.09.2007)

²¹¹ Ibid, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/herzl2e.html>. (08.09.2007)

- Medeni hakların tanınması, Yahudi halkının toplumsal ve kültürel geleceğini güvence altına alamamıştır. Nihai çözüm Filistin’de kamu hukukuna dayalı bir Yahudi Devleti’nin kurulmasıdır. Yahudileri ancak böyle bir devlet uluslararası yasalar çerçevesinde temsil edebilecek ve kendi ülkelerinde yaşamayan Yahudiler için bir sığınak olacaktır.²¹²

Sonuç bildiğinde geçen bu iki madde, başta Avrupa olmak üzere dünyadaki bütün Musevilerin bir ulus bilinci yaratılarak bir araya getirilmesini ve devletin Filistin’de kurulması gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar, laik bir devlet tasarlanırsa da kuruluş yerinin referans noktası dinsel metinlere dayanması, bu tasarımın gerçekleştirilemeyeceğinin önemli bir göstergesiydi. Ayrıca dinsel metinlere dayanan bir devletin, “Sürgünler ve Yahova’nın Biricikliğini Koruması” başlığında açıklanan nedenlerden ötürü savaşı nitelik taşıması imkânsızdı. Diğer taraftan kuruluş için seçilen ve dönemin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan Filistin toprakları ve çevresinde Müslümanların yaşaması önemli bir risk faktörüydü. Bu risk faktörü ise Herzl’in, ordunun devletten uzak tutulması söyleminin havada kalmasına sebep olacaktır.

Laiklik vurgusunun kaybolmasından başka sosyalizm düşüncesi de siyonist hareketi önemli ölçüde etkilemiştir. 1904–1920 yılları arasında sosyalist siyonist hareket hem Filistin’de hem de diasporada faaliyet gösteren üç politik parti, üç tarım birliği ve üç tane de savunma örgütü kurmuştur.²¹³

3.2.2. Kuruluş Öncesi Siyasal Gelişmeler

İsrail devletinin, Filistin topraklarında kurulması Avrupa’daki Musevi siyasal hareketi içinde geçerlilik kazanırken, diğer taraftan İngiltere de sömürge hedefindeki ve Hindistan’a ulaşma yolundaki Ortadoğu toprakları üzerinde çıkarlarını savunabilecek bir oluşuma ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyacın planlaması da yine 19. yy. de yapılmıştı. İngiltere, 1838 yılında Kudüs’te asıl amaçlarından birisi Musevileri korumak olan bir konsolosluk kurmuştu. 1842’de Avusturyalı bir Musevi olan Abraham Benisch, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na Ortadoğu’daki İngiliz nüfuzunu Musevi desteğine dayandırarak arttırmayı ve bunun için Filistin’de bir Musevi kolonisi kurulmasını savunan bir bildiri

²¹² Parlar, *age*, s.375.

²¹³ Perlmutter, *İsrail’de Ordu ve Politika*, 1.Baskı, Akademi Yayınları: İstanbul, 1991, ss.19–20

sunmuştur. Ona göre İngiltere, bu koloni ile malları için yeni ve güvenli bir pazar elde edebilecektir.²¹⁴

Siyonist hareket, 1901 yılında toplanan Kongre'de Filistin'den toprak satın alınması için Musevi Fonu kurulmasına karar vermiştir. 1904 yılında ise Herzl'in ölümüyle, hareketin yönetimi Chaim Weizmann'ın eline geçmiştir. Bu yönetim değişikliğiyle laik bir cumhuriyet kurma fikri yerini siyonizmin dinsel bütünleştiriciliği temelinde bir devletin kurulması fikrine bırakmıştır.²¹⁵ Diaspora'daki Museviler, laik bir devlet yerine dinsel motifler öne çıkarılarak oluşturulacak bir devlete, yine dinsel motiflerin öne çıktığı çağrılarla Filistin topraklarına göçe teşvik edilmişlerdir. (örnek için Bkz. EK.1) Weizmann'ın hareketin başına geçmesi İngiliz etkisinin artmasına da sebep olmuştur. 1914 yılında Llyod George ile görüşmesinde Weizmann, savaşta müttefiklerin kazanması için ellerinden geleni yapacaklarını, Filistin'in İngiliz egemenliğine girmesini desteklediklerini ve Filistin'e bir milyon Musevi'nin göç ettirilerek Süveyş Kanalı'nın korunması gerektiğini belirtti.²¹⁶ Bu düşünceleriyle Weizmann, İngiliz kabinesinde önemli bir destek elde etti. İngiliz başbakanı James Balfour'un 2 Kasım 1917'de, İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild'e gönderdiği ve daha sonra Balfour Deklerasyonu olarak tarihe geçecek mektupta şöyle demiştir:

Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Musevi halkı için ulusal bir yurt oluşturulmasını, Filistin'deki Musevi olmayan halkın sivil ve dinsel haklarının ihlal edilmemesi şartıyla uygun bulmuştur ve bunun gerçekleşmesi için her türlü çabayı harcayacaklardır.²¹⁷

Bu mektupla hem Museviler için ulus statüsünden ilk defa bahsedilmiş hem de devletin Filistin'de kurulmasını sağlayacak önemli bir dayanak elde edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere galip devletler arasında yer almış ve barış görüşmeleri şartlarını belirleyen taraf olmuştur. Deklarasyonun hükümleri 1918 yılında Fransa ve İtalya, 1922

²¹⁴ Parlar, **age**, s.386.

²¹⁵ Vedii Evsal, **Ortadoğu'da Savaş**, 1.Baskı, Ankara:Yağmur Yayınları, 1985, ss. 274-276.

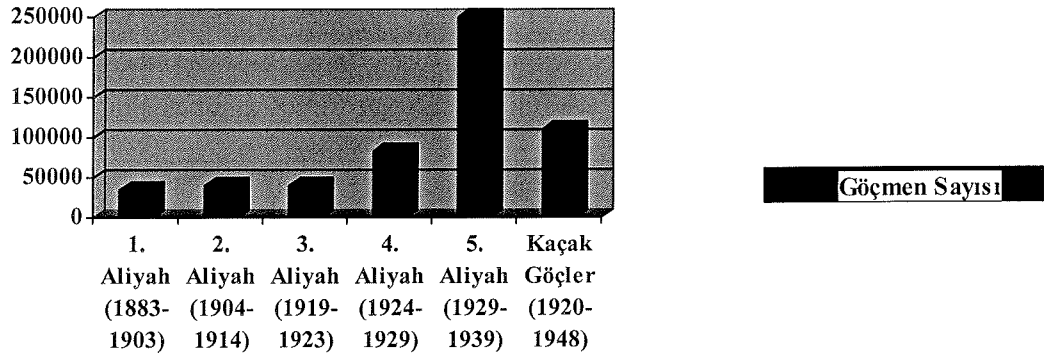
²¹⁶ Parlar, **age**, ss.386-387.

²¹⁷ James Balfour, **Balfour Declaration 1917**, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/balfour.htm>. (15.01.2008)

yılında ise ABD tarafından kabul edilmiştir. 24 Temmuz 1922 yılında ise İngiliz Mandası, Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmıştır.²¹⁸

1882 yılında başlayan ve 1921 yılından itibaren Grafik 1’de de görüldüğü gibi, giderek artan sayıda Musevi’nin Filistin topraklarına göç etmesi bu topraklarda yaşayan Araplarla, 1929, 1933, 1937 ve 1939 yıllarında şiddetli çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Manda yönetimi, Musevi göçünü sınırlandıran düzenlenmeler yapmış olsa da bunu uygulayamamıştır.²¹⁹ 2. Dünya Savaşı sırasında Hitler’in etkisiyle, Filistin’e Musevi göçü hızlanmıştır. İngiltere 2. Dünya Savaşı sonrasında Filistin sorununun çözümü için, 1947 yılında Birleşmiş Milletler’e başvurmuş ve Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. Komisyon Filistin’de incelemeler yaparak, bir Musevi bir de Arap devletinin kurulmasını öngören Çoğunluk Planı ile Filistinliler ve Musevilerin birlikte yaşayacağı, başkent Kudüs olacağı federatif bir yapıyı öngören Azınlık Planlarını hazırlamıştır. Araplar her iki planı da reddetmiş, Museviler ise Çoğunluk Planının uygulamaya konulmasını istemişlerdir. 29 Kasım 1947 yılında BM Genel Kurulu, Çoğunluk Planı’nı kabul etmiştir. 14 Mayıs 1948 günü ise manda rejimi fiilen sona ermiş ve aynı gün İsrail Devleti’nin kuruluşu ilan edilmiştir.²²⁰

Grafik 1: Kuruluş Öncesi Filistin’e Musevi Göçleri

Kaynak: İsrail Devleti Göçmen Bakanlığı İnternet Sitesi

http://www.moia.gov.il/Moia_en/AboutIsrael/AliyaList.htm ve ABD Soykırım Müzesi İnternet Sitesi

<http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005776>

²¹⁸ Fahir H. Armağanoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)**, 2.Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., 1991, ss.12-24.

²¹⁹ Ibid, s.25.

²²⁰ Ibid, s.85.

3.3. Filistin’de Paramiliter Gruplar

1901 Siyonist Kongre kararıyla kurulan Toprak Alma Fonu ile İsrail Devleti’nin resmen ilan edildiği 1948 yılları arasında Musevi devletinin karakterinin oluşumunda büyük pay sahibi olan gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönemi devlete hazırlık aşaması olarak görmek mümkündür. Hazırlık aşamasının belirleyici karakterleri ise politik-paramiliter gruplar olmuştur.

Filistin toprakları, 2. Siyonist Kongre kararı ile kurulan toprak alma fonu sayesinde, Museviler tarafından satın alınmaya başlanmış ve giderek artan sayıda yerleşimci Filistin’e göç etmeye başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi bu durum Araplar ile yerleşimciler arasında çatışmalara sebep olmuştur. Dolayısıyla ideolojinin, dinin birleştiriciliği fikriyle oluşturulması ve bu fikrin Filistin topraklarında uygulanıp bir devlete dönüşebilmesi sadece politik bir mücadeleyi değil aynı zamanda askeri bir mücadeleyi de gerektirmiştir. Günümüz İsrail Ordusu’nun kökenlerini oluşturan paramiliter gruplar, diasporadaki siyonist oluşumlar ve devletin resmen kurulduğu 1948 yılına kadar göçlerle gelen Museviler tarafından, Filistin topraklarındaki göçmenleri korumak ve siyonist ideolojinin bir devletle somutlaşabilmesi amacıyla kurulmuşlardır. Bu grupların temel özelliği çok çeşitli ve otonom yapılar olmalarıdır. Bahsi geçen otonomi sadece örgütsel değil aynı zamanda politiktir de. Politik oluşlarını belirleyen ise Perlmutter’e göre profesyonel olmamalarından başka bir ifadeyle Siyonizm ideolojisi çerçevesinde şekillenmiş olmalarından kaynaklanır.

Paramiliter grupların oluşumunda iki farklı fikir öne çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi, herhangi bir politik işlevi olmayan ve manda kuvvetlerine bağlı profesyonel birlik fikri diğeri ise öncü asker fikridir. Öncü asker fikri, Musevilerin Filistin’de yaşayabilmelerini sadece onların savunulabilmelerine bağlı olduğunu düşünen sosyalist işçi göçmenler tarafından oluşturulmuştur. Onlara göre bireysel ve ulusal kurtuluş için askeri hayat tarzı şarttır. Siyasal elitlerin ideolojisiyle şekillenecek silahlı gönüllüler, elitlerin direktifleri doğrultusunda hareket etmelidir. Profesyonellik bağlamında ayrışan bu iki anlayıştan öncü asker fikri devlete giden yolda baskın hale gelmiştir.²²¹ Bu fikrin geçerlilik kazanmasında, 1917 Ekim Devrimi’nin önemli etkisi olmuştur. Ayrıca bu paramiliter gruplarda erkekler kadar kadınlar da rol alacak olması, geleceğin düzenli ordusu için önemli bir belirleyici

²²¹ Perlmutter, *age*, s.12.

olmuştur (Bkz. Fotoğraf 1). Sonuç olarak Siyonizmin, hem kara Avrupa'sı liberalizmi hem de SSCB sosyalizmi eksenlerinde gelişmesi kuruluş öncesinde paramiliter grupların devlet tasarımlarını ve eylem farklılıklarını beraberinde getirmiştir. Bu grupların hem bağımsızlık sonrasında devlet otoritesi altına alınmaları zor olmuş hem de yaklaşık yarım yüzyıl boyunca bu paramiliter grupların örgütlediği insanların bağımsızlık sonrasında siyasal süreçlere etkileri, İsrail devletinin militarist karakterinin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

3.3.1. Bar Giora

19. yy. de, ilk Aliyah gerçekleştiği sırada Filistin, Osmanlı Devleti'nin Şam eyaletine bağlı bir bölgeydi. Bölge nüfusu ağırlıklı olarak Araplardan oluşmaktaydı. Göç sonrasında Arapların tarlaları ile Musevi yerleşimcilerin tarımsal üretim yaptıkları kolektif çiftliklerde sınır ve su paylaşım anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır. Anlaşmazlıklar kavgalara dönüşmüş ve bu çatışmaların üstesinden gelebilmek amacıyla, gönüllü gençler tarafından savunma birlikleri oluşturulmuştur. Bu birliklerin genellikle güçlü erkeklerden oluştuğu ve yaşanan çatışmaların daha çok taş ve sopalarla gerçekleştirildiği bilinmektedir. İkinci göç dalgasına kadar sadece koruma amaçlı olan ve siyasallaşmamış bu birlikler, diasporadaki sosyalist siyonist örgütlenmelerin destekleriyle zamanla siyasallaşmışlardır.²²² 1904 yılında başlayan ikinci Aliyah'la birlikte artan Musevi nüfusu, daha önce yaşanan sınır ve su anlaşmazlıklarının da artmasına sebep olmuştur. 1907 yılında daha önce oluşturulan savunma birlikleri Bar Giora adıyla bir yeraltı savunma örgütüne dönüştürülmüş ve yerleşimcilerin çiftliklerini koruma görevini üstlenmiştir. (Grubun ismi, MÖ. 66–70 yılları arasında Roma İmparatorluğu ile yapılan savaşta Musevi askeri birliklerinin komutanı Simeon Bar Giora'dan gelmektedir)²²³

3.3.2. Hashomer

Bar Giora, diasporadaki sosyalist örgütlenmelerinin etkilerinin artmasıyla 1909 yılında Hashomer adıyla politik bir savunma örgütüne dönüşmüştür. Filistin'deki çiftliklerin yedi tanesinin koruma sorumluluğunu alan örgütün içinde Rus marksistlerin sayısının artmasıyla militarizasyon sürecinin başladığı düşünülmektedir. Örgütün bir kısmı, 1. Dünya

²²² Ibid, s.12.

²²³ The Jewish Agency for Israel, "Jewish Defence Organizations", **Bar Giora**, <http://www.jafi.org.il/education/100/concepts/d1.html>, 12.10.2007.

Savaşı sürecinde İngiltere'nin oluşturduğu Musevi Lejyonu'na katılırken, diğer bir kısmı ise çiftliklerin korunması görevine devam etmişlerdir.²²⁴

Hashomer'in önemli bir özelliği ise Kibbutz yani kolektif üretim çiftliklerini, tarıma dayalı siyonist sosyalizmin temelleri olarak algılamasıydı. Bu idealin gerçekleştirilebilmesi için, çiftliklerin sadece savunma birlikleri tarafından değil yerleşimcilerin geri kalanları tarafından da savunulması gerektiğini, bunun için de halka eğitim ve silah verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu savunular, halkın militarize edilmesinde önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan örgüt, Filistin'deki bütün yerleşim bölgelerinde tekel olmayı ve faaliyetlerini gizli bir askeri örgüt gibi gerçekleştirmeyi savunurken, yapısının da doktriner bir sisteme dayandırılmasına çalışmıştır. Böyle bir sistematikle hareket eden örgüt, halka yaptığı yardımlar ve Araplarla yaşanan çatışmalardaki başarılarının kulaktan kulağa yayılmasıyla oluşan kahramanlık mitleri ve ideolojisi sayesinde yerleşimciler içinde arasında bir etki alanına sahip olmuştur. Ancak Histadrut (Musevi İşçi Federasyonu) ve Ahdut Ha-Avoda'ya (Birleşik İşçi Partisi) nüfuz edememesi sebebiyle etkisi giderek azalmıştır.²²⁵

3.3.3. Musevi Lejyonu

Musevi Lejyonu, 1. Dünya Savaşı öncesinde İngiliz askeri birlikleriyle hareket etmek ve savaş sırasında yapılan yardımların savaş sonrasında Filistin'de İsrail devletinin kurulabilmesi için İngiliz desteğine dönüşmesi düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin mimarları öncü asker fikrini savunan Yaseph Trumpeldor ile Weizmann ve profesyonel ordu tipini savunan Vladimir Jabotinsky'dir. Trumpeldor ve Jabotinsky'nin öncü asker ve profesyonel ordu tipleri konusundaki çatışmaları Musevi Lejyonu'nun yapılandırılması bağlamında olmuştur çünkü her ikisi de oluşturulacak birliklerin geleceğin İsrail devlet ordusunun asker tipi için önemli bir referans noktası olacağını düşünmüşlerdir. Weizmann ise lejyonun kurulabilmesi ve politik işlevi için İngilizlerle diyalog geliştirmeye çalışmıştır.²²⁶

²²⁴ The Jewish Agency for Israel, **Hashomer**.

²²⁵ Perlmutter, **age**, ss.12-15.

²²⁶ *Ibid*, s.15.

1915 yılında, İngiliz silahlı kuvvetleri ilk aşamada bağımsız bir lejyonun kurulmasına izin vermeyip, 650 kişilik bir gönüllü topluluğuna kendi bünyesinde Kahire’de askeri eğitim vermiş ve bunların 562 tanesini Gelibolu’ya göndermiştir. Daha sonra ise İngilizler, iki lejyonun daha kurulmasına izin vermişlerdir. Büyük ölçüde Amerikalı, Rus ve İngiliz gönüllülerden oluşan lejyonlar yine İngiliz silahlı kuvvetleri tarafından eğitilmiş ve 1918 yılında Filistin’de mücadele etmişlerdir. Trumpeldor, bu güçlerin politize edilerek savaş sonrasında da Filistin topraklarını savunma ve ulus kurma işleviyle varlıklarını sürdürmeleri istese de 1918 yılında Filistin’in fiili olarak İngiliz mandasına girmesiyle lejyonlar terhis edilmiştir. 1920 yılına kadar, Araplarla yapılan çatışmalarda terhis edilmelerine rağmen düzenli bir ordu gibi davranan lejyonlar, işçi lejyonlarına dönüşerek şeklen tasfiye edilmişlerdir.²²⁷

3.3.4. İşçi Lejyonları

Trumpeldor, İngiliz mandasının Musevi lejyonlarını terhis etmesinden sonra, öncü asker tipini düzenli askeri birliklerden üretmeyeceğini anlamıştır. Bundan sonra ki süreç İsrail devletinin karakterini oluşturan başka bir deyişle “ordusu olan devlet” modeline dönüşmesini sağlayan önemli bir gelişmeye sahne olmuştur. Bu gelişme Batı da olduğu gibi sivil ve asker olarak iki ayrı alanın tanımlanabilmesini imkânsız hale getirmiş ve ordunun sivilleşmesine katkıda bulunmuştur.

Mandater devletin, askeri ve politik denetimi sağlamak amacıyla ilk olarak haberleşme sistemini ve yolları inşa etme kararı alması, Trumpeldor’un yaşayabilmek için savunma fikrinin, “yaşayabilmek için çalışmak ve savunmak” şeklinde değişmesine sebep olmuştur. 1920 yılında Bayındırlık İşleri Bakanlığı’nın kurulması ve işleri ihale usulüyle vermesi hem Filistin’de Musevi etkisinin artmasına hem de Trumpeldor’un idealini yaratmasına vesile olmuştur. İhalelere Arap mütahitler ve Musevi işçi partileri ve sendikaları birleşimiyle oluşturulan federasyonlar katılmışlardır. İhaleleri, hem Avrupa’dan sermaye desteği alan hem de işçi ihtiyacını göçmenlerden karşılayan sosyalist Musevi sendikalar kazanmıştır. Böylelikle, Kevishim yani “Yollar” dönemi başlamıştır. Dönemin, hem kibbutzların savunmasında görev alan hem de yol inşaatlarında çalışan örgütlenmesi, Gdud Ha-Avoda adlı işçi lejyonunun temelleri 1918 yılında Trumpeldor tarafından atılmış ve

²²⁷ The Jewish Agency for Israel, **The Jewish Legion**.

1920’de de resmen kurulmuştur. Sosyalist-siyonizmin önemli bir temsilcisi olan lejyon, “emeğin ve vatanın zaferi” sloganını kullanmıştır. Gdud Ha-Avoda, Ahdut Ha-Avoda isimli sosyalist küçük partilerin koalisyonu ile birleşerek politik bir kimlik kazanmış ve kırk bin kişilik bir komüne dönüşmüştür. Kevishim döneminde Gdud (lejyon) Ruhü adı verilen militer bir akımın oluşumuna sebep olan bu oluşum, Filistin’deki en tehlikeli bölgelere giderek hem Araplarla çatışmış hem de Trumpeldor’un amacının somutlaşmasında önemli rol oynamıştır.²²⁸

Kuruluşunun, hem üçüncü Aliyah’a hem de Ekim Devrimi sonrasına denk gelmesiyle önemli bir sayısal güce dönüşen komün, Hashomer döneminde temelleri atılan Kibbutz hareketinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Radikal komünizme kayan yapısı ve önemli bir sayısal niteliğe sahip olmasına rağmen 1920 yılında Histadrut isimli ulusalcılığı önplana çıkartan Genel Musevi İşçi Konfederasyonu ve onun paramiliter savunma grubu Hagana’nın kurulmasıyla etkinliğini yitirmiştir.²²⁹

3.3.5. Histadrut’un Yeraltı Örgütü Hagana

Musevi yerleşimcilerin oluşturduğu politik örgütlenmeler, Araplarla olan çatışmalara karşı ve farklı coğrafyalardan gelen göçler sonucu oluşan heterojen yapıdan bir devlet üretebilmek amacıyla güç birliğine ihtiyaç duymuş ve 1920’de Ahdut Ha-Avoda (Birleşik İşçi Partisi) ve Histadrut kurulmuştur. Bir önce ki başlıkta belirtildiği gibi Ahdut Ha-Avoda sosyalist işçilerin oluşturduğu bir örgütlenmeydi ve Histadrut’a göre daha radikal bir yapıydı. Diğer taraftan önemli bir özelliği ise kırsal alanda sınırlı kalması, kentlerde etkin olamamasıydı. Tarım çiftlikleri Trumpeldor modelinde hem üretim yapıp hem askeri bir yaşam tarzı sürerken, Tel Aviv ve Kudüs gibi kentlerdeki Museviler benzer savunma örgütlenmelerine ihtiyaç duymaktaydılar.²³⁰ Histadrut, bu boşluğu doldurmuştur. Histadrut’un ilk genel sekreteri ve bağımsızlık sonrası İsrail’in ilk başbakanı ve savunma bakanı olan Ben Gurion, İşçi Birliği lideri olduğu dönemde partisinin sosyalizm algısına dair söylediği şu sözler, Histadrut’un genel sekreterliği döneminde nasıl bir politika izleyeceğini açıklamaktadır:

²²⁸ Perlmutter, *age*, ss. 16-18.

²²⁹ Esat Sakar, *Filistin İşçi Hareketi*, 1.Baskı, İstanbul: Pele Sor Yayınları, 1991, s. 63.

²³⁰ Perlmutter, *age*, ss. 20-21.

Bizim hareketimiz, sosyalist idealdeki diğer partiler gibi sadece işçi sınıfının partisi olma düşüncesinde olmayan bir harekettir. Bütün ulusun geleceğinden sorumlu bir ulus partisidir. O, kendisini gelecekteki ulusun nüvesi olarak görür. Siyonist hareket içinde kilometre taşına dönüşmüş hareketimiz bir partiden, Musevi hareketinin ana dayanak noktasına dönüşmektedir.²³¹

Histadrut'un tüzüğünde de benzer ifadelere rastlamak mümkündür. Aşağıdaki giriş maddesiyle Histadrut, İsrail Devleti'nin babası sayılmaktadır:

Histadrut'un ana hedefi, siyonist düşüncüyü gerçekleştirmektir. Kendisini, siyonist çalışma, göç, yerleşim, Filistin'de egemen olma ve göçmenlerden en büyük sayıyı çekebilecek sağlam ve gelişmiş bir ekonomi için gereken temelleri atmadaki temel etkenlerin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Uzak hedef ise, 2000 yıl süren göçten sonra dünyanın değişik sosyal temellere dayalı kişilerden bir tek ulus üyelerine dönüşecekleri bir toplum yaratmaktır.²³²

Bu kuruluş amaçlarıyla çalışmalarına başlayan Histadrut, genel olarak işçi ve sendika çalışmaları, ekonomik kalkınma, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik ve eğitim ve kültür alanlarına yoğunlaşmıştır. Bu arada devam eden yerel çatışmalarda otonom birlikler mücadele etmişlerdir. Merkezi bir otorite üretmeyi amaçlayan Histadrut'ta ise Ben Gurion ve ekibi, savunma işinin de merkezden yönlendirilen, örgütlü bir yapı tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu yapıyı aynı zamanda geleceğin düzenli silahlı kuvvetlerine dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Bu düşünceden hareketle, 1921 yılında Hagana kurulmuştur.²³³ Ancak İngiltere'nin, kendi birliklerinden başka bağımsız bir askeri örgütlenmenin kurulmasına karşı oluşu, Hagana'nın bir yeraltı gücü olarak çalışması sonucunu doğurmuştur. Hagana, aynı zamanda, Aşkenaz yani Avrupa'dan gelen yerleşimcilerin baskın olduğu kibbutz temelli bir hareket olduğundan birçok sosyalist grubu bünyesinde barındırmıştır. Askeri eğitimler kibbutzlarda yapılırken, silahlar da yine buralarda saklanmıştır. Kibbutz hareketinin böyle bir yeraltı örgütüne sahip olması onun, geleceğin İsrail devletinde, hem sosyalizm düşüncesi hem de Avrupa değerlerinin baskın

²³¹ Ibid, s.20.

²³² Sakar, age, s.65.

²³³ Michael Goodspeed, **When Reason Fails: Portraits of Armies at War: America, Britain, Israel&The Future**, 1.Edition, New York :Greenwood Publishing Group, 2001, s. 95.

olduğu kültürel bir sembole dönüşmesinin yolunu açmış ve Histadrut sayesinde bu kültürel sembol İsrail geneline yayılmıştır.²³⁴

1921’de Kudüs’teki saldırılarda etkili olamayan Hagana’ya dünya siyonist hareketinden çeşitli fonlar aktararak silah gücü arttırılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan kırsal alanda yine otonom birlikler savaşmaya devam etmiş, Hagana ise kentlerden çekilerek, kibbutzlarda askeri eğitime odaklanmıştır. Otonom yapıları bir araya getirmeye çalışan Histadrut da bu dönemde pek başarılı olamamış ve 1923 yılında Hashomer, Hagana’dan ayrılma kararı almıştır. 1929 Arap başkaldırısında da beklenen başarı elde edilemeyince, 1930 Cenova Dünya Siyonist Kongre’sinde Hagana için ek ödenek istenmiştir. Bu isteğin reddedilmesiyle Hagana, 1920 yılında kurulan ve manda yönetimi tarafından Musevi Cemaati Komitesi olarak görülen fakat meclis olarak görev yapan Asefat Hanivharim’in yönetsel organı Vaad Leumi’nin otoritesi altına alınmıştır. Bu sayede para akışı daha kolay gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan Hagana böyle bir otoritenin altına alınmasıyla “ulusal” ordu haline gelmiş, kent ve kırsaldaki bütün otonom paramiliter grupları teorik olarak kapsamıştır.²³⁵

1936–1939 yılları arasındaki Arap başkaldırısında, İngilizlerin isyanı bastırmada etkili olamaması ve ilk dönemde isyanın başarılı bir şekilde gelişmesi üzerine, Ben Gurion sekreterliğindeki Histadrut ve onun yeraltı örgütü Hagana, isyanın başarıya ulaşması halinde İsrail’in kurulmasının tehlikeye düşeceğini düşünerek, manda yönetimiyle işbirliği kararı almış ve Hagana, manda yönetimiyle işbirliği yapmıştır. Bu işbirliği sayesinde hem isyan bastırılmış hem de mandanın Hagana’yı tanıması sağlanmıştır.²³⁶ Kazanılan bu meşruiyet, geleceğin ordusu için önemli adım olan kurumsallaşmayı beraberinde getirmiştir. Geleceğin askeri akademileri olacak subay eğitim merkezleri ve küçük bir silah endüstrisi ve silah alım işletmesi kurulurken profesyonel askeri literatür oluşturulmuştur.²³⁷ Böylece hem profesyonel asker modelinin hem de silah endüstrisinin temelleri atılmıştır. Bu yapılanmaların Histadrut ve Hagana liderliğinde gerçekleşmiş olması, bu yapıların

²³⁴ Schiff, *Concordance In The Land of Discord: Civil-Military Relations In Israel*, s. 77.

²³⁵ Me-ir Pa-il, “From Hashomer To The Israel Defence Forces”, **Israel Ministry of Foreign Affairs**, <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Centenary%20of%20Zionism/From%20Hashomer%20to%20the%20Israel%20Defense%20Forces> (13.01.2008)

²³⁶ Ami Isseroff, “Haganah: A History of The Jewish Underground Defence Force in Palestine”, <http://www.zionism-israel.com/Haganah.htm> (01.13.2008)

²³⁷ Perlmutter, *age*, s.45.

bağımsızlık sonrası askeri, sosyal ve siyasal hayatta belirleyiciliğini de beraberinde getirmiştir.

3.3.6. Irgun

Histadrut ve ulusal meclis, resmi bir politika oluşturmaya çalışırken, bu hareketin tamamen kentli elitlerin kontrolü altında olması ve paramiliter grupların politik heterojenliği, planlanan resmi politikaların kâğıt üzerinde kalmasına sebep olmuştur. Öyle ki, Histadrut'un çabalarıyla kurulan Hagana'nın Vaad Leumi'nin otoritesi altına alınması, oluşum içindeki askeri grupların memnuniyetsizliğine, bu memnuniyetsizlik ise sürekli çatışmaların olduğu Filistin'de yaşamsal öneme sahip askeri yapılanmaların bir bölümünün resmi politikadan kopuşlarına sebep olmuştur.

1931 yılında bir grup Hagana mensubu, hem oluşumun siyasal bir otoritenin altına alınmasına hem de paramiliter grupların sadece savunmada kalmasına karşı çıkarak, sadece savunma değil aynı zamanda saldırı birliği olan Irgun'u kurmuşlardır. Irgun modeli Abraham Stern liderliğinde ve Jabotinsky'nin önerdiği profesyonel asker modeline uymaktaydı. Buna göre, askeri oluşumun liderleri herhangi bir politik grup içinde yer almayı istememekle birlikte kendi politik fikirleri doğrultusunda elitlere baskı yapmayı planlamışlardır. Komuta kademesi dışındaki gönüllüler ise siyaset dışı kalarak sadece saldırı ve savunma yapmalıydı. Hareketin Jabotinsky düşüncesinden kopuş noktası ise İngiliz kuvvetlerine bağlılığı reddetmesiydi.²³⁸ Merkezi yönetime karşı askeri ve siyasi konularda muhalefet eden örgüt, en etkin eleştiriyi Filistin'deki bütün yabancı unsurların sürülmesi ve Musevi nüfusun 18 milyona çıkarılması gerektiğini belirterek yapmışlardır. Bu bağlamda, 1930–39 yılları arasında yaklaşık altı bin Museviyi yasadışı yollarla Filistin'e getirmişlerdir.²³⁹

Irgun'un kurulduğu dönem, 5. Aliyah yani en fazla göçün gerçekleştiği ve dünyada 1929 ekonomik buhranının yaşandığı döneme denk düşmektedir. Irgun, bu göçlerde önemli bir rol oynamıştır. Göçlerin artışı ve ekonomik buhran Filistin ekonomisinin giderek

²³⁸ Goodspeed, *age*, ss.96–97.

²³⁹ **Lexicon of Zionism**, "Irgun Zva'i Leumi", Israel Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Centenary%20of%20Zionism/Lexicon%20of%20Zionism#I>, 01.13.2008.

bozulmasına neden olmuştur. 1936 yılına gelindiğinde Arapların, İngiliz birliklere ve Musevi unsurlara yönelik büyük başkaldırısının başlamasıyla, Irgun çeşitli saldırılarla karşılık vermiştir. Hagana'nın İngiliz kuvvetleriyle işbirliği yapması üzerine, 1937 yılında Irgun'un yöneticilerinden Avraham Tehomi ve yaklaşık 1500 kişi Hagana'ya geri dönmüşlerdir. Geride kalan grup ETZEL (Ulusal Askeri Örgüt), Araplara saldırı eylemlerine devam etmiştir. Arap başkaldırısı sonrasında grup bir kez daha bölünmüş ve sosyalist eğilimli LEHI (İsrail Özgürlük Savaşçıları) adında birlikler kurularak İngilizlere karşı da savaşmışlardır. 1944 yılında Hagana ve İngiliz işbirliği ile Irgun ve İsrail Özgürlük Savaşçılarının büyük bölümü yakalanmış ve 1948 Arap-İsrail savaşı sırasında ve sonrasında sistemden soyutlanmışlardır.²⁴⁰

3.3.7. Palmach

1939'da manda yönetimi, hem kendi kontrolü dışındaki sosyalist Ulusal Askeri Örgüt ve İsrail Özgürlük Savaşçıları'nın Araplar ve İngiliz birlikleri ayırt etmeksizin gerçekleştirdikleri saldırılardan hem de her ne kadar meşruiyetini kabul etse de daha fazla büyümesini istemediği Hagana'nın giderek devlet kurabilecek konuma gelmiş olmasından endişelenmekteydi. Diğer taraftan yaklaşan 2. Dünya Savaşı için en kurumsallaşmış ve Batı askeri sistemi ile uyumlu çalışabilecek tek askeri örgütlenmenin Hagana olması, İngiltere'yi, Filistin'de Hagana ile işbirliği yapmaya zorlamıştır. 1941 yılında, Filistin'in Nazilere karşı korunabilmesi için Hagana içinden seçkin müfrezeler oluşturularak, Palmach kurulmuş ve İngilizler tarafından askeri eğitim verilerek donanım sağlanmıştır.²⁴¹

Kibbutz hareketinden Yitzak Sadeh tarafından kurulan bu birliklerin, Museviler için daha farklı bir anlamı bulunmaktaydı. Onlara göre, kurulacak bu seçkin birlikler ulusal beklentileri karşılayacak niteliklere sahip olmalıydı. Bu bağlamda Palmach gönüllülerine İngiliz askeri eğitiminin yanı sıra, Sadeh tarafından Siyonist sosyalizmin doktrinlerini içeren entelektüel ve örgütsel eğitim verilmiştir. Verilen eğitimler temelde öncü asker modeliyle uyumlu, şu ideolojik noktalara vurgu yapılıyordu:

- Ulusuyla gurur duymak,

²⁴⁰ Pa-il, age, 01.13.2008.

²⁴¹ Goodspeed, age, s.98.

- Sosyalizm ve kibbutz prensiplerine bağlılık,
- Bireysel disiplin,
- Eşitlikçilik,
- Entelektüel ve kültürel çaba.²⁴²

Palmach, hem militarist yapısına hem de sosyalist Siyonizmin somut yaşam alanları olan kibbutz hareketinin teori ve pratiklerini bünyesinde barındırmasına rağmen Ben Gurion'un oluşturmaya çalıştığı profesyonel ordu nitelikleriyle uyumlu değildi. Birlikler, düzenli bir ordudan ziyade gerilla birliklerine benziyordu²⁴³(Bkz. Fotoğraf 2). 2. Dünya Savaşı sırasında ve İsrail bağımsızlık savaşında önemli rol oynayan Palmach, bağımsızlık sonrasında tasfiye edilse de bu askeri eğitimleri alan, 1974 ve 1992 yıllarında iki dönem başbakan olan Yitzak Rabin ve 1967 yılında savunma bakanlığı görevi yapmış olan Moshe Dayan, İsrail Devleti'nin militarist karakterinin oluşumda önemli rol oynamışlardır. Dolayısıyla Palmach, "devleti olan ordu" İsrail'in karakteristik parçalarından birisidir.

3.4. İsrail Silahlı Kuvvetleri, Zahal'ın Kuruluşu

29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nun Çoğunluk Planını kabul etmesi, Arap-Musevi savaşının habercisiydi. Bu dönemde, Musevi otonom paramiliter gruplar arasındaki ideolojik bakış farklılıkları "ulusal meclis" olarak çalışan Asefat Hanivharim'in başkanı Ben Gurion tarafından giderilmeye çalışıldı. Amaç, bütün paramiliter grupları Musevi devletinin kuruluşu ve sonrasında oluşturulacak siyasal sistemin Musevi Ordusu'nun eseri olacağı konusunda birleştirmektir.

Savaşa, hem psikolojik hem de profesyonellik bağlamında en hazırlıklı olan grup Palmach'tı. Hagana ve Ulusal Askeri Örgüt arasındaki ideolojik farklılaşma ise birleşmeyi engelleyen unsurdur. Diğer taraftan, bütün grupların hem insan kaynakları hem de silahları Araplarla yapılacak olası savaş için yeterli değildi. Haziran 1947 yılında Ben Gurion, savunma görevini üzerine aldı. İlk iş olarak, bütün askeri faaliyetlerin geçici hükümete devrini, her ne kadar Ulusal Askeri Örgüt bu kararı tanımasa da sağladı. İnsan kaynağının artırılması için kampanyalar başlatıldı. Dünya Siyonist hareketi, ulusal-düzenli ordu kurulması için hem ekonomik yardım aktarılması hem de gönüllü toplanması için seferber

²⁴² Perlmutter, *age*, ss.49–52.

²⁴³ Schiff, *Concordance In The Land of Discord: Civil-Military Relations In Israel*, s.78.

edildi. Diğer taraftan ulusal silahlı kuvvetlerin iskeleti, Hagana'nın genelkurmayı, karargâhları ve rütbe belirleme sistemi kaldırılarak, yeniden örgütlenmesiyle oluşturuldu. Tek tip kıyafet uygulamasına geçildi ve halk silahlandırıldı (Bkz. Fotoğraf 3). Bu süreçte, 1946 yılında 400 bin dolar olan Hagana'nın bütçesi, 3,3 milyon dolara yükseldi ve dolayısıyla paramiliter gruplar içinde en güçlü konuma geldi.²⁴⁴ Bu durum potansiyel çatışmalara gebeken, 14 Mayıs 1948 günü manda yönetimi fiilen sona ermiş ve aynı gün Ben Gurion İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etmişti. Bağımsızlık ilanının üzerinden yirmi dört saat sonra ise Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları saldırıya geçerek İsrail topraklarına girmişlerdir. Bu gelişmeyle birlikte diğer paramiliter gruplar, Zahal'la birlikte savaşmaya başlamışlardır. İlk genelkurmay başkanı Ya'aqov Dori 31 Mayıs 1948 tarihinde Zahal'ın kuruluşunu resmen ilan etmiştir.²⁴⁵

3.5. İsrail Devleti'nde Sivil-Asker İlişkileri: 1947–1963 Dönemi

Sürecin 1947 yılından başlatılmasının sebebi, o yıl alınan bir kararla Musevi teşkilatı başkanı Ben Gurion'un savunma görevini üzerine alması ve 1949 yılında yapılan ilk genel seçimleri partisi Mapai'nin kazanması ile aynı yetkilerle Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı görevine gelmesidir. 1947–1963 arasındaki dönem İsrail Devleti'nin hem siyasal hem de toplumsal olarak kurumsallaştığı ve bu süreçte ordunun kilit konumda olduğu Ben Gurion dönemidir. İlk olarak, bu geçiş döneminin şekillendiği toplumsal karakteri özetlemekte fayda vardır. Aşağıdaki özellikler, özgün bir sivil-asker ilişkileri modelinin ortaya çıkışında rol oynayan temel unsurlardır:

- Tarihi deneyimlerin şekillendirdiği dini inançlar ve onların kurumsallaştırdığı savaşçı sosyal yapı.
- Her an tekrar sürgün edilme korkusu ve Ortadoğu coğrafyasında varolabilme temellerinde şekillenen düzensiz, militarist politik grupların farklı devlet tasarımları ve birleşilen tek noktanın öngörülen devletin ancak askeri yaşam tarzıyla oluşturulabileceği düşüncesi.

²⁴⁴ Perlmutter, *age*, ss.61–64.

²⁴⁵ *Ibid*, s.66.

- Hemen hemen dünyanın her yerinden gelen yerleşimcilerin oluşturduğu heterojen etnik yapı ve bu heterojenliğin yaklaşık yarım yüzyıl boyunca birleştiği amaçların sadece askeri örgütlenmelerle yeniden üretilmesi.

Yukarıdaki unsurların bir devlet içinde varolabilmesinin Ben Gurion'a göre tek yolu düzenli, profesyonel bir devlet ordusunun etkin konumda olmasıydı. Knesset'teki muhalefet partisi Stalinist Mapam ise ordunun etkin konumda olması gerektiğini kabul ederken, yapılandırılması gereken ordunun bir devlet ordusu değil, bağımsızlık öncesinde olduğu gibi milis kuvvetlerinden oluşan bir halk ordusu olması gerektiğini belirtmiştir. Mapam'ın bu fikri savunmasındaki hareket noktası, devlet ordusunun militarist teknokratlar yaratarak, halka yabancılaşacağı düşüncesidir. Sonuçta, 1949 yılında kabul edilen "Güvenlik Yasası" ile Gurion ve partisinin önerdiği devlet ordusu modeli kabul edilmiştir. Bu model, güçlü bir devlet ordusu yerine, Mapam'ın belirttiği yabancılaşma tehlikesine karşı toplumsal yaşamın bil fiil içinde olan bir ordu yaratmıştır.²⁴⁶ (Bu model, nation-in-arms, "silâh altında millet" olarak adlandırılmaktadır.)

3.5.1. Ordu-Siyaset İlişkisi

Praetoryen paradigmaya göre, sivil-asker ayrımı tam olarak oluşturulamadığı, politik kurumsallaşmanın olgunlaşmadığı ve sivil kurumların etkin bir şekilde çalışmadığı ülkelerde askeri darbelerin ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Darbe sonrasında ise sivil alanların birçoğuna askerlerin girişini görmek mümkündür. Asker girişinin en fazla olduğu kurum ise meclistir. 1947-63 dönemi, yukarıdaki özellikleri içerse de İsrail örneğini bu çerçevede düşünmek yanlış olacaktır. İsrail'de kuruluş öncesi sivil halkın aynı zamanda paramiliter grupların üyeleri olmaları ve 1948 savaşında ordunun başarısı, bağımsızlık sonrası askerlerin siyasal sürece etkilerini kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.²⁴⁷ Paramiliter grupların düzenli orduya dönüşmesi silahlı kuvvetlerin tek bir çatı altında toplanmasını sağlarken, kurucu meclisin sadece ilk seçimlerde geçerli olmak üzere kabul ettiği seçim yasasında, görev yapmakta olan askerlerin de seçimlere katılmasına izin vermesi, ordunun bağımsızlık sonrasında da sivil özelliklerini koruyacağını bir göstergesi olmuştur. Seçimler sonrasında iktidar olan Ben Gurion'un partisi Mapai'den 6, ana

²⁴⁶ Ben-Elizer, "A Nation in Arms: State, Nation and Militarism in Israel's First Years", *Comparative Studies in Society and History*, vol.37, no.2, 1995, ss. 270-271.

²⁴⁷ Ben-Elizer, "Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm: The Inverse Relation between Militarism and Praetorianism through the Example of Israel", s. 361-362.

muhalefet partisi Mapam'dan ise 11 asker meclise girmiştir. Ayrıca sadece askerlerden oluşan Savaşçılar Listesi Partisi %1,2 oy olarak 1 sandalye kazanmıştır. İlk seçimlerden sonra sadece emekli ve yedek subayların seçimlere katılması kararlaştırılmıştır. 1967 yılına kadar görev yapan kabinelerde ise bakanların %35'i asker kökenlidir. Asker kökenli vekiller, on dördüncü kabinenin oluşturulduğu 1967 yılına kadar ulaşım, eğitim ve turizm gibi ikincil bakanlıklarda görev yaparlarken, 1967'de ilk kez bir asker kökenli politikacı, Moshe Dayan Savunma Bakanı olmuştur.²⁴⁸

1947–63 dönemi ordu-siyaset ilişkisinin kurumsallaşma dönemidir. Bu kurumsallaşma sürecinin politik ayağı, bağımsızlık öncesi dönemde başlamaktadır. 1947 yılında Musevi Teşkilatı ve Savunma Başkanlığı görevlerinin aynı kişide toplanması, patlaması olası savaşa hazırlık içindi. Başka bir deyişle olağanüstü durum algılamasından ileri geliyordu. Ben Gurion'un partisi Mapai'nin, 25 Ocak 1949'da yapılan seçimleri kazanmasıyla, savaş öncesinde teşkilat ve savunma başkanlığı yetkilerinin aynı kişide toplanmasına sebep olan bu olağanüstü durum, olağanlaşmıştır. Yani Savunma Bakanlığı ve Başbakanlık yetkileri yine Ben Gurion'da toplanmıştır.²⁴⁹ Yeni dönemde, Ben Gurion Savunma bakanı ve Başbakan olarak sivil-asker ilişkileri bağlamında izlediği politikalar, ordunun, sivil –kavramın karşılığı, iktidar partisinin ideolojisidir ki bu ideoloji, bağımsızlık öncesi otonom silahlı yapılardan süzülmesi itibarıyla militaristtir- denetiminin sağlanmasına yöneliktir. Bu bağlamda, Gurion'un politikalarının ana hatları şöyledir:

- Ordunun ulusallaşması ve politikadan uzaklaşması.
- Savaş ve barış konularında belirleyici olan tarafın siviller olması.
- Siyaset ve ordu çatışmalarında son sözün Savunma Bakanına ait olması.
- Savunma Bakanının birlik, beraberlik, moral ve askerlerin profesyonel standartları üzerinde doğrudan ve sürekli kontrolü.

²⁴⁸ Yoram Peri, **Between Battles and Ballots**, 1.Edition, London:Cambridge University Press, 1983, ss.102-104.

²⁴⁹ Bu uygulama, zorunlu olmayan bir geleneğe dönüşmüş ve daha sonra ki kimi dönemlerde, başbakanlar aynı zamanda savunma bakanı olmuşlardır. **All Governments of Israel**, "First Knesset: Government1", http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=1. (10.12.2007)

- Savunmayla ilgili konular ve dışişleriyle ilgili politikalarda Savunma Bakanının emrinde, asker ve sivillerden oluşan seçilmiş, az sayıda kişiden oluşan merkezi bir karar verme sürecinin oluşturulması.²⁵⁰

Bütün bu kıstasların amacı orduda özellikle üst düzey komuta kademesinde sosyalistlerin sayılarının artmasına dolayısıyla kolektivist bir yapının oluşmasına ve ordunun İsrail devletinin sosyal değerlerinden uzaklaşacak kadar profesyonelleşmesini engellemektir.²⁵¹ Böylece bu dönemde ordunun militarize edildiği bir sivil-asker ilişkileri modelinden ziyade devlet ideolojisi çerçevesinde politize edildiği bir yapının temeli atılmıştır. Gurion'un aynı zamanda Mapai'nin başkanı ve Başbakan olması ordunun politize olmasını sağlayan en önemli unsurdur. Ordu, politikleşirken aynı zamanda siyasetin ya da sivil olanın da askerleşmesi engellenememiştir. Aktif askerlerin parlamenter olmaları engellenirken, bunların siyasal partilerde görev almalarını engelleyecek herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. İktidar partisi yandaşı askerler, partinin çeşitli kademelerinde görev alabilmekteydi.²⁵²

3.5.1.1. Politik Mücadele Alanı Olarak Zahal

İsrail'de ordunun sivil denetimi ilkesi, sivil kavramının içeriğinin, bağımsızlık öncesi Gurion başkanlığındaki İşçi Birliği ile Marksist Poale Zion partilerinin birleşimiyle oluşan Mapai'nin ideolojisiyle doldurulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Gurion'un görev yaptığı süre içerisinde, üst düzey komutanların atanma ve terfi ettirilmesinde tam bir kontrol sağlanması ve üst düzey komutanların birçoğunun Hagana ve Palmach kökenli olması bu duruma örnektir. Üst düzey komutanların iktidar partisi dışında politik oluşumlara eklenememe ihtimaline karşı uygulanan bu denetime karşın alt düzeydeki askerlerin atama ve terfileri profesyonel bir şekilde ve politik süreçlerden bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir.²⁵³ Ayrıca savunma ve dışişleriyle ilgili konularda Savunma Bakanının emrinde, asker ve sivillerden seçilmiş ve az sayıda kişiden oluşan merkezi bir karar verme sürecinin oluşturulması da ordunun politikleşmesini sağlamış ve sürekli çatışmaların yaşandığı bir coğrafyada koruma rolünü başarıyla yürütmesi onu dış politikada önemli bir

²⁵⁰ Perlmutter, *age*, s. 68.

²⁵¹ *Ibid*, s.74.

²⁵² Peri, *age*, s.68.

²⁵³ *Ibid*, s. 39.

belirleyici konumuna getirmiştir. Diğer taraftan, dönemin kurumsallaşma dönemi olması ve dolayısıyla askeri, politik ve bürokratik yapılar arasında güç sınırlarının çizilmemiş oluşu da 1954 yılında İsrail ordu-siyaset ilişkilerinde ilk krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Lavon Krizi olarak adlandırılan olayın çıkış noktasında, dış politika stratejisi hakkındaki asker ve siviller arasındaki fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir tarafta Arap tarafına karşı sürekli savaş politikası izleme ve bu bağlamda ordunun sürekli ön planda tutulması taraftarı olan Ben Gurion ve eski Hagana, dönemin Zahal komutanı Moshe Dayan, diğer tarafta ise diplomasiyi yani sivil yönetimi ön plana çıkartma taraftarı Mapai ve Histadrut'tan bazı temsilciler, Mapam-Kibbutz Hareketi ve Dışişleri Bakanı Moshe Sharett bulunuyordu. Bu ayrışma hükümet politikalarına karşı ciddi bir muhalefeti beraberinde getirmiştir. 6 Aralık 1953 tarihinde, Ben Gurion'un siyaseti bıraktığını belirtmesi nedeniyle hükümet çekilince, 26 Ocak 1954 tarihinde başbakanlık ve savunma bakanlığı makamlarının ilk kez ayrı kişilerde toplandığı beşinci Mapai hükümeti kurulmuştur. Gurion, istifasından önce kendisine yakın isimler olan Dayan'ı genelkurmay başkanı, eski Hagana askeri ve Zahal Satın Alma Sorumlusu Shimon Peres'i savunma bakanlığı genel müsteşarı ve dış politika stratejisi konusunda aynı fikirde olduğu Pinhas Lavon'u ise savunma bakanı olarak atamıştır.²⁵⁴

Kriz, Gurion'un Savunma Bakanı ve Başbakan yetkileri ve karizmatik otoritesi sayesinde gerçekleştirebildiği, üst düzey asker atama ve terfiler ile askeri taktiklerin belirlenmesi gibi doğrudan askerleri ilgilendiren konulara Lavon'un Savunma Bakanı olarak müdahale etmesi üzerine patlak vermiştir. Gurion, ordunun sivil denetimini savunduğu için askeri konularda orduya özerklik tanımış ve sivil alana eğitim, sağlık gibi çeşitli görevlerle girişini sağlamıştır. Lavon ise ordunun güçlenmesi taraftarı olurken, izlediği politika ile askeri ve sivil alanların savunma bakanlığı bünyesinde eritildiği bir sistem kurmaya çalışmıştır. Lavon, Genelkurmay başkanı Dayan'ın yetkilerini yeniden düzenlemiş ve ona bağlı askeri istihbarat ve personel başkanlarını yönlendirmeye çalışmıştır. Dayan, böyle bir müdahale karşısında, tamamen askeri otoriteler tarafından belirlenen dış politika stratejisi nedeniyle zaten kabineden izole edilmiş olan Lavon'u, Peres'in savunma bakanlığı bürokratlarını yönlendirmesini sağlayarak bakanlıktan ve Zahal'dan da izole ederek

²⁵⁴ Ibid, ss. 232–235.

etkisizleştirmiştir. Bu güç çatışması, Mısır'daki casusların ve casuslarca gerçekleştirilen sabotajların deşifre olmasıyla somutlaşmıştır. Olayın sorumlularının ortaya çıkarılması için kurulan Olshan-Dori Komitesi kesin bir sonuca ulaşamazken Knesset'te, sabotaj emirlerinin savunma bakanı tarafından verildiği düşüncesinin ağır basması nedeniyle Lavon, bürokratik çevrelerden de soyutlanmıştır. Bunun üzerine Ben Gurion, 1955 yılında Başbakan Sharett tarafından tekrar savunma bakanlığına getirilmiştir. 1960 yılında Lavon, Mısır'daki casusların ve gerçekleştirdikleri sabotajların deşifre olmalarının altında yatan eylemler hakkında tekrar bir komisyon kurulması için Gurion'u ikna etmiş ve kabine komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Lavon'un sabotaj emrini vermediğini ve eylemlerin onun bilgisi dışında yani ordu istihbaratı bilgisi dâhilinde gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan daha önce gizlenen olay, komisyon kararlarının kamuoyuna duyurulmasıyla açığa çıkmıştır. Halkın olayın geçmişini öğrenmek üzere ilgi göstermesiyle 1961 yılında Kudüs Üniversitesi profesörlerinden oluşan "Entelektüeller Komisyonu" kurulmuş ve komisyon, olayı "ülke demokrasisi için endişe verici ve artan bir tehdit" olarak yorumlamıştır.²⁵⁵

Lavon krizi, sivil bir kurum olan ve silahlı kuvvetlerden daha etkin olması gereken savunma bakanlığını, silahlı kuvvetlere karşı zayıflatmıştır. Ordunun, sivil kurumdan daha etkin bir hal almasıyla Ben Gurion'un dış politika stratejisi ordu eliyle uygulamaya konulmuştur. İzlemek istediği ve görevi sırasında karizmatik otoritesiyle gerçekleştirebildiği sivil denetim politikası ise görevden ayrılmasıyla ordunun, savunma bakanlığını denetimine dönüşmüştür. Bu durum ordunun sivil denetiminin ancak liderin, karizmatik otoritesi sayesinde kurulabileceğini göstermiştir. Diğer taraftan, silahlı kuvvetlerin rollerinde yapılan genişletmelerle ordu, sivil alanlara girmiş olduğundan (görev tanımı genişletildiğinden) politik ve bürokratik yapılar arasında silahlı bir güç olmasının yanı sıra "sivil" bir güç olarak da yükselmiştir.

3.5.1.2. Ulus Kurma Aracı Olarak Zahal

Politikleşmiş, silahlı bir kurum olarak Zahal'ın işlevi ulusun korunmasının yanında yeni İsrail ulusunun yaratılmasını da içermiştir. Ben Gurion'un, 1951 seçim kampanyası sırasında "devlet var ama ulus yok"²⁵⁶ ve 1952 yılında Knesset'te yaptığı bir konuşmasında

²⁵⁵ Perlmutter, *age*, ss. 94–112.

²⁵⁶ Ben-Elizer, "A Nation in Arms: State, Nation and Militarism in Israel's First Years", s. 264.

söylediği “ordumuz olmadan ulus olamayacağız”²⁵⁷ cümleleri onun döneminde, ordunun ulus inşasında başat konumda olduğunun bir göstergesidir. Söylediği sözlerin mantıksal açıklaması ise şu cümlelerde görülmektedir:

Ulus olarak, hayatımızda değişik engel ve çatışma noktalarımız bulunmaktadır. Bunlardan birisi politik farklılıklar diğeri ise sosyal, kültürel ve etnik ayrımlardır. Zahal tartışmasız, bu ayrım ve karşıtlıkların olmadığı tek kurumdur.²⁵⁸

Ulus yaratma sürecinde, ordunun etkin konumda olması aslında dönemin güvenlik politikasıyla da ilgilidir. Öncü asker modeline dayalı, bağımsızlık öncesi paramiliter grupların “yaşamak için çalışmak ve savunmak” felsefesi, bağımsızlık sonrasında oluşturulan güvenlik konseptiyle geçerliliğini sürdürmüştür. Bu bağlamda, Gurion’un aşağıdaki sözleri ilk bakışta, güvenlik konseptinin yeni bir devletin, ilk başbakanı olarak idealist bir şekilde tanımlandığı izlenimi yaratsa da, Zahal’ın 1947–63 döneminde üstlendiği roller düşünüldüğünde, güvenlik konseptinin diğer parçalarının oluşabilmesi için harekete geçirilen aracın yine ordu olduğunu göstermiştir:

Güvenlik sadece orduyla gerçekleştirilecek bir iş değildir. Yeni yerleşimler, sanayi, eğitim ve diğer uluslarla iyi ilişkiler olmadan güvenlik gerçekleştirilemez. Bunlar olmadan ordu, güvenliğimizi ve barışı sağlayamaz.²⁵⁹

Güvenlik konseptinin bu şekilde belirlenmesi üzerine Zahal’ın haftalık dergisi Be-Machane’nin 15 Şubat 1951 tarihli sayısında, İsrail ordusunun devletin yeni kurulmuş olması ve sürekli çatışmaların yaşandığı bir coğrafyada bulunmasının yarattığı koşullar, onun herhangi bir ordu gibi rutin görevleri değil göçmenleri bir araya getirecek “öncü ordu” olduğunu da belirtilmiştir.²⁶⁰ Dolayısıyla 1948–1955 arasında dönemde, sayıları giderek artan göçmenlerin İsrail’e geldiklerinde karşılaştıkları kurumsallaşmış tek yapı Zahal’dı. Zahal, heterojen yapıdaki göçmenlerin bir araya getirilmesinde, yeni bir ulus olarak, Aşkenazlar tarafından yeniden üretilen Musevi kültürüyle eğitilmesi, politik bağların oluşturulması, entelektüel ve örgütsel bilgilerin verilmesinde önemli rol oynamıştır.

²⁵⁷ Ibid, s. 265.

²⁵⁸ Peri, *age*, s. 43.

²⁵⁹ Ibid, s. 43.

²⁶⁰ Constantin Danopoulos(Ed.), **Civil-Military Relations, Nation Building and National Identity: Comparative Perspectives**, “Questioning the Role of Army in Nation-Bilding: The Development of Critical Discourse on Civil-Military Relations in Israel”, Praeger: London, 2004, ss.169–170.

Diğer taraftan silahlı mücadele tecrübesi olmasına rağmen Zahal profesyonel, modern bir orduya tam anlamıyla dönüşmemişti. Bu bağlamda, ulus yaratma sürecinde Zahal hem etken hem edilgen konumdaydı. Yeni ulus yaratma sürecinde askerlere mesleki eğitimlerin yanı sıra, sivillere verilen Musevi kültürünü öğretmeye ve ulusal bilinci arttırmaya yönelik eğitimler de verilmiştir. Bunun yanında göçmenlere verilecek askeri uzmanlık eğitimi kapsamında Tel-Aviv ve Hayfa'daki iki önemli sivil lisenin, asker-sivil karışık eğitim yapan askeri akademilere çevrilmesi dahi teklif edilmiştir.²⁶¹

Ayrıca bu süreçte ordu, kurulan silah, elektronik ve uçak endüstrileriyle de güçlenmeye devam etmiştir. Bu dönemde tamamen devlet kontrolünde olan silah endüstrisiyle askeri-sınaf bütünleşmesinin temellerini oluşturulmuştur. İlk dönem itibariyle, Batı Almanya, Fransa, Çekoslovakya ve ABD'den silah transferi yolu ile şekillenen silah endüstrisine yurtdışında bulunan Musevi şirketleri de ekonomik destek sağlamışlardır. 1952 yılında ilk silah fabrikaları Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur.²⁶²

3.5.2. Ordu-Toplum İlişkisi

Daha önce “Siyon’un Kızı” örneğinde de belirtildiği gibi Museviler, silahlı mücadelenin kutsallaştırılması yolu ile Filistin topraklarına çağırılmışlardır. Bağımsızlık ilanının hemen öncesine kadar komuta kademesini Aşkenaz Musevilerin oluşturduğu Zahal, diğer otonom paramiliter gruplara karşı tek ve kapsayıcı ordu olma mücadelesi vermiştir. Devletin kuruluşunun dünya kamuoyuna ilan edilmesinden hemen sonra başlayan savaşta Zahal'ın Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak ordularını yenmesi, hem onun yeni kurulan bir ordu olarak toplumsal hafızadaki konumunu hem de İsrail sivil-asker ilişkilerinin kurumlaşmasını etkilemiştir. Ordu açısından savaşın sonucunu değerlendirecek olursak, Zahal'ın, Hagana'nın gövdesine oturtulması ve politik olarak Ben Gurion'un başını çektiği ulusalcı kanadı temsil etmesi, kurulduğunda diğer paramiliter grupların tarafından kabullenilmemesine sebep olmuştur. Savaşın galibiyetle sonuçlanması ise Zahal'ın toplumsal hafızada, devletin silahlı kuvvetleri olarak saygınlık kazanmasını sağlamıştır. Bu saygınlık, devlet eliyle hem manevi hem de insan gücüyle desteklenmiştir. İnsani ve manevi

²⁶¹ Perlmutter, “The Israeli Army in Politics: The Persistence of The Civilian Over the Military”, **World Politics**, vol.20, no.4, 1968, ss. 620–622.

²⁶² Gupta, **age**, ss.86-90.

anlamda güçlendirilen ordu, göçlerle gelen yerleşimcilerin, öngörülen kültürel ve örgütsel sınırlar içersinde “İsrail Vatandaşlarına” dönüştürülmesinde kilit konumda olmuştur.

Ordunun toplumsal hafızada güçlü imgelere karşılık gelmesi, her an savaş halinde olan İsrail Devleti için çok önemlidir. Bu saygınlığın ve imajın zedelenmemesi için Lavon Olayı, 1960 yılına kadar kamuoyundan saklanmıştır.²⁶³ Lavon Olayı'nın hemen sonrasında 1956 yılında Süveyş Krizi patlak vermiş ve bu krizde Zahal'ın başarısı, hedeflenen kutsal ordu imajının toplumsal hafızalarda oluşturulması yolunda önemli bir adım olmuştur. Lavon Krizi'nden habersiz halk, Süveyş Zaferi'nden memnun kalırken savaş, ikinci bağımsızlık savaşı olarak adlandırılmıştır.²⁶⁴ Bu moral yükselişi aynı zamanda, ordunun güçlendirilmesi için savunma harcamalarının ve personel sayısının artırılmasının yolunu açmıştır. Bu süreçte askeri zaferin yanı sıra ordunun gerçekleştirdiği toplumsal roller de kutsal ordu imajının oluşmasında etkili olmuştur.

3.5.2.1. Ordunun Kutsallaştırılması

1948 Arap-İsrail savaşından sonra, Aşkenaz Museviler, yeni devletin kurumsallaşmasını sağlayacak adımlar atmışlardır. Bu kurumsallaşma sürecinde silahlı kuvvetler önemli bir araç olarak kullanılırken, ordu da örgütsel ve politik olarak heterojen paramiliter grupların bulunduğu bir ortamda ulusal ordu olarak yukarıdan aşağıya doğru gelişen bir hamleyle kurulmuştur. Dolayısıyla ordu, fiziksel olduğu kadar manevi güce de ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, orduya, ulus yaratma sürecinde birincil görevi biçen Gurion yönetimi, fiziksel olduğu kadar toplumsal hafızada da güçlü ve kutsal bir ordu yaratmaya çalışmıştır. Bu güçlü ve kutsal ordu imgesinin hafızalarda yaratılabilmesi için ilk olarak bazı ritüellerle desteklenmesi, başka bir ifadeyle geçmişin, bugünün ihtiyaçlarına göre yeniden üretilerek kolektif hafızanın yaratılması yolu seçilmiştir.

Samuel Henry Hooke, geçmişte yaşanmış önemli bir olayın rahipler tarafından şarkı haline getirilmesi ve şarkıya halkın eşlik etmesiyle yapılan anmalardan bahsetmiştir. Bu ritüelleri, Musevi kültürünün bir yaratımı olarak görmüş ve “kült mitos” olarak adlandırmış ve Mısır'dan çıkışın anıldığı Fısıh Bayramı ritüellerini buna örnek

²⁶³ Ibid, s.632.

²⁶⁴ Michael B. Oren, “The Second War of Independence”, *Azure*, <http://www.azure.org.il/magazine/magazine.asp?id=355>. (18.11.2007)

göstermiştir.²⁶⁵ Bağımsızlığın hemen sonrasında, (ilk hükümetin kurulduğu 8 Mart 1949 sonrasında) Başbakan Gurion'un oluşturduğu komiteler yeni devlet kültürleri oluşturulmuştur. Komite, Yom Atzmauth (bağımsızlık günü) ve Yom Hazikaron (anma günü) isimleriyle, (kutlama günü ve şekillerini belirledikleri) iki yeni "devlet kültürleri" üretmiştir.²⁶⁶ Yom Hazikaron konumuz itibariyle önemlidir çünkü bu anma günü bağımsızlık savaşında ölen askerlere ithaf edilmiştir. Anma günü ritüelleri, belirlenecek zaman diliminde sürücülerin bir süre kornaya basmaları gibi modern ritüeller içermesinin yanı sıra, hahamların topluca dua etmeleri ve ayinlerle insanları bir araya getirmeleri gibi geleneksel ritüelleri de içermektedir. Askeri mezarlıklar bu ritüellerin gerçekleştirilme alanları olurken, anma gününün bağımsızlık gününden bir gün önce gerçekleştirilmesine karar verilmesi de yaratılmaya çalışılan ulusta, ordu ve orduya dair her şeyin kutsal ve öncelikli olması gerektiğini simgelemektedir.²⁶⁷

3.5.2.2. Ordunun Sivilleşmesi, Sivilin Militerleşmesi

Bu başlık altında, Zahal'ın insan kaynakları ve kaynakların kullanılma şekilleri ve rol genişlemesi olarak adlandırılan, ordu ötesi fonksiyonlara yer verilecektir. Ordunun sivilleşmesi ile sivil olanın militerleşmesi ters orantılıdır. Yani ordu ne kadar sivilleşirse, sivil olan da o kadar militerleşir. İsrail ordusunun ulus yaratma sürecinde etkin rol alması, Musevi askeri sosyolojinin kurucusu sayılan Moshe Lissak'a göre sivil alanın militerleşmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan özellikle zorunlu askerlik hizmetinin uzun sürmesi de askeri alanın giderek sivilleşmesine ve halkın genel eğilimlerinin askeri alana aktarılmasına neden olmuştur.²⁶⁸

Bağımsızlığın hemen sonrasında, 1949 yılında kabul edilen askerlik yasasıyla dini okullarda okuyan öğrenciler ve Araplar'ın dâhil edilmeyeceği, dört farklı askeri hizmet tanımlanmıştır. Bunlar, zorunlu, yedek, kariyer ve yerleşim bölgesi askerliği hizmetleridir. Her dört askeri hizmet şeklinde de erkekler olduğu kadar kadınların da yer almaları kabul edilmiştir. On sekiz yaşına gelen her erkek üç yıl ve her kadın iki yıl zorunlu askerlik

²⁶⁵ Hooke, *age*, ss.16–18.

²⁶⁶ Alex Weingrod, "How Israeli Culture Was Constructed: Memory, History and the Israeli Past", *Israel Studies*, vol.2, no.1, 1997, s.229.

²⁶⁷ *Ibid*, ss. 230–231.

²⁶⁸ Ben-Elizer, "A Nation in Arms: State, Nation and Militarism in Israel's First Years", s.266.

hizmeti yapması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan on dört yaşından itibaren her çocuk, haftada birkaç saat silahlı eğitimden geçirilerek askerliğe hazırlanacaktı.²⁶⁹

Yaratılan bu askeri hizmet modeli ordunun sivilleşmesinin yanında sivilin militerleşmesini de beraberinde getirmiştir. Askerliği bir meslek olarak seçmeyen bütün İsrail vatandaşları, on dört yaşlarından itibaren militarizasyon sürecine dahil olmuş ve her ne kadar profesyonel asker olmasalar da edindikleri mesleğin yanında ikinci bir meslek olarak nitelendirilebilecek kadar askeri tecrübeye sahip olmalarının yolu açılmıştır. Askerliği meslek olarak seçen bireylerin ise erken yaşlarda emekli olmaları ve genç emeklilerin çeşitli alanlarda istihdam edilmelerini sağlayan düzenlemeler yapılmıştır.²⁷⁰

Rol genişlemesi olarak adlandırılan faaliyetler ise göçmenlerin İsrail toplumsal ve kültürel yapısıyla bütünleşmesi için ordunun gerçekleştirdiği faaliyetleri içermektedir. Özellikle 1950 yılından sonra İsrail'e göç eden Musevilerin büyük bir bölümü İbranice bilmeyen Seferadlardı. Yeni göçmenler, ma'abarot adı verilen, ordunun kurduğu kamplara yerleştirilmişlerdir. Bu kamplar, Zahal'ın sorumluluğu altında olup, göçmenlerin eğitim, sağlık, barınma, giyecek ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarının ordu tarafından karşılandığı yerlerdi. Bu kamplarda, çocuk bakımından İbranice öğretimi ve Musevi tarihine, temizlikten disipline kadar geniş kapsamlı eğitim, öğretim, bakım ve iyileştirme hizmetlerinin verilmiştir.²⁷¹ Dönemin gazetelerinde, "Askerler çocuklara çok iyi bakıyor" ya da "Kadın askerler İbranice öğretiyor" gibi başlıklarla verilen hizmetler anlatılmıştır.²⁷² Kurulduğu 1950 yılından itibaren hızlı bir gelişme kaydeden ma'abarotların sayısı 1951 yılı sonunda kadar yüz yirmi yediye ulaşmış ve yaklaşık iki yüz altmış bin göçmenin, sistemle bütünleşmesini sağlamıştır.²⁷³ Diğer taraftan ordu, sınırlardaki kibbutzlar ve kentlerde gerçekleştirdiği projelerle, hem devlet ideolojisi çerçevesinde yurttaş yaratılmasına katkıda bulunmuş hem de çeşitli savunma birlikleri kurarak güvenlik sorununu çözmeye çalışmıştır. Zahal'ın özellikle, Suriye ve Mısır sınırlarındaki kibbutzlardaki gençlerle oluşturduğu Nahal yani "Savaşan Gençler Hareketi", çiftçi-asker modelinin somut karşılığı olarak, hem yeni

²⁶⁹ Ibid, s. 273.

²⁷⁰ Perlmutter, *age*, s. 89.

²⁷¹ Moshe Gat, "The IDF and The Mass Immigration of The Early 1950s: Aid To The Immigrant Camps, *Israel Affairs*, vol.8, no.1, 2002, s.195.

²⁷² Danopoulos, *age*, s. 171.

²⁷³ Gat, *agm*, s. 197.

yerleşim bölgelerinin oluşturulmasında hem de Araplarla olan sınır çatışmalarında aktif rol almışlardır. Ordunun kentli nüfus için kurduğu ve İsrail sınırlarının her yerinde sorunsuzca dinlenilebilen radyosu Galei Zahal, ordu bandosunun çaldığı şarkılar, marşlar ve yapılan programlar ile popüler kültürün yaratım sürecini üstlenmiştir. Ayrıca Makam Projesi kapsamında varoşlarda yaşayan ve daha önce suç işlemiş gençlere, orduya hizmet karşılığında eğitim ve rehabilitasyon olanakları sunularak sivil alanın gedikleri doldurulmuştur.²⁷⁴

Sivil toplum hareketleri bağlamında dönemin gelişmeleri incelendiğinde, ordunun sivil alana sızdığı ülkede doğal olarak, ilk eylemlerin savaş karşıtı hareketle ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, İsrail'in resmen ilan edilmediği 1947 yılında kurulan "İsrail Savaş Karşıtları Birliği", elliden fazla üyeye kurulmuştur. Bağımsızlık savaşı ve sonrasında 1948'de Joseph Abileah, 1949'da Shalom Zamir, 1954'de Ammon Zichroni, 1957'de Benjamin Got ve 1958'de Adrian Nislovich, birliğin ilk vicdani retçileri olmuşlar fakat vicdani retleri kabul edilmeyerek zorla orduya alınmışlardır. 1958 yılında ise ilk kez Thoma Shick ve Aaron Aviad isimli, birlik üyesi vicdani retçilerin orduya katılmak istememeleri kabul edilmiş ve ordu hizmeti yerine askerlikle bağlantısız olan kamu görevlerinde çalıştırılmışlardır.²⁷⁵

3.6. 1967–1987 Dönemi

Bu süreç, sivil-asker ilişkilerin dalgalı bir seyir izlediği dönemdir. Ordunun kolektif hafızadaki yeri sarsılmış fakat siyasal gelişmeler ve ordunun bu gelişmelere verdiği tepkilerle sivil-asker ilişkileri sınırlarının ortadan kalktığı bir dönemdir. Süreç, Ben Gurion'un Lavon Olayı sonrasında yıpranarak başbakanlığı ayrılmasıyla başlayıp, ilk İntifada ile sınırlandırılacaktır. Bu süreç Zahal'm, İsrail siyasal yaşamında kabinenin oluşturulmasına kadar giden etkisiyle birlikte, Yom Kippur Savaşı sonrasında önemli bir saygınlık kaybına uğraması ve neredeyse mitleştirilen imajının ve dolayısıyla ülkedeki sivil-asker ilişkilerinin tartışılmaya başlandığı bir dönemdir.

²⁷⁴ Danopoulos, **age**, s.170.

²⁷⁵ Alek Epstein, "For The Peoples of The Promised Land: Intellectual and The Social Origins of Jewish Pacifism in Israel", **The Journal of Israeli History**, vol.19, no.2, 1998, s.6.

1963–67 arası döneme bakıldığında halkın Ben Gurion'un Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı görevi sırasındaki ordu-siyaset ilişkilerini ve Zahal'ın toplumdaki rollerini tartışmaya başlamıştır. 1961 seçimlerinde oy kaybeden Mapai, hükümeti kursa da Lavon Olayının ve Sina'dan çekilmenin etkileri Mapai ve Histadrut ilişkilerini bozmuştur. Sonuçta, Gurion 1963 yılında başbakanlıktan istifa etmiş ve Levi Eshkol on birinci Mapai hükümetini kurmuştur²⁷⁶. Daha sonra Ben Gurion Mapai'den ayrılarak Rafi adlı yeni bir parti kurmuştur. Mapai ise İşçi Birliği ile birleşerek Uyum Partisi'ne dönüşmüştür. Parti, 1965 seçimlerinde %36,7 oy almış ve Eshkol tekrar başbakan ve savunma bakanı olmuştur.²⁷⁷

3.6.1. Ordu-Siyaset İlişkisi

Eshkol dönemi, sivil-asker ilişkilerinin yeniden düzenlenmeye çalışıldığı bir dönemdir. Başbakanın ilk ve en önemli hedefi Knesset, hükümet, savunma bakanlığı gibi siyasal kurumlarla ordu arasındaki sınırları belirlemek olmuştur. Batılı devlet sistemlerinde olduğu gibi bir sivil denetim mekanizması kurmaya çalışan Eshkol'un gözden kaçırdığı nokta ordunun sivil alana, siyasete direk girmemiş olsa bile büyük ölçüde nüfuz etmiş olmasıydı.

Askeri konularda uzman olmayan fakat eski bir Hagana askeri olan Eshkol, güvenlik yerine ülke ekonomisine öncelik vermiştir. Bu yaklaşım önceki dönemlerdeki politikacılar gibi askerlerle yakın ilişki içinde olmamasını sağlamıştır. Genelkurmay başkanı Yitzhak Rabin'in tavsiyeleri doğrultusunda ordunun ihtiyaçları sağlanırken, Rabin'in de güvenlik konularındaki etkinliği sivil alana sarkmamıştır. Perlmutter'e göre bu dönemde yakalanan sivil-asker dengesi 1948 yılından beri hiç oluşmamıştır.²⁷⁸

Oluşturulmaya çalışılan bu denge yani sivil ve askeri elitlerin kendi alanlarında kalması, dönemin uluslararası gelişmelerinin etkisinde kalmış ve askerin sivil denetimi sağlanamamıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin desteğini alan Suriye Baas Partisi'nin radikal üyelerinin ordu ve partiyi ele geçirmesi Suriye-İsrail çatışmalarını beraberinde

²⁷⁶ Peri, *age*, ss.237–241.

²⁷⁷ **Knesset Election Results**, "Sixth Knesset",

http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res6.htm, 11.01.2008.

²⁷⁸ Perlmutter, *age*, s. 124.

getirmiştir. Sınır çatışmalarında ölen İsrail askerleri ise, muhalefetteki Rafi ve Ben Gurion yandaşlarının muhalefet malzemesi olmuştur. Gurion, o dönemde Eshkol'un güvenlik konusundaki başarısızlığını ve Genelkurmay Başkanı'nın değiştirilmesi gerektiği sık sık dile getirmiştir. Altı Gün Savaşı öncesinde muhalefet sesini daha da yükseltmiştir. Basın organlarında, yaklaşmakta olan savaşta Eshkol'un başarılı olamayacağı, Eshkol hükümetinin güvenlik konusunda aciz olduğu ve savaş öncesi ulusal bir uzlaşmaya yanaşmaması gibi haberlerin yayılmasıyla Eshkol itibar kaybına uğratılmıştır.²⁷⁹ Ayrıca, Gurion tarafından teklif edilen Moshe Dayan'ın Savunma Bakanı olması gerektiği fikri de Dayan'ın Süveyş Krizi sonrasında "Kanal Kahramanı" olarak anılmasını sağlayan itibarı sayesinde giderek kabul görmeye başlamıştır. Knesset içinde de emekli askerler, Savunma Bakanı'nın değiştirilmesi gerektiğini, aksi takdirde ülkenin büyük bir tehdit altında kalacağını belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak Zahal'daki üst rütbeli subaylar da benzer tepkilerle hükümetin güvenlik konusunda zaafı olduğunu belirten açıklamalar yapmışlardır. Hükümet içinde de Dayan'ın tecrübeleri sayesinde savaşın kazanılabileceği fikrinin ağır basmaya başlamasıyla Eshkol, 2 Haziran 1967'de savunma bakanlığı görevini Gurion dönemi genelkurmay başkanı Moshe Dayan'a vermiştir. Sürecin bu şekilde işlemesi ve asker kökenli Dayan'ın savunma bakanlığına gelmesi, Yoram Peri'ye göre sivil-asker ilişkileri sınırlarını yok etmiş ve askerlerin siyaseti belirlediği bir sistem kurulmuştur²⁸⁰.

3.6.1.1. Altı Gün Savaşı

Dayan'ın savunma bakanlığına getirilmesinden üç gün sonra 5 Haziran 1967'de İsrail, Mısır ve Ürdün'e saldırmış ve Altı Gün Savaşı başlamıştır. Savaş sonucunda kesin bir galibiyet elde eden İsrail, Sina Yarımadası, Batı Şeria, Gazze ve Golan Tepeleri'ni kontrol altına almıştır²⁸¹. Savaşın kazanılması, ordunun Süveyş Krizi sonrasında kaybettiği itibarı tekrar elde etmesini sağlarken siyasetteki etkisinin de artmasına sebep oldu. Savaştan iki yıl sonra yapılan seçimlerde hemen hemen bütün partilerde, Altı Gün Savaşı sırasında emekli olmuş askerlere yer verilmiştir. Ayrıca bu savaşta Dayan ile uyumlu çalışmış ve başarı kazanmış, Ehud Barak ve Benjamin Netanyahu gibi genç subaylar ordu içinde hızla

²⁷⁹ Ibid, ss. 130–132.

²⁸⁰ Peri, *age*, ss. 247–250.

²⁸¹ *İsrail'in Gerçekleri*, s.42.

yükselmiş ve yükseliş siyasete de dolaylı etkiyi beraberinde getirmiştir.²⁸² Nitekim daha sonra ki yıllarda her iki isim de İsrail başbakanı olmuştur. İşgal edilen topraklar ise, İsrail tarihinde yeni bir asker-siyaset bütünleşmesine sahne olmuştur. Knesset işgal edilen toprakların yönetimini orduya vermiş ve işgal topraklarında askeri hükümet kurulmuştur.

Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri hükümet, işgal topraklarının yasama, yürütme ve yargı yetkilerini almıştır. Askeri hükümet, bu yetkilerini üç ana faaliyeti gerçekleştirmek üzere kullanmıştır. Bunlar; işgal edilen toprakların güvenliğinin sağlanması, yönetimi ve İsrail sistemi ile bütünleşmesini sağlayacak kurumsallaşma faaliyetleri olmuştur. Kurumsallaşma faaliyetleri, yeni yerleşim alanlarının kurulması, ticaretin yönlendirilmesi gibi işleri kapsamıştır. Bu faaliyetlerin yürütülmesi için Dayan, “Koordinatör” adı verilen askeri hükümetin üyesi, üst rütbeli bir askeri görevlendirmiştir. Böyle bir yönetim şeklinin yapılandırılması, işgal topraklarında sivil-asker sınırlarının yok olmasına sebep olurken, ordunun hükümet etme tecrübesi kazanması itibarıyla İsrail sivil-asker ilişkilerini de etkilemiştir.²⁸³

İşgal topraklarındaki yönetim, merkezi hükümete ekonomik olarak bağımlı olsa bile özellikle yerleşimlerin alanlarının kurulması ve ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesi gibi faaliyetlerde aktif olarak rol alması onun politik de bir figüre dönüşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda askeri yönetim, merkezi yönetimin güvenlik ve dış politika eğilimlerini büyük ölçüde belirleyen bir iradeye dönüşmüştür.

Ordunun, işgal topraklarının yönetiminden sorumlu olması bölgeyi kontrol altında tutmak için siyasal tedbirler üretmeye zorlamıştır. Bu siyasal tedbirler içerisinde askeri polisin kurulması, işgal topraklarının yönetiminin kolaylaştırılması amacıyla askeri alanlara bölünmesi, yeni yerleşim alanlarının kuruluş koşullarının belirlenmesi ve toprakların kamulaştırılması gibi faaliyetler bulunmaktadır. Toprakların kamulaştırılmasında, merkezi hükümet ve kendi kurduğu komitelerin kararları doğrultusunda hareket eden ordu yerleşim yerlerini kurmuş, kimi zamansa çeşitli bölgelerde güvenlik gerekçesiyle merkezi hükümete,

²⁸² Goodspeed, *age*, ss. 115–117.

²⁸³ Peri, *age*, ss. 90–93.

işgal topraklarına yakın yerlerde yerleşim alanları kurdurarak İsrail yönetimini etkilemiştir.²⁸⁴

Altı Gün Savaşı'nın askeri-sınaf bütünleşmenin gelişmesinde de önemli etkileri olmuştur. Savaş öncesinde büyük ölçüde silah transferine dayanan silah endüstrisi, ağırlıklı olarak Fransa ile çalışırken, savaş sonrasında bu durum değişmiştir. Fransa İsrail'e silah ambargosu uygulamaya başlamış ve bu ambargo ile ağır silah üretimi durma noktasına gelmiştir. Bu noktada ABD devreye girmiştir. ABD desteği ile silah endüstrisini geliştirmeye başlamıştır.²⁸⁵ Diğer taraftan bu süreçle birlikte ülkeye önemli miktarlarda ABD ekonomik yardımları akmaya başlamıştır.

3.6.1.2. Yom Kippur Savaşı

6 Ekim 1973 günü Mısır ve Suriye'nin İsrail'i işgal ettiği topraklardan çıkarmak üzere başlattıkları sürpriz saldırı, hem Zahal açısından hem de İsrail sivil-asker ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Savaşa hazırlıksız yakalanan İsrail, anayasal krize sebep olacak bir uygulamaya imza atmıştır. Savaş sonrasındaki dönemde ise BM, ABD ve SSCB'nin etkisiyle, başta Sina Yarımadası olmak üzere, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden geri çekililmiş ve Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kapsayan alanda Filistin Ulusal Yönetimi kurulmuştur.

İsrail Anayasası'na göre seçimlerde aday olacak askerlerin, seçimlerden yüz gün önce istifa etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, 6 Ekim 1973'te Yom Kippur Savaşı başladığında Zahal'ın üst düzey komutanlarının büyük çoğunluğu, 30 Ekim 1973'te yapılacak genel seçimlerde aday olmaları nedeniyle görevlerinden ayrılmıştı. Görevdeki üst düzey askerlerin ise savaş tecrübesi yoktu. Bu bağlamda, savaşın ilk günlerinde büyük ölçüde kayıplar veren Zahal önemli bir uygulamaya imza atarak, emekli üst düzey komutanları göreve çağırmıştır. Aynı uygulamayı Knesset de yapmış ve bünyesindeki asker kökenli politikacıları ordu komutanlığına davet etmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, askerlerin daha önce savaş alanından meclise doğru gelişen hareketi, meclisten tekrar savaş alanına doğru olmuştur. Örnek vermek gerekirse, dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Haim Barlev, savaşın ikinci günü, başbakan tarafından Suriye ile savaşan Kuzey Komutanlığı'na eski

²⁸⁴ Ibid, ss. 96.

²⁸⁵ Gupta, age, s.97.

rütbesiyle komutan tayin edilmiştir.²⁸⁶ Uygulama, askeri hiyerarşinin ortadan kalkmasına sebep olmuştur çünkü tekrar eski rütbeleri teslim edilen askerlerin bazıları savaş sırasında, kendilerinden daha alt rütbeli askerlerin emri altına girmişlerdir.

İsrail 26 Ekim 1973 tarihinde, BM'nin ateşkes kararına uymuş ve savaş bitmiştir. Savaşın herhangi bir kazananı olmazken, savaş sonrası barış görüşmelerinde İsrail sivil-asker ilişkilerinin askeri tarafa kayan ağırlığının önemli bir belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Ordunun, Stratejik Planlama Bölümü barış görüşmelerinde etkin rol oynamış ve çekilme süreci ve şeklini belirleyerek, dış politikayı belirleyen bir aktöre dönüşmüştür.²⁸⁷

Knesset, 30 Ekim tarihinde yapılması gereken genel seçimleri, 31 Aralık 1973 tarihine ertelemiştir. Bu süreçte, savaş sırasında tekrar asker olan politikacıların ordudan ayrılmamaları ve askeri kimlikleriyle seçim kampanyalarına devam etmeleri anayasal krize sebep olmuştur. Kriz iktidardaki Uyum Partisi ve Likud'un, aday askerlerin seçimlerden yirmi bir gün önce görevlerini bırakmasını öngören anayasa değişikliğiyle aşılmaya çalışılmıştır. Önerge, anayasa komisyonunda kabul edilmemiş ve seçimler asker adayların katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu durumun en uç örneği ise Ariel Sharon'dur. Savaştan önce ordudan istifa eden Sharon, savaşın başlamasıyla görevine geri dönmüştür. Savaş sonrasında ise seçimlere kadar görevden ayrılmayı reddetmiş ve asker kimliği ile seçim kampanyasını sürdürmüştür. Milletvekili seçilen Sharon, yeni meclisin göreve başlamasından bir gün önce görevini bırakmıştır.²⁸⁸

1973 seçimlerinde, Uyum Partisi %39,6 oy alarak yeniden iktidara gelirken, seçimler öncesinde sağ partilerin birleşmesiyle kurulan Likud Partisi %30,2 oy almıştır. Levi Eshkol'un 1969'da ölmesiyle yerine geçen Golda Meir yeniden başbakan olurken, savunma bakanı da değişmeyerek Moshe Dayan olmuştur.²⁸⁹ Hükümet, Yom Kippur Savaşı sonrasında kurulan Agranat Komisyonu'nun 1 Nisan 1974 tarihinde yayınladığı ara rapordan sonra istifa etmiştir. Komisyon, başarısızlığın sorumluluğunu savaş sırasında Dayan'ın emrinde olan genelkurmay başkanı, askeri istihbarat komutanı ve Güney

²⁸⁶ Ibid, ss. 122–125.

²⁸⁷ Peri, "The Political-Military Complex: The IDF Influence Over Policy Towards The Palestinians Since 1987", *Israel Affairs*, vol.11, no.2, 2005, s.326.

²⁸⁸ Ibid, s. 127.

²⁸⁹ **The Knesset History**, "Factional and Government Make-Up of the Eighth Knesset", http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist8_s.htm, 12.02.2008.

Komutanlığı istihbarat şefine yüklemiştir. Bu karara karşı başta muhalefet ve kontrolündeki medya olmak üzere, kamuoyu tepkisi yükselmiş ve hükümet istifaya çağırılmıştır.²⁹⁰ Peri, komisyon çalışmalarını başarısızlık olarak değerlendirmiş ve bu başarısızlığın nedenini ise askeri ve politik alanları arasındaki sınırların belirsiz oluşuna bağlamıştır. Komisyon, bu alanlar arasındaki sınırları görmezden gelerek karar vermiştir.²⁹¹

Meir Hükümeti'nin istifasından sonra, Altı Gün Savaşı sırasında genelkurmay başkanı olan Yitzhak Rabin tarafından on yedinci hükümet 3 Haziran 1974 tarihinde kurulmuştur. Rabin Hükümeti, göreve geldikten sonra ordu-politika ilişkilerindeki yetki ve sorumluluk alanını düzenleyen bir anayasa değişikliği paketi hazırlamış ve paket 1976 yılında kabul edilmiştir. Bu anayasa değişikliğinin amacı, savunma bakanlığının yetki ve sorumluluklarının net bir şekilde belirtmek ve ordunun sivil denetimini sağlamaktır. Düzenlemeye göre, anayasada "Ordu" başlığı oluşturulmuş ve başlığın 2. maddesinin (a) bendine "ordu, hükümete bağlıdır", (b) bendine "savunma bakanı, hükümet adına ordudan sorumludur" ve 3. maddenin (a) bendine "genelkurmay başkanı, ordunun en üst düzey komutanıdır" ve (b) bendine "genelkurmay başkanı hükümetin otoritesinde ve savunma bakanına sorumludur"²⁹² ibareleri eklenmiştir.

3.6.1.3. 1977 Seçimleri Sonrası: Lübnan İşgali ve İlk İntifada

1977 seçimleri İsrail için devrim niteliğinde olmuştur. Devletin kurulduğu dönemden beri baskın olan Aşkenaz eğilim, seçimlerde yerini Seferad eğilime bırakmıştır. Seçimler, %78,2 katılım oranıyla gerçekleşmiş ve Ben Gurion kontrolündeki sol işçi hareketi, yerini Likud partisine bırakmıştır. Eski bir Irgun askeri olan Menachem Begin'in partisi Likud %33,4 oy alırken, Uyum Partisi %24,6 oy almıştır.²⁹³ On sekizinci hükümet, 20 Haziran 1977'de Knesset'teki sağ ve dinci partilerin koalisyonu ile oluşturulmuştur.

²⁹⁰ Ahraon Bregman, *Israel Wars, 1947-1993*, London: Routledge, 2000, s.73.

²⁹¹ Peri, *age*, s. 148.

²⁹² *Israel Basic Law: The Army*, http://www.servat.unibe.ch/law/icl/is07000_.html (12.02.2008)

²⁹³ *The Knesset History*, "Factional and Government Make-Up of the Ninth Knesset", http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist9_s.htm, 12.01.2008.

Savunma bakanlığı görevi, Başbakan Begin ve yine eski bir Irgun askeri olan Ezer Weizman tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁹⁴

Likud iktidarının ilk döneminde, ordunun belirleyici olduğu ilişkilerde ağırlık siyasal iradeye kaydırılmaya çalışılsa da başbakan ve savunma bakanı arasındaki görüş farklılıkları, ordu etkisinin artmasına sebep olmuştur. Bu görüş ayrılığı Ortadoğu barış sürecinde net bir şekilde görülmüştür. Begin savaççı bir politika izleme eğilimindeyken, Weizman, Filistin ulusal yönetimi ile barış görüşmelerinin hızlandırılmadan yana olmuştur. Dolayısıyla siyaset-ordu ilişkilerindeki gerilim, ordunun siyasete müdahalesinden ziyade politik irade içindeki çatlaklardan kaynaklanmıştır. Bu durum da ordunun etkisini arttırmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, siyasi kanadın askerlere karşı uyguladığı ilk politika, yüksek rütbeli askerlerin itirazlarına rağmen bütçeden savunmaya ayrılan payın düşürülmesi olmuştur. Bütçeden savunmaya ayrılan payın kısılması konusu yeni bir ordu müdahalesine yol açmıştır. Bütçe görüşmeleri sırasında genelkurmay başkanının, “savunma harcamalarını azaltmak yerine sivil ekonomiyi kontrol altına alın” gibi bir cümleyle tartışmalara müdahil olması, ordunun güvenliğinin yanı sıra hükümetin ekonomi politikasını da etkilemeye çalıştığını göstermektedir.²⁹⁵

Diğer taraftan, 1977 yılında Enver Sedat’ın İsrail’i ziyareti sırasında ve sonrasında, barış sürecinin hızlanmasında ısrar eden Weizman ile 1967 sonrasında kazanılan toprakların kaybedilmemesi gerektiği konusunda taraf olan Begin ikilisi işgal konusunda da farklı görüşleri paylaşmışlardır. Muhalefet de Weizman gibi barış sürecinde diyalog taraftarı bir politika izlemiştir.²⁹⁶ Hükümet içinde böyle bir görüş farklılığı varken, 17 Eylül 1978’de, 1979 İsrail-Mısır Barış Anlaşması’nın temelini oluşturacak olan ve İsrail’in Sina Yarımadası’ndaki işgalinin bitmesini öngören Camp David Sözleşmesi imzalanmıştır.²⁹⁷

²⁹⁴ **All Governments of Israel**, “Ninth Knesset: Government 18”, http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=18. (12.01.2008)

²⁹⁵ Peri, **age**, s. 266.

²⁹⁶ Heper ve Joshua R. Itzkowitzs, “Civil-Military Relations in Israel and Turkey”, **Joumal of Political and Military Sociology**, vol.33, no.2, 2005, ss. 233-234.

²⁹⁷ Bregman, **age**, s. 84.

1948 Savaşı sırasında Ürdün'ün ele geçirdiği daha sonra 1967 Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilen ve Yom Kippur Savaşı sonrasında uluslararası toplumun çekilme yönünde baskı yaptığı Golan Tepeleri, Gazze ve Batı Şeria, ordunun siyasete etkisi etkisini direk olarak gösterdiği başka bir konu olmuştur. İşgal sonrasında Ürdün ve İsrail arasında sorun olan Batı Şeria hakkında 11 Mayıs 1978 tarihinde Genelkurmay Başkanı Rafael Eitan'ın yayınladığı deklarasyon, ordunun doğrudan uluslararası siyasete müdahale etmesinin bir kanıtı olmuştur. Askeri bir yetkili olarak Eitan deklarasyonda, Batı Şeria'nın İsrail'in doğrudan bir parçası olması gerektiği düşüncesini belirtmiş olmasına rağmen başbakan tarafından herhangi bir tepkiyle karşılaşmamıştır. Bu durumun nedeni Peri'ye göre, Eitan'ın başbakanın değişmez bir destekçisi olmasıdır. Gazze ve Batı Şeria'nın da barış sürecine dahil edilmesi taraftarı olan Weizman ise bu düşünceye karşı çıkmıştır. Hükümetin iki önemli kanadı hakkında böyle bir görüş ayrılığı olması ordu etkisinin sadece politik sürece değil sivilleri ilgilendiren konularda da askeri iradenin görüş bildirmesine sebep olmuştur. Weizman bu gelişme üzerine Batı Şeria'nın askeri yöneticisini görevden almıştır. Bu karar üzerine ordu kontrolündeki gazeteler, bakanın politikalarına karşı ciddi muhalefet dalgası başlatmışlardır.²⁹⁸

1978–1980 yılları arasında işgal topraklarının durumu, İsrail sivil asker-i ilişkilerindeki güç mücadelesinin somutlaştığı konu olmuştur. Askeri tarafın daha belirleyici olduğunun göstergesi ise 1980 yılında Weizman'ın hükümetteki görevinden çekilmesi olmuştur. 1981 yılında yapılan seçimlerde ise Likud %37,1, Uyum Partisi ise %36,6 ile oylarını arttırmışlardır. İkinci Likud hükümeti yine dinci ve milliyetçi partilerin koalisyonu ile oluşturulmuştur.²⁹⁹ Savunma bakanlığı yine iki başlı olmuştur. Begin, Weizman yerine bir önceki dönemde tarım bakanı olan Ariel Sharon'a görev vermiştir.³⁰⁰ Dolayısıyla ikinci Likud dönemi, siyaset-ordu ilişkisinde herhangi bir sorun içermezken, dönemin belirleyici gelişmeleri 1982 Lübnan işgali ve yine aynı yıl gerçekleşen Sina Yarımadası'ndan askeri güçlerin çekilmesi olmuştur.

²⁹⁸ Peri, *age*, ss. 268-270.

²⁹⁹ **The Knesset History**, “Factional and Government Make-Up of the Tenth Knesset”, http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist10_s.htm. (12.01.2008)

³⁰⁰ **All Governments of Israel**, “Tenth Knesset: Government 19”, http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=19. (12.01.2008)

1964 yılında kurulan FKÖ, 1968 yılından itibaren Lübnan'ın güneyine yerleşmeye ve İsrail'in kuzeyinde buldukları bölgeden baskınlar yapmaya başlamıştır. 1978 yılında İsrail, FKÖ'ye karşı Litani Operasyonu'nu düzenleyerek, militanların İsrail sınırlarından uzaklaştırılmasını sağlamış ve aynı zamanda sınırdan on kilometre içeri girerek, Litani ırmağının güneyini işgal etmiştir. Buna rağmen FKÖ saldırılarına devam etmiştir. Asker kökenli bir politikacı olan Sharon'un planlarını hazırladığı Lübnan Savaşı 4 Haziran 1982 yılında başlamış ve Beyrut'a kadar ilerlenmiştir. Beyrut'taki Sabra ve Şatilla kampları basılarak üç bin sivil İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından öldürülmüştür. 26 Haziran'da FKÖ'nün Sabra ve Şatilla kamplarını boşaltıp Lübnan'ın kuzeyine ve Tunus'a çekilmeyi kabul etmesiyle İsrail Beyrut'tan çıkmış fakat güney Lübnan'ı işgal altında tutmaya devam etmiştir.³⁰¹

1982 Lübnan Savaşı sırasında İsrail ekonomisi savaştan ağır bir şekilde etkilenmiş ve yüksek enflasyon yüzünden bankacılık sektörü büyük ölçüde çökmüştür. Dönem, siyasal açıdan karmaşık geçerken, Knesset'teki dini eğilimli partiler bu süreçte, devlet hava yollarının Şabat³⁰² gününde uçuş yapmamalarını sağlayan yasayı meclisten geçirmişlerdir. Sharon, Sabra ve Şatilla baskınları nedeniyle yargılanmış ve Savunma Bakanlığı görevini kaybetmiştir. Begin ise sağlık sorunları nedeniyle istifa etmiş ve yirminci hükümet, 10 Ekim 1983 tarihinde Yitzhak Shamir tarafından kurulmuştur.³⁰³

Bu dönem, İsrail ordusu için hem itibar açısından hem de geçirdiği yapısal değişimin sonuçlarının görülmesi açısından önemlidir. Yom Kippur Savaşı'ndan sonra ilk defa böyle büyük bir savaşa giren İsrail ordusu ve dolayısıyla Likud için Lübnan işgali, ordunun kaybettiği itibarın tekrar kazanılabilmesi için önemlidir. Bu bağlamda ülke gündemi Lübnan işgaline kilitlenirken, asker sayısı Yom Kippur Savaşı'na göre yaklaşık %16 oranında arttırılmıştır.

³⁰¹ Bregman, *age*, ss. 110-115.

³⁰² Musevi inancına göre Cuma akşamı güneşin batışından 18 dakika önce başlayan Cumartesi akşam 3 küçük yıldızın gözükmeye kadarki güne Şabat(Sebt) günü denir. Şabat, Tanrının dünyayı 6 günde yaratıp 7. günde dinlenmesini hatırlamak ve o günü kutsamak içindir. Şabat günü ateş yakmak, paraya dokunmak, arabaya binmek gibi işler yasaktır.

³⁰³ Wikipedia, **Israeli Legislative Elections, 1981**, http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_legislative_election%2C_1981, 12.01.2008.

1970'lerden itibaren hızlı bir gelişme kaydeden askeri-sınâî bütünleşme savaş öncesinde ulusal ekonominin sacayaklarından birisi haline gelmiş ve İsrail, Arap ülkelerine silah satan militer bir süper güce dönüşmüştür.³⁰⁴ İsrail ordusu artık, kuruluş öncesinde olduğu gibi paramiliter gruplardan oluşan heterojen silahlı bir örgütlenme değil sivil alana sızmış profesyonel bir ordu haline gelmiştir.

1987 yılının Aralık ayında Zahal, işgal ettiği Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde başlayan İlk İntifada³⁰⁵ ile öngöremediği ve yapısal olarak kendisinden farklı bir güçle karşılaşmıştır. İntifada, herhangi bir merkezi ya da lideri olmayan, düzenli bir askeri birlik ya da donanımı olmayan sivil, taştan ve sopa gibi düzenli orduların kullanmadığı silahları da kullanan, politik bir hareket olan İntifada, Zahal'ın Yom Kippur Savaşı'ndaki gibi hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştur. İsrail, dönemin militer süper gücü olmasına ve FKÖ ile Lübnan'ın güneyinde gerilla savaşı yapmasına rağmen, ilk kez karşılaştığı böyle bir düzensiz ve politik başkaldırıya cevap verebilecek ne stratejiye ne de ekipmana sahipti. Böyle bir tecrübeye sahip olmaması orantısız güç kullanmasına sebep olmuştur. İntifada sırasında Filistinliler tanklara taş atarken, Zahal karşılığı ağır silahlarla vermiştir. Bu durumun, en büyük yankısı etkisi giderek artan görsel medya tarafından dünyaya duyurmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan böyle bir saldırıyla daha önce karşılaşmamış olan askerlerin öldürülmesi de asker ailelerinin tepkisine neden olmuştur. Kısaca, İntifada'ya İsrail'in ulusal güvenliği sağlama telaşı ile verdiği orantısız karşılık bir yandan uluslararası tepkiye diğer taraftan ordunun sürekli kayıp vermesi ve düzeni sağlayamaması, ülke içindeki muhalefet partilerinin ve halkın tepkisine neden olmuş ve böylece İsrail iç politikasını etkilemiştir.³⁰⁶ İsrail'in, FKÖ'nün Filistin halkının temsilcisi olarak kabul etmesini, Filistin Ulusal Yönetimi'ni tanımasını ve Batı Şeria ve Gazze'yi kapsayacak bir Filistin Devleti'nin varlığını kabul etmesini sağlamıştır.³⁰⁷

³⁰⁴ Goodspeed, *age*, ss.133-134.

³⁰⁵ Arapça kelimenin sözlük karşılığı; silkinmek, ayağa kalmak, baş kaldırmaktır.

³⁰⁶ Goodspeed, *age*, s.148.

³⁰⁷ Yisrael Tal, *National Security: The Israeli Experience*, New York: Greenwood Publishing Group, 2000, s.196.

3.6.2. Ordu-Toplum İlişkisi

1967–1987 dönemi ordunun toplumla ilişkisi, hem itibarında hem de sivil rollerinde önemli değişimlere sahne olmuştur. Özellikle Altı Gün Savaşı ve Yom Kippur Savaşı sonrasında, toplumun orduya ve dolayısıyla hükümet ve partilere verdikleri tepkiler değişkenlik arz etmektedir. Ayrıca bu dönemin, 1947–63 döneminden önemli bir farkı ise sivil toplumun ve medyanın kurumsallaşmaya başlamasıdır. Ordunun, yaşamsal bir öneme sahip olduğu ve önemin büyük ölçüde dinsel argümanlarla desteklendiği İsrail’de, bu dönemde sivil toplum ve medya ordunun kutsallıkla örülen konumunu büyük ölçüde hem yeniden üretmiş hem de sarsmıştır.

3.6.2.1. Vaat Edilen Toprakların Anahtarı: Zahal

Altı Gün Savaşı, İsrail’deki kolektif kimlik ve yeni siyasal partilerin kurulması bağlamında İsrail toplumunda önemli değişikliklere sebep olmuştur. İşgal edilen topraklarla birlikte yeni bir “İsrail kimliği” oluşurken, bu kimlik daha çok milliyetçi ve dinci bir çizgide oluşmuştur. Musevi dininde yer alan “Büyük İsrail” fikri, bu oluşumun temelinde yatan nedendir. Bu bağlamda kuruluş öncesinde birliktelik fikrinin oluşturduğu güç, “Büyük İsrail” fikrinin tekrar alevlenmesiyle kader birliği yapan kulların gücüne dönüşmüştür. Dolayısıyla Altı Gün Savaşı, İsrail’deki laiklik anlayışını büyük ölçüde zedelemiş ve bu durum “Büyük İsrail” idealine ulaştıracak tek aracın ordu olduğu fikrini üretmiştir.³⁰⁸ Ayrıca bu dönemde, 1945 yılında yaşanan soykırımın, negatif etkileri silinmeye başlanmıştır. Ordunun zaferi, şarkılar, şiirler, romanlarla yeniden üretilirken, sokak duvarları orduyu kutsayan slogan ve duvar yazılarıyla “süslenmiştir”. Goodspeed, bu dönemde, ordunun toplum nezdindeki itibarını, “otobanda hızla giden bir sürücü, herhangi bir otostopçuyu almak için firene basmaktan çekinmezdi yeter ki üzerinde askeri üniforma ya da ona benzer bir şey olsun” cümlesiyle anlatmıştır.³⁰⁹

İşgal toprakları ordu denetiminde yeniden yapılanırken, göçlerle yeni yerleşimlerin olduğu bu topraklarda aynı zamanda toplumsal ayrımlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu toplumsal ayrımlar, “Büyük İsrail Hareketi” gibi dini idealden beslenen milliyetçi ve dinci politik oluşumlar ya da “Derhal Barış Hareketi” gibi anti-militarist hareketlerin ortaya

³⁰⁸ Ibid, ss.200-202.

³⁰⁹ Goodspeed, *age*, s. 115.

çıkmasına sebep olmuştur. İşgal topraklarının Zahal denetiminde olması, bu hareketlerin muhatabının ordu olması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda, sivil toplum hareketleriyle direk temas, ordunun güvenlik algısında da değişikliklere sebep olmuş ve iç politikada askerlerin işgal topraklarındaki durumla ilgili, politik ve ideolojik bakışlarından süzülen düşüncelerini net bir şekilde yansıtmaya başlamaları onları İsrail siyasal yaşamının temel parçalarından biri haline gelmelerine sebep olmuştur.³¹⁰

Diğer taraftan ordunun, özellikle işgal topraklarında toplumla topluma doğrudan teması aynı zamanda, kimi sivil toplum örgütlerinin de militarist nitelikler kazanmasının yolunu açmıştır. Batı Şeria'daki Kiryat Alba adlı yerleşim bölgesinde, 1968 yılında bir yeraltı hareketi olarak kurulan dinci-milliyetçi karakterdeki Gush Emunim, Araplara karşı El Halil kentinde, silahlı mücadele başlatmış ve yerleşim bölgelerinin korunmasında aktif rol oynamıştır.³¹¹

Altı Gün Savaşı'nın, ordu bağlamında bir diğer önemli sonucu ise askerlerin, toplumun dinci ve milliyetçi kesimlerinde büyük ölçüde itibar kazanmasıdır. "Zafer sonrasında generaller, toplumda önemli idollere dönüşmüş ve bu dönüşümü sağlayan ise en büyük etkenlerden birisi de medya olmuştur".³¹² Medya, militarizmin yeniden üretilmesinde etkili olurken, Lavon Olayı'nın 1960 yılında ortaya çıkmasıyla, kamuoyunun oluşturulmasında da en büyük etkenlerden birisi olmuştur. Bu süreçte, pasifistler, vicdani retçiler ve diğer savaş karşıtı anti-militarist gruplar, "Derhal Barış" hareketi adı altında toplanmış, gazete ve dergileri sayesinde Lavon Olayı'nın kamuoyuna aktarılması sağlanmıştır.³¹³

Lavon Olayı aynı zamanda, Ben Gurion'un ulus inşasında ve ulusal güvenlikte ordunun etkin rol almasının fikrinin de sivil toplum tarafından tartışmaya açılmasını sağlamıştır. Bu tartışma daha çok akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiş ve tartışmanın temeline, ordunun ulus yaratım sürecinde ve ulusal güvenliğin/iç politikanın oluşumunda etkin rol alması, sivil rolleri ve bu bağlamda toplumun ve özellikle gençlerin millerleşmesi

³¹⁰Peri, *age*, ss. 94-100.

³¹¹Ian S. Lustick, **For The Land and The Lord: The Evolution of Gush Emunim**, <http://www.sas.upenn.edu/pennicip/lustick/lustick13.html>. (15.02.2008)

³¹²Danopoulos, *age*, s.172.

³¹³Epstein, *agm*, ss. 10-12.

koyulmuştur. Akademisyenler ulusal güvenlik stratejisinin entelektüel bilgiyle yani sivillerin etkinliğiyle oluşturulması için ulusal güvenlik ve strateji konularında araştırmalar yapan enstitüler kurulması talebinde bulunmuşlar ve ilk enstitü 1959 yılında Tel-Aviv Üniversitesi'nde kurulmuştur.

3.6.2.2. Ordunun Kutsallık Zırhını Kaybetmesi

Daha sonra başka üniversitelerde de kurulan bu enstitüler, Yom Kippur Savaşı ve özellikle de 1977 seçimlerinden sonra ordu-siyaset ilişkisinin tartışmaya açılmasında önemli rol oynamışlardır. Ordu-siyaset ilişkisinin akademik çevrelerce tanımlanması İsrail demokrasisinin sorgulanabilmesine neden olmuştur. İlk kez bu dönemde Zahal'ın bir işgal ordusu olduğu telaffuz edilmeye başlanmıştır. Akademik eğildiği konular ve Ortadoğu'da barışın sağlanamamasının sebepleri olarak gösterilen şu nedenler, İsrail için özeleştirici niteliği taşımaktadır:

- İsrail vatandaşı Arapların, ikinci sınıf vatandaş sayılarak haklarının kısıtlanması.
- Üst rütbeli askerlerin Aşkenaz olmaları ve Aşkenazların, ordunun etnik yapısında baskın oluşları.
- Zahal'ın medya üzerindeki baskıları.
- Zahal'ın politikleşmesi.
- İşgal topraklarında, özellikle de Batı Şeria ve Gazze'de, ordunun sivillere karşı baskısı ve adalet sisteminin buradan doğan sorunları çözümlenmede etkisiz kalması.³¹⁴

Yom Kippur Savaşı, akademik alanda İsrail'de ordu-siyaset ilişkilerinin sorgulanmasının kapısını aralarken, toplumun genelinde ise Altı Gün Savaşı sonrasında oluşan kutsal, putlaştırılmış ordu imajı büyük ölçüde zedelenmiştir. Yom Kippur Savaşı öncesi, ordu toplumun geniş kesimlerince desteklenirken, savaşın dini bir günde başlaması ve Zahal'ın hazırlıksız yakalanarak ağır kayıplar vermesi bu toplumsal desteğin azalmasına sebep olmuştur. Gerek kutsal bir günde darbe yiyen, toplumca kutsallaştırılmış ordu gerekse

³¹⁴ Danopoulos, *age*, s.174.

siyasal iktidara karşı toplumsal muhalefet yükselmiştir. İşgal topraklarında yaşayan Araplar ise Zahal'ın yenilemez bir ordu olmadığını görmüşlerdir.³¹⁵

Camp David süreciyle birlikte, Altı Gün Savaşı sonrasında kazanılan Sina Yarımadası, Gazze ve Batı Şeria'dan çekilme kararının alınması, buralarda kurulan yerleşim bölgeleri açısından sorun olmuştur. Batı Şeria'da kurulan ve daha sonra bütün işgal topraklarına yayılan Gush Emunim hareketi, çekilme kararına şiddetle karşı çıkmış ve 1974 yılından itibaren 1956'da kurulan Ulusal Dinci Parti ile işbirliği yaparak, yerüstüne çıkmıştır. İşgal topraklarındaki yerleşim bölgesi kurma yetkisinin askeri yönetimde olmasına rağmen, Gush Emunim, Yom Kippur savaşı sonrasında gelişen süreçle birlikte kaçak yerleşim alanları kurmaya başlamıştır. Askeri yönetimin bu kaçak yerleşim bölgelerini yıkma kararı alıp ve bu kararı güç kullanarak uygulamasıyla, İsrail tarihinde ilk kez, ordu-vatandaş çatışması çıkarken dolaylı olarak ordu, işgal topraklarındaki Arapların yanında yer almıştır. Gush Emunim dışında, işgal topraklarında birçok kaçak yerleşim yeri kuran topluluklar ortaya çıkmış ve Gush Emunim bu topluluklara insan gücü sağlamıştır.³¹⁶

3.6.2.3. Ordu Karşısı ve Yandaş Olarak Sivil Toplum

1977 seçimleri sonucunda, Ben Gurion fikirleri çerçevesinde şekillenmiş bir işçi hareketinin ilk kez iktidarı, dinci ve milliyetçi çizgideki eğilimlere bırakmasıyla, hükümet eliyle oluşturulan sivil toplum örgütlerinde de bir önceki döneme göre farklılıklar olmuştur. Ayrıca daha önce hükümetin, kaçak yerleşim bölgeleri kurulmasını örgütleyen hareketleri engellemek amacıyla güç kullanma yetkisi verdiği Zahal ile bu örgütler arasında işbirliği sağlanmıştır. 1977 Ekim ayında kurulan ve işgal toprakları sınırlarında görevlendirilen sivil, "Sınır Koruma" birlikleri, din okullarında eğitim gören öğrencilerden ve Gush Eminum yandaşlarından oluşturulmuştur. 1978 yılında Genelkurmay Başkanı Eitan'ın, Batı Şeria'nın İsrail'e ait olduğunu belirten bir deklarasyon yayınlaması, bu konuda özellikle Gush Emunim'e büyük ölçüde destek sağlamıştır. Zahal, Gush Emunim hareketine destek vermesinin nedeni, Yom Kippur Savaşı sonrasında sahip olduğu kutsal ordu imajının büyük ölçüde yok olmasıydı. Böyle bir imajın, kaybedilmesi aynı zamanda ordunun toplumsal algıdaki yerinin ve ona duyulan güvenin ortadan kalkması demektir. Dolayısıyla, Musevilerin

³¹⁵ Tal, *age*, s. 194.

³¹⁶ Lustick, *age*. (15.02.2008)

vaat edilmiş topraklar idealini gerçekleştirecek bir kurtarıcı bulma fikrinin ideolojik alt yapısını hazırlama çabasında olan Gush Emunim hareketine verilecek destek, ordunun zedelenen imajının onarılabilmesi için önemli bir gerekliliktir.³¹⁷ Zahal'ın zarar gören kutsallık zırhının onarılabilmesini sağlamak üzere atılmış bir başka adım ise kaçak yerleşim yerlerinin kurulmasına göz yumulması olmuştur. Bu süreçte Zahal'ın kimi kamplarının içlerine bile yerleşim yerleri inşa edilmiştir.³¹⁸

Lübnan Savaşı sırasında, dinci ve milliyetçi çizgideki sivil toplum örgütleri hükümete tam destek sağlarken, anti-militaristler büyük bir muhalefet dalgası başlatmışlardır. Muhalefet, orta-üst gelir grubundan ve ağırlıklı olarak Aşkenaz kökenli vatandaşlardan oluşmuştur. Konumlarını, “eylemci eleştiri” sloganıyla tanımlayan, savaş karşıtı muhalefet “Derhal Barış” adı altında örgütlenmiş ve İsrail tarihinde ilk kez 23 Haziran 1982 tarihinde, büyük bir savaş karşıtı miting düzenlemişlerdir. Bu savaş karşıtı hareket, komünist parti Rakah önderliğinde birleştirilmiş ve savaş süresince mitingler düzenlemiştir. Bu mitinglere, entelektüeller, vicdani retçiler, asker anneleri gibi birçok farklı grup katılmıştır. “Derhal Barış” isimli bu hareket, ve 3 Temmuz 1982’de mitinginde yüz bin kişiye ulaşmıştır.

Bu muhalefet hareketi, daha önce toplumun ilgi göstermediği vicdani red hareketinin geniş kesimler tarafından anlaşılabilmesini sağlamıştır. Daha önce “İsrail Savaş Karşıtları Birliği” olarak ortaya çıkan hareket, yeni bir vicdani ret hareketi olan İbranice ismiyle *Yesh Gvul* “Bir Sınır Vardır” ve savaşa giden askerlerin ailelerinin oluşturduğu “Sessizliğe Karşı Anneler” hareketi ile zenginleşmiştir.³¹⁹ Vicdani ret hareketi, İsrail’deki “silah altında millet” kurgusuna ilk kez karşı çıkan sivil toplum hareketi olarak, askerlik ve vatandaşlığın birbirlerini tamamlayan parçalar olamayacağını belirtmişlerdir.

1987 yılında başlayan İlk İntifada savaş karşıtı harekete yeni bir soluk kazandırmıştır. *Yesh Gvul*, 24 Aralık 1987 tarihinde bir deklarasyon yayınlayarak, yüz Zahal askerinin, “öldürmeye ve vahşice baskıya alet olmayacaklarını ve öldürme sorumluluğunu üzerlerine almayacaklarını” anlatan bir bildiriye imza attıklarını ve orduya katılmadıklarını belirtmiştir. İntifada süresince yüz doksan asker buna benzer açıklamalar

³¹⁷ Ibid. (15.02.2008)

³¹⁸ Peri, *age*, s.274.

³¹⁹ Danopoulos, *age*, s.175-177.

yaparak orduya katılmamış ve askeri mahkemelerde yargılanmışlardır. 1988 yılında ise ilk sivil itaatsizlik eylem grubu olarak Siyahlı Kadınlar hareketi ortaya çıkmıştır. Kudüs'te siyah elbiseler giyerek, meydanlarda ve trafiğin yoğun olduğu yolları trafiğe kapatarak sessiz eylemler düzenleyen grup, Gazze ve Batı Şeria'daki işgalin sona ermesini belirten pankartlar taşımışlardır. Ayrıca, vicdani retçi askerlerin kurdukları hareketlere de destek vermişlerdir.³²⁰

3.7. 1987–2007 Dönemi

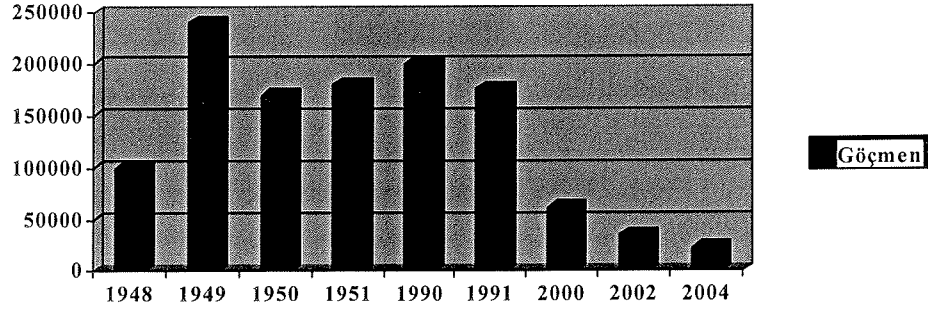
Bu dönem İsrail sivil-asker ilişkilerinin son halini aldığı dönemdir. Dönemin sivil-asker ilişkilerini belirleyen olayları, ilk olarak Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle 1990 ve 1991 yıllarında üç yüz elli bin kadar yeni göçmenin İsrail'e gelmesi (Bkz. Grafik 2), ilk İntifada'yı bitiren barış görüşmeleri, Körfez Savaşı, Camp David Süreci ve İkinci İntifada olarak sınırlandırmak mümkündür.

1984 seçim sonuçlarını belirleyen en önemli etken, 1982 Lübnan Savaşı'nın sonuçları olmuştur. Sabra ve Şatilla katliamları, savaş sonrası ekonomik sıkıntılar ve işgal topraklarını terk etme süreçleri, İsrail siyasi yaşamında iktidarın Likud ve İşçi hareketinin oluşturduğu partiler arasında, dönemsel gelişmelere göre gidip gelmeye başlayacağını bir göstergelerinden birisi olmuştur. Bu bağlamda, 84 seçimleri Uyum Partisi'nin %34,9 oy alarak tekrar iktidara gelmesini sağlamıştır. Likud ise %31,9 oyla, kurulan koalisyon hükümetinde yer almıştır.³²¹ 1988 seçimlerinde Likud en yüksek oyu alırken koalisyon hükümeti, Uyum Partisi'nin de bulunduğu partilerle kurulmuştur.

³²⁰ A Short History Of Women In Black, <http://www.womeninblack.org/history.html> (23.10.2007)

³²¹ The Knesset History, "Factional and Government Make-Up of the Eleventh Knesset", http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist11_s.htm. (10.03.2008)

Grafik 2: 1948–2004 Yılları Arasında İsrail’e Musevi Göçleri

Kaynak: Report of Deputy Minister of Immigrant Absorption 2004

http://www.moia.gov.il/Moia_en/Statistics/ImmigrationReports/

3.7.1. Ordu-Siyaset İlişkisi

1990’da SSCB’nin dağılması ve 1991 yılı Körfez Savaşı, hem ordunun içerisinde hem de ordunun siyasetle ilişkisi bağlamında etkileri, Zahal’ın kendine özgü profesyonelleşmesinde dönüm noktası olarak algılanabilir. 90-91 yıllarında İsrail’e gelen yaklaşık üç yüz elli bin göçmenin %20’sinin on sekiz yaşından büyük olması nedeniyle yedek asker statüsünde olması, Zahal’ın bu insan kaynağını eğiterek askerlik yapabilir hale getirmesini gerektirmiştir.³²² Bu durum, Zahal’ın kendisine ayrılan bütçenin artırılması yönünde hükümeti zorlamasına neden olurken, bütçe komisyonu İsrail tarihinde ilk kez ordunun bütçe artırma talebini reddetmiştir. Diğer taraftan Körfez Savaşı sırasında, füze saldırılarında büyük kayıplar verilmesi ve ordunun sivil güçlerinin bu saldırılara karşı yeteri kadar eğitilmiş ve donanımlı olmaması, sivil savunma birliklerinin yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur.³²³ Bu gelişmeler ordunun kendi içinde bir takım değişiklikler yapmasını gerektirmiştir. Bu kendi içine dönüş sürecini aynı zamanda bütçeden savunma harcamalarına ayrılan payın düşürülmesi de belirlemiştir. Dolayısıyla ordu, profesyonelleşmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönemde sadece askerlikle ilgili düzenlemeler yapılması için hükümetten talepte bulunmuştur. Bu bağlamda 1992’de askeri hizmet yasasında yapılan değişikliğe göre, yirmi dokuz yaşından büyük göçmenler ve çocuk sahibi kadınlar askerlik

³²² Stuart Cohen, “The Israel Defense Forces (IDF): From a "People's Army" to a "Professional Military" Causes and Implications”, **Armed Forces&Society**, vol.21, no.2, s.237.

³²³ Cohen, “Changing Civil-Military Relations: Towards An Over-Subordinate IDF?”, **Israel Affairs**, vol.12, no.4, 2006, ss.775-776.

hizmetinden muaf tutulmuştur. Erkeklerde ise elli bir yaş olan askerlik tavan süresi, muharip sınıf için kırk beşe, geri hizmetler içinse elli bire düşürülmüştür.³²⁴

Yüksek komuta kademesinde, bu süreçte ordunun profesyonelleştirilmesinin yani insan kapasitesinin azaltılarak, silah kapasitesinin artırılmasının Filistin ile mücadelenin daha etkili yapılabileceği düşüncesi ağır basmaya başlamıştır. Bu eğilim aynı zamanda askeri-sınâî bütünleşmenin etkinliğinin de bir yansıması olmuştur. Dönemin birçok emekli askeri silah firmalarında yönetici konumdayken, İsrail özellikle üçüncü dünya ülkelerine en çok silah satan ülkeler arasına girmiştir.³²⁵

3.7.1.1. Oslo Süreci

1993 yılında imzalanan Oslo Sözleşmesi'nden bir yıl önce yapılan seçimlerde, Yitzak Rabin'nin Uyum Partisi'ni yeniden yapılandırarak, kurduğu İşçi Partisi göreve gelmiştir. %34,7 oy alan parti, koalisyon hükümetini Likud ile değil seçimler öncesi sol Ratz, Mapam ve Shinui partilerinin birleşimiyle kurulan Meretz ve dinci Shas ile kurmuştur.³²⁶ Yirmi beşinci hükümet dönemi, savunma bakanlığı Rabin ve Peres tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk İntifada'yı bitiren 1993 Oslo Sözleşmesi, bu hükümet döneminde imzalanmış ve sözleşme İsrail'in Filistin Ulusal Yönetimi'ni tanınmasını, Filistin halkının temsilcisi olarak FKÖ'nün kabul edilmesini ve Zahal'm Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesini öngörmüştür.³²⁷

1978 yılında genelkurmay başkanı Eitan'ın, hükümetin Batı Şeria ve Gazze'den çekilme planlarına karşı çıkması hatta bu karşı çıkışın savunma bakanının istifasına kadar uzandığı süreçten sonra 1992 seçimleriyle, ordu ve siyaset arasında tam bir uyum süreci başlamıştır. Anlaşma sürecinde ve sonrasında yüksek komuta kademesi, hükümetin politikalarını savunmuştur. 1994 yılında çekilme tamamlanırken bu süreçte ordudan herhangi bir çatlak ses çıkmamıştır. Genelkurmay Başkanı dışındaki yüksek rütbeli subaylar da barış sürecini destekleyerek, çekilmenin İsrail'in bir zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir.

³²⁴ Cohen, "The Israel Defense Forces (IDF): From a "People's Army" to a "Professional Military" Causes and Implications", ss. 238-239.

³²⁵ Ann Markusen, **From Defence To Development**, 1.Edition, London:Routlage, 2003, s. 125.

³²⁶ **All Governments of Israel**, "Thirteenth Knesset: Government 25", http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=25. (10.03.2008)

³²⁷ Tal, **age**, s.217.

Hatta Genelkurmay Başkanı Ehud Barak, bu süreçte yaptığı açıklamaların birinde Suriye ile herhangi bir barış antlaşması imzalanmış olsaydı, Golan Tepeleri'nden de çıkılabileceğini belirtmiştir.³²⁸ Bu durum barış sürecinde ordunun kamuoyu yaratılmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Ordu ile hükümet arasındaki bu uyum, 1947–77 arası dönemde görüldüğü gibi, aslında iktidar partisi-ordu arasındaki ilişkiden ibarettir. Daha açık bir ifadeyle, bu uyum ordunun duyarlılıklarına, iktidar partisinin uymasındadır. Ordudaki Hagana geleneğinden gelen askerlerin ağırlığı da sistemin devamlılığını sağlamıştır. 1977 yılında yaşanan değişim yani işçi geleneğinin iktidarı, muhafazakar milliyetçi geleneğe kaptırması, ordu ile iktidar arasında çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olurken, işçi geleneğinin devamı olan İşçi Partisi'nin iktidara gelişi tekrar askeri ve siyasi elitler arasındaki yakın ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, koalisyon hükümetinde Likud'un yer almamasıyla birlikte, Barış Süreci'nin sivil-asker çatışması yaşanmaksızın gelişmesi sağlanmıştır. Bu noktada Oslo Sözleşmesi'nde alınan kararların nasıl bir uyum çerçevesinde alındığı sorusu ortaya çıkmaktadır. 1995 yılının başında, gizli bir askeri belgenin basına sızmasıyla bu uyumun, siyasi iktidarın orduya uyması şeklinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Ordu Planlama Bölümü'nün başkanı General Uzi Dayan tarafından hazırlanan gizli belge, ordunun görüşmeler sırasında kabul ettirilmesi gereken duyarlılıkların belirlenmesi için askeri komuta kademesine gönderilen bir taslağı içermekteydi. Belgede şöyle bir cümle geçmiştir: “Görüşmeleri etkilemek üzere, ordu personelinin görevleri hızlı bir şekilde belirlenmelidir”.³²⁹

4 Kasım 1995'te Rabin'in aşırı milliyetçi bir Musevi tarafından öldürülmesi sonucu ülkenin kendi içindeki ayrımları öne çıkmıştır. Bu ayrımların sorgulandığı süreç sivil-asker ilişkilerini ve bu bağlamda dış politikayı da büyük ölçüde belirlemiştir. Hükümeti devralan Şimon Perez, yirmi altıncı hükümeti kurmuş ve kabinede dışişleri bakanı olarak emekli genelkurmay başkanı Barak'a yer vermiştir. Eski genelkurmay başkanının, dışişleri bakanı olarak katıldığı, Golan Tepeleri'nin durumunu içeren barış görüşmeleri süreci devam ettirilmiştir. 1996 seçimlerinin yaklaşması ve böyle bir dönemde Golan Tepeleri'nden

³²⁸ Eva Etzioni-Halevy, “Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-Political Elites' Connection in Israel”, *Armed Forces & Society*, vol.22, no.3, 1996, ss.404-405.

³²⁹ *Ibid*, s. 408.

çekilmenin toplumsal tepkiye sebep olabileceğini düşünen Perez, Suriye ile görüşmelerin hem askeri hem de diplomatik yollardan devam etmesini sağlamakla birlikte, Suriye ile Golan Tepeleri'nden çekilmenin boyutları hakkında uzlaşmaya varılamamıştır.

1992 yılında seçim sisteminde yapılan değişiklik³³⁰ ile 1996 Knesset seçimlerinde İşçi Partisi %27,5 oy alarak birinci parti olmasına rağmen, başbakanlık seçimlerini %50,5 oy alan Likud temsilcisi Binyamin Netanyahu'nun kazanmasıyla hükümet, Likud ve dinci-milliyetçi partilerin koalisyonu ile kurulmuştur.³³¹ Bu dönemde Golan Tepeleri konusunda, Suriye tarafı İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşı öncesi sınırlarına geri çekilmesi şartıyla görüşmelerin başlayabileceğini şart koşarken, Likud Hükümeti Golan Tepeleri'nin stratejik öneminden dolayı çekilme fikrine sıcak bakmamış ve sürecin sona erdirilmesi yönünde kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştır. Bu süreçte askerlerin etkisi, barış sürecinin işletilmesinden yana taraf oluşlarıyla kendisini göstermiş ve süreç sadece kesintiye uğramış, başka bir ifadeyle siyasal iktidar, ordu etkisiyle hareketsiz kalmıştır.

1999 yılında yapılan seçimlerde ise Barak'ın, Likud'dan kopan Geşer ve İşçi Partisi çizgisinde aynı zamanda muhafazakâr eğilimlerinde yer aldığı Meimad ile İşçi Partisi'nin ittifakı ile oluşan Tek İsrail Partisi %20,2 oy alarak birinci parti olmuştur. Başbakanlık seçimlerini ise %56.08 oy alan Barak kazanmıştır.³³² Seçimlerin bu şekilde sonuçlanması, 1996 seçimleri öncesi dönemde olduğu siyaset-ordu ilişkisinin tam bir uyum içinde sürmesini sağlamıştır. Barış görüşmeleri yeniden başlarken, bu görüşmeler daha önce olduğu gibi, ordunun Stratejik Planlama Bölümü'nün öngördüğü şartlar çerçevesinde

³³⁰ Seçim yasasındaki değişikliğe göre, genel seçimler iki ayrı seçimden oluşacak ve ilk seçim Knesset üyelerini belirlerken, ikinci seçim başbakanın kim olacağını belirleyecekti. Önceki dönemlerde, en çok oyu alan partilerden hiçbirisi Knesset çoğunluğunu sağlayamamış ve hükümetler küçük partilerle koalisyon yapılması ile oluşmuştu. Bu düzenlemenin yapılmasındaki amaç ise başbakanın koalisyon pazarlıklarından etkilenmemesini sağlamaktı. En çok oyu alan parti yine koalisyonlar yoluyla hükümeti kuracak ama başbakan, koalisyon partilerinden bağımsız hareket edebilecekti. Michael Harris ve Gideon Doron, "Assessing The Electoral Reform And Its Impact On The Elections of 1996 and 1999", *Israel Studies*, vol.4, no.2, 1999, ss. 26-28.

³³¹ Fourteenth Knesset, **Knesset Election Results**, http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res14.htm.

³³² Fifteenth Knesset, **Knesset Election Results**, http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res15.htm.

gelişmiştir. İkinci Camp David Süreci olarak adlandırılan bu barış görüşmeleri Filistin ile Kudüs'ün statüsü konusunda anlaşılabilmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³³³

1999 seçimleri sonrasında sivil-asker ilişkilerinde başlayan uyum süreci yeni bir kurulun oluşmasını sağlamıştır. Ordunun çeşitli bölümleriyle daha önce ki dönemlerde siyaseti etkileme pratikleri bu dönemde meşru bir kurulun ortaya çıkmasıyla net bir şekilde görünür olmuştur. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) adı verilen kurulla belki de İsrail siyasetinin en önemli mekanizması ortaya çıkmıştır. Kurul, yüksek rütbeli askerler ile hükümet üyeleri tarafından oluşmaktadır. MGK başkanı Dış Politika Bölümü, Terörizmle Mücadele Bölümü, Güvenlik Politikası Bölümü ile ekonomi ve hukuk danışmanlarından oluşan alt bölümlere ayrılmaktadır. Kurul, Başbakan'a tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. Teorik olarak, alınan kararlara Başbakan'ın uyma zorunluluğu olmamakla birlikte, 1999'dan bu yana alınan kararların hiçbirisi Başbakan tarafından geri çevrilmemiştir. Örneğin, Filistin sınırına inşa edilen duvar bu kurulun kararıdır.³³⁴ Diğer taraftan Kurul Başkanlık görevi, 1999'dan bu yana askerler ve istihbarat başkanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren ikisi MOSSAD başkanı, üçü yüksek rütbeli asker olmak üzere beş başkanı olmuştur.³³⁵

3.7.1.2. İkinci İntifada Sonrası

Barış sürecinin Kudüs'ün statüsü noktasında kilitlenirken, 2000 yılının Eylül ayında, ana muhalefet lideri Sharon'un yaklaşık bin askerle birlikte Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesi, İkinci İntifada'nın başlamasına ve dolayısıyla siyasal iktidar ile ordu arasındaki uyumlu ilişkinin büyük ölçüde değişmesine sebep olmuştur.

Barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması ve intifadanın tekrar başlaması Barak karşıtı muhalefetin canlanmasını sağlarken Başbakan, Savunma Bakanı yardımcısı Ephraim Sneh'e alternatif bir çekilme planı hazırlamasını istemiştir. Bu alternatif plana göre, Filistin Ulusal Yönetimi ile görüşmelerine devam edilmesine karar verilmiştir. Barak'ın bu tutumu Zahal ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Çünkü Zahal İkinci İntifada'yı sıcak savaş

³³³ Peri, "The Political-Military Complex: The IDF Influence Over Policy Towards The Palestinians Since 1987", s.330.

³³⁴ Hakan Çopur, "İsrail'de Ordu ve Siyaset", **Gündem Analiz**, sayı:18, 2007, ss. 20-21.

³³⁵ Council Chairman, **Israel National Security Council**, <http://www.nsc.gov.il/NSCWeb/TemplatesEnglish/NSCHeadsEN.aspx>. (20.05.2008).

olarak nitelendirmiş ve Filistin Ulusal Yönetimi ile görüşmelerin sürdürülmesine karşı çıkmıştır. Hükümet de Zahal'ın savaş algısına katılmakla birlikte görüşmelerin sürmesinden yana tavır koymuştur. Ordu ise bu tavrı tutarsız ve saçma bulmuştur. Diğer taraftan ordu, İlk İntifada sırasında kaybedilen itibarın tekrar kazanılması için kesin bir zafere ihtiyaç duymuş ve bu noktada Barak ile ordu arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Bu sürecin sonunda 10 Aralık 2000 yılında Barak istifa etmiştir.³³⁶ 6 Şubat 2001 yılında yapılan başbakanlık seçimlerini Ariel Sharon %62.39 oy alarak başbakan olmuştur.³³⁷

Yeni siyasal iktidar ile ordu arasında, İntifada'ya yaklaşım tarzındaki benzerlik sivil-asker ilişkilerinde çatışma yaşanmayacağını düşüncesini ortaya çıkartsa da, bir önceki döneme benzer çatışmalar yaşanmıştır. İntifada sırasında verilen kayıplardan dolayı Sharon'un orduyu sorumlu tutması, ordunun ise operasyonların dar kapsamlı yapılmasından dolayı başarı sağlanamadığını ve bunun sorumluluğunun ise hükümette olduğunu belirtmesi her iki taraf arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan Zahal, İntifada'nın sona erdirilebilmesi için Yaser Arafat'ın yakalanmasını ya da sürgün edilmesini isterken, Sharon'un buna karşı çıkması, 2002 yılında ise Filistin Ulusal Yönetimi'ne bırakılan toprakların tekrar işgal edilmesi ve Arafat'ın karargâhına hapsedilmesi gibi olaylar aslında dönemin sivil-asker ilişkilerinin, ne çatışma ne de uzlaşma ile nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Bu karmaşık durum, devletin kuruluşundan itibaren geçerli olan, güvenlik algısının Savunma Bakanlığı ve MGK üzerinden ordunun siyasal sürece dahil oluşu ile açıklanabilir. Ordunun siyaset üzerindeki bu etkisinin, 2003 yılında başlayan Irak işgali ve 2006'da Hizbullah militanlarının iki Zahal askerini kaçırmasıyla patlak veren İsrail-Lübnan Savaşı sonrasında devam ettiği görülmektedir.

3.7.2. Ordu-Toplum İlişkisi

Dönemin ordu-toplum ilişkisini belirleyen en önemli olayları Oslo Süreci ve İntifada olmuştur. Ayrıca bu dönem, toplumun büyük bir çoğunluğunun, ordu eliyle üretilen güvenlik algısına karşı çıkışının net bir şekilde göstermesine sahne olmuştur. Bu durum, özellikle sivil toplum ile ordu arasında krize dönüşmüştür. İşgal edilen topraklardan çıkılma kararı alınması, bu bölgelerde kurulan yerleşim alanlarında yaşayan Musevilerin büyük

³³⁶ Ibid, ss. 333-335.

³³⁷ Elections For The Prime Minister 2001, <http://www.knesset.gov.il/elections01/eresults.htm>.

tepkisini çekerken, yerleşimciler ve aşırı milliyetçi kesimlerde ordu büyük bir itibar kaybına uğramıştır. Bu dönemde halk ikiye bölünmüştür. Bu bölünmeden ilk etkilenen ordu olmuştur. Özellikle anti-militarist sivil toplum örgütleri çevresinde toplanan vatandaşlar barış sürecini desteklerken, aşırı milliyetçiler ise barış sürecini desteklememişlerdir. Diğer taraftan medyada da ordunun dokunulmazlığı giderek aşındırılmaya başlanmıştır.

Dönemin ilk önemli gelişmesi, SSCB'nin dağılmasıyla başlayan göçler olmuştur. Göçmenleri, 1949'da olduğu gibi İsrail'de karşılayan örgütlü yapı yine Zahal olmuştur. Zahal, ülkenin ilk yıllarında olduğu yeni göçmenlerin sosyalizasyonunda yine etkin konumda olmuştur. Özellikle İbranice öğretimi konusunda bu dönemde de ordu aktif rol almıştır. Körfez Savaşı sonrasında ise sınırlarda oluşturulan orduya bağlı sivil birliklerin yetersizliği ortaya çıkmış ve ordu, sivil birliklerin yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Sivil toplum hareketlerinde ortaya çıkan gelişmelere bakıldığında ise ilk olarak önemli bir gelişmeden başlanmasında fayda vardır. Bu gelişme, İsrail'de ilk defa vicdani ret, anti-militarist vatandaşların yanı sıra aşırı milliyetçiler arasında da yaygınlaşmaya başlamasıdır. 1980'lerde kurulan Chai Ve-Kayam, 1993 yılında başbakana bir mektup yazarak, Batı Şeria'daki yerleşimlerinin geleceğini tehlikeye attığı gerekçesiyle orduya katılmayacaklarını belirtmişlerdir.³³⁸

Anti-militarist hareketlere bakıldığında ise yelpazenin giderek genişlediğini ve kendi içlerinde ayrımların oluştuğunu görmek mümkündür. 1993 yılından itibaren birçok savaş karşıtı grup ortaya çıkmıştır. Yeni Profil, Reddetme Cesareti, Shministim (Lise son sınıf öğrencileri hareketi), Gush Shalom, Dürzi İnisiyatifi Komitesi, Ebeveynler Forumu gibi farklı savaş karşıtı algılarıyla ya tamamen orduda görev yapmayı ya da sadece işgal topraklarına asker olarak gitmeyi reddetmiş gruplar oluşmuştur.³³⁹ Sadece askerler değil aynı zamanda feminist kadın hareketleri ve asker aileleri hareketleri de gelişmiştir. Örneğin, 1980'lerde kurulan ve büyük ölçüde entelektüel asker ailelerinden oluşan Sessizliğe Karşı Anneler hareketine ek olarak 1997 yılında kendilerini, Tevrat'ta Musevilerin anneleri olarak

³³⁸ Danopoulos, *age*, s.179.

³³⁹ 2000 yılından beri yaklaşık 3000 kişi vicdani ret açıklaması yapmıştır.

geçen Sarah, Rivka, Rachel ve Leah'a referansla tanımlayan asker aileleri hareketi "Dört Anne" ortaya çıkmıştır.³⁴⁰

Barış süreci sırasında, savaş karşıtı sivil toplum örgütlerinin, orduya karşı en yaygın tepkileri vicdani ret açıklamaları ile askere gitmemek ve Filistinli gruplarla birlikte hareket etmekle olmuştur. Siyahlı Kadınlar Hareketi, işgalin sona ermesi için Filistinli kadınlarla birlikte birçok kez sessiz sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan savaş karşıtı hareketler sadece askerliğe karşı çıkmakla ya da İsrail işgallerinin sona erdirilmesi çalışmamış, militerleşen İsrail toplumunun sivilleşebilmesi için ortak çalışmalar da yürütmektedirler. Eğitim sistemindeki militarist unsurların temizlenmesi gibi noktalara vurgu yaparak alternatif eğitim modelleri üretmektedirler.³⁴¹

Ordunun, bu noktada tepkisi ise vicdani ret hareketini, kontrol altına alarak başarabildiği ölçüde engellemek olmuştur. 1995 yılında kurulan ve herhangi bir yasal dayanağı bulunmayan, Vicdani Nedenlerden Dolayı Askerlik Hizmetinden Muafiyet Komitesi, vicdani ret açıklamalarını inceleyerek karara bağlamaktadır. Komisyon, günümüzde işgal bölgelerinde askerlik yapmak istemeyen vatandaşların isteklerini kabul etmektedir. Bu durum sadece seçici retçi olarak tanımlanan grupların isteklerini karşılamaktadır. Diğer taraftan askerlik görevini tamamen reddeden kimi vatandaşları ise "diğer nedenler" başlığı altında askerlikten muaf saymakta kimilerinin ise başvurularını reddetmektedir. Askerlik görevini yapmamakta ısrar edenlere hapis cezası verilmektedir.³⁴²

Ordu-toplum ilişkisinde, bu dönemde başka bir belirleyici ise özel medya kuruluşları olmuştur. 1990 yılların başlarında kurulmaya başlayan özel televizyon ve radyolar, ordudaki yolsuzluk, eğitim kazaları, subayların askere karşı sert davranışları gibi durumlara yer verebilmesi, toplumsal algıdaki değişimlere yol açma ve bu şekilde sivil toplumun örgütlerinin ordu muhalefetine artmasına katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan

³⁴⁰ A Movement For The Civilization of Israeli Society, <http://www.newprofile.org/default.asp?language=en>.

³⁴¹ Coalition of Women For Peace, http://coalitionofwomen.org/home/english/about/general_info/2004_review

³⁴² Can Başkent, "İsrail-Filistin ve Vicdani Ret", <http://student.science.uva.nl/~cbaskent/pol/pol/12.html>.

yazılı basında yapılan yorum ve değerlendirmeler, son yıllarda bütçeden orduya ayrılan payın, ordunun taleplerine rağmen arttırılmamasında etkili olmuştur.³⁴³

Özellikle 1995 yılında, Oslo Barış görüşmeleri sırasında ordunun oynayacağı rolün taslağını oluşturulan gizli bir askeri belgenin medyanın sızması toplumda büyük bir tepkiye sebep olmuştur. Diğer taraftan, İkinci İntifada sırasında da medyaya yansıyan, tanklara taş atan çocukların ve bunlara ordunun silahla karşılık vermesi ya da 2000 yılında bir baba ve oğlunun İsrail askerleri tarafından öldürülmesi (Bkz.Fotoğraf 4) gibi görüntülerin medya aracılığı ile yayılması hem ülke içinde hem de uluslararası toplumda büyük tepkiyle karşılanmış ve ordunun itibari bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. Görsel malzemeyle desteklenen ve teknolojik olanaklarla geniş kitlelere ulaşan İsrail-Filistin çatışması ya da siyasetle ilişkisi konusunda ordu, özellikle uluslararası toplumun tepkilerinden etkilenmemek için daha dikkatli davranma zorunluluğu içinde olmaktadır. Medya, bu etkisiyle aynı zamanda toplumun, güvenlik konseptinin sorgulamasına yol açan etmenlerden birisi olmaktadır.³⁴⁴

³⁴³ Avraham Sela, "Civil Society, The Military, And National Security: The Case of Israel's Security Zone in South Lebanon", **Israel Studies**, vol.12, no.1, 2007, s. 58.

³⁴⁴ Ibid, ss.67-69.

SONUÇ: İSRAİL, DEVLETİ OLAN ORDU

4. Günümüzde İsrail Sivil-Asker İlişkileri

Günümüzde İsrail'i tanımlamak için kullanılabilecek en başarılı kalıp bölüm başlığında kullanılan kalıptır. Bu tanımlama ilk kez, İsrailli bir gazeteci olan Uri Avnery tarafından kullanılmıştır.³⁴⁵ Bu bölümde İsrail sivil-asker ilişkilerinin günümüzdeki son şekli çeşitli açılardan değerlendirilecektir. Sivil-asker ilişkileri kuramlarının İsrail'deki karşılığı ve İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin dinle bütünleşmesi, sivil rollerinin toplumu militerleştirmesine etkileri ve bu bağlamda milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve aile yapısındaki etkilerine yer verilecektir.

4.1. Garnizon Devlet, Uyum Teorisi ve İsrail

Lasswell, Garnizon Devlet teorisinde, askeri darbe ya da dolaylı müdahaleler olmadan askerlerin bilgi ve becerilerinin artmasıyla, ordunun giderek yönetime hakim olacağını düşünmüştür. Diğer taraftan, askeri disiplin ve seremonileşme ile askerlerin hâkimiyetinin sadece fiziksel varlıklarıyla değil onlara dair pratik ve değerlerle de sağlanabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra ise Janowitz, Lasswell'in fikirlerine ek olarak, savaş halinin devamlılığı durumunda da devletin garnizonlaşabileceğini belirtmiştir. Janowitz'in yorumundan başladığı takdirde savaş halinin devamlılığını İsrail'de görmek mümkündür. Kurulduğu 1948 yılından itibaren birçok savaş yaşayan İsrail devletinde özellikle Batı Şeria ve Gazze'de yaşanan çatışmalar ve ateşkesin sağlanamaması bugün de savaş halinin devam etmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan, daha önce bahsedilen güvenlik paranoyası örneğine bakıldığında, İsrail'de kökenleri geçmişe dayanan yok edilme ve yerinden edilme korkusu da toplumsal algıda önemli bir yer işgal etmektedir. Bu bağlamda İsrail ordusunun siyasal ve toplumsal alanlardaki etkileri, yurttaşlar tarafından meşrulaştırılmaktadır.

Bu temel gerçekliklerden hareket edilerek Lasswell'in teorisinin yorumu yapılabilir. İsrail'de devlet askerileşmemiş tam tersine ordu sivilleşerek siyaseti kontrolü altına almıştır. Askerler, görevlerinden istifa etmeden ya da emekli olmadan siyaset

³⁴⁵ Uri Avnery, "The Army Has a State", <http://www.avnery-news.co.il/english/index.html>. (20.07.2002)

yapamamaktadırlar. Fakat sistem, herhangi bir olağanüstü durumda askerlerin, görevlerinde ayrılmadan siyaset yapmalarını engellemektedir. Altı Gün Savaşı öncesinde askeri başarıları göz önünde bulundurularak, Moshe Dayan'ın, asker kökenli olmayan Savunma Bakanı Eitan'ın yerine göreve getirilmesi ya da Yom Kippur Savaşı sonrasında Sharon'un asker kimliği ile seçim kampanyasına devam etmesi, kampanyasında askeri başarılarını kullanması ve asker kıyafetlerini meclisin açılmasından sadece bir gün önce çıkartması bu durumun önemli örnekleridir. Bu bağlamda, emekli askerlerin Başbakanlık, Savunma Bakanlığı ya da Dışişleri Bakanlığı gibi siyasetteki kilit noktalara gelebildikleri ve politikacıların asker kökenli olmalarının onlar için önemli bir avantaj olduğu bir gerçektir. İsrail'de askerlerin olağanüstü durumlar dışında, görevlerinden istifa etmeden siyaset yapamaması Lasswell'in bilgi ve becerinin artmasıyla askerlerin yönetiminin gerçekleşebileceği fikrini doğrulamamaktadır. Fakat askerlerin yönetimi sadece kıyafetler ya da apoletlere indirgenecek olursa kuram doğrulanmaktadır. Çünkü askeri disiplin ve düşünce tarzının emekli olunduktan ya da istifa edildikten sonra kaybolup kaybolmayacağı sorusunun cevabı olumsuz ise "sivil" kavramı askerleşmiş olur.

Göçlerle kurulan bir devlet olarak İsrail, farklı kültürel özelliklere sahip göçmenlerden, İsrail vatandaşlarını yaratabilmek için ordusunu gerek dil öğretimi gerekse vatandaşlık bilgilerinin göçmenlere aktarılmasında etkin bir şekilde kullanmıştır. Sosyalleşme sürecinde ordunun aktif bir şekilde görev alması toplumun militerleşmesinin yolunu açmıştır. Toplum militerleşirken, ordunun hizmet alanının genişlemesi ise onun sivilleşmesini sağlamıştır. Lasswell'in askerlerin sadece fiziki varlıklarıyla değil onlara ait değer ve pratiklerin toplumda yaygınlaşmasının, garnizonlaşmaya sebep olabileceğini belirtmesi, teorisinin İsrail özelinde somutlaşmış olduğunu göstermektedir. Bu durum, teorisinin sadece bu kısmının İsrail örneğine oturduğunu göstermektedir.

İsrail'de ordunun rolleri sivil alana da kaymıştır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi ordunun sivilleşmesine sebep olmuştur. Ordu, kanalizasyon çalışmalarından kültür sanat faaliyetlerine kadar geniş bir alanda aktif rol oynamaktadır. Güvenlik paranoyası da ordunun sivil alanda aktif rol almasının toplumun büyük bir kısmında tartışılmasını engellemektedir. On dört yaşından itibaren başlayan askeri eğitimler ve yedek askerlik görevinin ileri yaşlara kadar devam etmesi toplumun militerleşmesine büyük ölçüde neden

olmaktadır. Diğer taraftan eğitim müfredatında İsrail Ordusu'na büyük değerler atfedilmesi de militerleşme süreci tetikleyen bir başka önemli unsurdur.

Ahenk teorisi incelendiğinde ise karşımıza, İsrail'de yeni bir demokrasi olmasına ve dönem dönem sivil-asker krizleri yaşanmasına rağmen neden hiç askeri darbe olmadığı sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır. Schiff'in teorisi sivil ve askeri alanlar arasında net bir ayrım yapılmasını gerektirmez. Bu çıkış noktası sayesinde İsrail örneğinin değerlendirilmesinde yola çıkılabilecek bir çalışmadır. Teoriye göre İsrail'de askerler, yurttaşlar ve siyasi elitler arasında toplumsal değerler üzerinden sağlanmış bir konsensüs bulunmaktadır. Bu konsensüs askeri darbeleri engellemektedir. Schiff'in kıstaslarından ilki askerlerin sosyal kompozisyonudur. İsrail örneğinde, üst düzey askeri kademelerde, Aşkenaz Musevilerin bulunduğunu ve siyasi sürece Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Komitesi üyeliği gibi görevlerle Aşkenaz kökenli askerlerin dâhil olduğunu görmekteyiz. Sivil siyasette ise ibre yine Aşkenaz kökenli siyasetçilerin oluşturduğu partileri göstermektedir. Bu durum siyaset-ordu ilişkilerinde dengeyi sağlamaktadır. Fakat iktidara, Sefarad kökenli siyasetçiler geldiğinde ise bu denge bozulmakta ve siyaset-ordu ilişkileri bozulmaktadır. 1977 sonrasında İsrail siyasi sistemi, giderek iki partili bir sisteme dönüşme eğilimindedir. İktidar Aşkenaz ve Seferadlar arasında Ortadoğu sorunundaki değişimlere göre gidip gelmektedir. Bu bağlamda, sivil-asker ilişkileri uyum değil kriz potansiyeli taşımaktadır.

Schiff'in sivil-asker ilişkilerinde uyumun sağlanması için koyduğu diğer bir ölçüt olan orduya aktarılacak insan, teçhizat ve mali kaynakların niteliklerine dair politik karar verme süreçlerinde askerlerin oynadığı roldür. Bu ölçüt, aynı zamanda kriz dönemlerinde ise darbe gibi uç müdahalelerin olmamasını sağlayan etken olan askeri-sınaf bütünleşmeyi ve bütçeden orduya aktarılan kaynakların belirlenme sürecini içermektedir. İsrail'de yüz elli kadar silah üretici firma bulunmaktadır. Bu firmalar, devlet mülkiyetindeki büyük ölçekli firmalar ve orta ve küçük ölçekli özel firmalardır.³⁴⁶ Bu firmaların ihracata ve ülke ihtiyacına yönelik üretim yaparak ekonomiye önemli katkılarda bulunmaları ve ülkenin en büyük işverenlerinden olmaları, siyaseten etkili bir konumda olmalarını sağlamaktadır. Bu yapı aynı zamanda bütçeden orduya aktarılan payların belirlenmesinde de rol oynamaktadır.

³⁴⁶ Markusen, age, s.122.

Ülkenin en büyük silah firmaları, devlet mülkiyetinde bulunan İsrail Uçak Endüstrisi, Rafael ve TAAS'tır. Bu firmalar Savunma Bakanlığı'na bağlı olup, üretim sürecinde Zahal ile ilişki içerisinde olduklarıdır. Ülkenin güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması ve dış pazara yönelik üretim yapmaktadırlar. Yönetim kademesinde asker ve sivil yöneticiler bulunmaktadır.³⁴⁷ Bütçeden savunmaya ayrılacak pay, ülkenin güvenlik duyarlılıklarına göre belirlenirken, güvenlik algısı da büyük ölçüde Zahal ve Savunma Bakanlığı tarafından çizilen çerçevede oluşmaktadır. Bu bağlamda sürece, silah firmalarının da dahil olması kaçınılmazdır. Hükümet ve Zahal arasındaki uyum, ayrılacak payın Zahal'ın talep ettiği ölçülerde olmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, bütçeden savunmaya ayrılan payın dönemsel olarak değişkenlik göstermiştir. 1950-1966 yılları arasında bütçenin %9'u oranında savunmaya pay ayrılırken, 1967, 1973 Savaşları ve 1980'li yıllarda bu oran artarak %24'e çıkmış, Barış süreci ile birlikte tekrar %9'a düşmüştür.³⁴⁸

Ordunun değer ve ritüellerinin ülke içindeki ve dışındaki tezahürlerini belirleyen ise tamamen o ülkenin kültürel ve tarihi yapısının dışı vurumudur. Kıyafetler, ritüeller, semboller, marşlar vs. ordunun aynı zamanda siyasal yapının, vatandaşların karakterlerinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında önemli etkenlerdir. Bu kıstas, ordunun toplumla ilişkisini belirlemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İsrail ordusu ile din arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Gerek kuruluş öncesi dönemde İsrail'e göçleri teşvik etmek amacıyla dini göndermeler yapmak ve Musevileri, vaat edilmiş toprakları kazanmak için "kutsal" ordunun bir parçası olmaya çağırarak gerekse kuruluş sonrası savaşlarda ordunun işgal ettiği toprakları büyük İsrail hedefiyle anlatmak, orduyu dinle bütünleştirmiştir. Bu bütünleşme aynı zamanda ordudaki ritüel ve kıyafetlere de yansımıştır. Düzenli ordunun kuruluşuyla birlikte, asker kıyafetleri belirlenirken dini sembollere de yer verilmiştir. Bu sembollerden bir tanesi de Kippa'dır. Erkek askerler zorunlu olmamakla birlikte istedikleri takdirde Kippa takabilmektedirler.³⁴⁹ Bu örneklerle göre Schiff'in Ahenk teorisi İsrail sivil-asker ilişkilerini açıklamada en yetkin teori olarak görünmekle birlikte, askerlerin sosyal statüsünün uyumu sağlayan etkenlerden birisi olarak görülmesi, İsrail örneğinde dönemsel olarak potansiyel kriz içermektedir.

³⁴⁷ Ibid, ss.126-128.

³⁴⁸ Ibid, s.132.

³⁴⁹ Shciff, "Concordance In the Land of Discord: Civil-military Relations in Israel", s. 144.

Diğer teorik yaklaşımlar değerlendirildiğinde, öznel ve nesnel sivil denetimin İsrail örneğinde uygulanamayacağı görülmektedir. İsrail’de birçok demokratik devlette olduğu gibi Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Bakanlığı’na bağlıdır. Şekilsel olarak ordu, sivil kurumların denetimi altındadır fakat pratikte ordu, güvenlik paranoyası nedeniyle ön plana çıkmakta ve sivil kurumları yönlendirmektedir. Diğer taraftan ordunun birçok sivil işlevinin bulunması da siyaseti dolaylı olarak da yönlendirmesini sağlamaktadır. Özellikle nesnel denetim ordunun askerileştirmesi zorunluluğu üzerinde durmaktayken İsrail’de defalarca belirtildiği gibi ordu tam tersine sivilleşmiştir.

Siyasetteki asker kökenli politikacıların kilit konumdaki görevlere gelebildiği gerçeği sivil-asker uyumunu sağlayabileceği düşünülebilir fakat İsrail tarihi bu konuda birçok krize sahne olmuştur. Batılı sivil-asker ilişkilerinde askerlerin görev bilinçleri ve etikleri ile siyasette etkin olmazlar. İsrail örneğinde ise askerlerin, politikacılarla uyumunu sağlayan unsurlardan bir tanesi de sivil iradeyi temsil eden savunma bakanlarının karizmatik otoritesidir. Bu durumun ilk örneği Ben Gurion dönemidir. Ben Gurion’un Savunma Bakanı ve Başbakan olduğu dönemde sivil-asker ilişkilerinde herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ben Gurion’dan sonra Savunma Bakanı olan Lavon’un karizmatik otoriteye ve askeri tecrübeye sahip olmaması, onun askerler tarafından kabullenilmemesine sebep olmuştur. Lavon dönemi ilk büyük krizin çıkmasına sebep olurken, askerlerin büyük ölçüde belirleyici olduğu sivil-asker ilişkileri dönemi yaşanmıştır. Dolayısıyla İsrail’de savunma bakanlığı her ne kadar sivil yönetimi temsil etse de, sivil-asker ilişkisi dengesinde bakanın, geçmişte başarılı bir asker olması, askerlerce kabul edilmesini ve “sivil” yönetici denetime girmesini sağlamıştır.

4.2.Ordunun Sivilleşmesi ve Toplum

İsrail’de ordu siyaseti, gerek aktif olan subaylarla gerekse emekli askerlerin siyasal partilerde yer almaları ve askeri-sınâî bütünleşme ile kontrol altına alırken, kuruluş yıllarından beri sivil roller yüklenmesiyle de toplumun militerleşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan zorunlu askerliğin, Araplar ve din okullarında okuyan vatandaşlar hariç bütün kadın ve erkekler için geçerli olması hem ordunun toplumdan uzaklaşmasını önlemiş hem de uzun süren görevin uzun sürmesi nedeniyle toplumda askeri pratik ve değerlerin sıradanlaşmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan özellikle kadınlar için giyim şekli ve askeri

eğitim ve hizmet koşullarının yumuşatılması ordunun sivil yaşamla bütünüşmesini sağlamaktadır. Askerliğin böyle bir süreci içermesi, gerek aile yapısının gerekse toplumsal cinsiyetin militarizmle şekillenmesine sebep olmaktadır.

Erkekler için askerlik 3 yıl, kadınlar içinse 20–21 ay sürmektedir. Fakat doktorluk gibi bazı uzmanlık alanlarında askerlik daha uzun sürebilmektedir. Her yıl bir aylık bir eğitimini kapsayan yedeklik hizmeti erkekler için 51 yaşına, kadınlar içinse 24 yaşına kadar sürmektedir. Son yıllarda 35 yaşını aşmış erkekler, tıbben uygun olamayabilecekleri için bir aylık yedek eğitimine çağırılmamaktadır 40–45 yaşlarında askerlikle ilişkileri kesilmektedir. Kadınlar ise, kural olarak yedek eğitimine çağırılmamaktadırlar. Askerlik görevinden muaf olabilmek için kadınların evli, hamile ya da çocuk sahibi olmaları yeterli görülürken, erkekler içinse herhangi bir muafiyet söz konusu değildir. Herhangi bir yasal düzenlemeye bağlı olmamakla beraber dini sebeplerden dolayı askerlik hizmeti yapmak istemeyenlerin bazıları bu görevden muaf tutulmaya başlanmıştır.³⁵⁰ Ayrıca askerlik hizmeti süresince, kişilerin oy kullanabilmesi (Bkz. Fotoğraf 5), hafta sonları evlerine dönebilmeleri ya da iklime göre üniformaların sivil kıyafetlere benzer hale getirilebilmesi (Bkz. Fotoğraf 6) gibi olanaklar askerlik süresince bireylerin toplumdan soyutlanmadan askerlik yapabilmelerini sağlamakta hem de sivil alan ile askeri alan arasındaki farklılıkların aşındırılmasında rol oynamaktadır. Askerlik süresince, silahların askerlere zimmetlenmesi ve izin sırasında bu silahları yanlarında bulundurma zorunlulukları sonucu ortaya çıkan görüntüler, “silâh altında ulus” fikrinin somutlaşmış hallerini örneklemektedir (Bkz Fotoğraf 7).³⁵¹

Kadınlar ve erkeklerin küçük yaşlardan itibaren askerlik hizmetlerini gerçekteşirmeye başlamaları toplumsal cinsiyetin ordu eliyle üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Erkek, kutsallıkla örölmüş bu görevi mutlaka yerine getirmek zorunda bırakılırken, kadının ise kanuni yollardan askerlikten muaf olabilmesi için çocuk doğurmasının şart koşulması, askerliğin ancak annelik rolüne ikame edildiğini göstermektedir. Erkekler içinse durum biraz daha farklıdır. Erkeklerin askerlikten kanuni olarak muaf olabilmeleri için din eğitimi veren okullarda öğrenci olmaları ya da sağlık sorunlarının bulunması gerekmektedir. Ayrıca zorunlu askerlik hizmetini tamamlamayan erkeklerin iş bulabilmeleri neredeyse imkânsızdır. Bu haliyle kadınlar ve erkekler için

³⁵⁰ Başkent, agm, <http://student.science.uva.nl/~cbaskent/pol/pol/13.html>.

³⁵¹ Elif Ural, *Silahlım Olmadan Asla*, **Taraf Gazetesi**, 04.11.2007.

zorunlu tutulan askerlik, ironik bir şekilde kadın ve erkek arasındaki cinsiyet rollerini de aşındırmaktadır. Askerliğin, erkeklere atfedilen ve erkekliğin bileşenlerinden birisi olduğu düşüncesi, İsrail örneğinde kadınların da erkeğe atfedilen bir görevi yerine getirmesiyle ortadan kalkmaktadır. Bu durum kadınların, erkek rollerini yerine getirmesi olarak da algılanabileceken, annelik görevinin askerliğe ikame edilebilmesinin bu algıyı bozabileceği düşünülebilir. Çünkü askerlik ile annelik rolleri arasında toplumsal hayata karışma konusunda önemli bir fark bulunmaktadır. Annelik, kutsallığın ağır bastığı bir rol olarak kadınları sosyal ve siyasal yaşama eklemlenebilmelerini zorlaştırırken, askerlik rolüyle erkeğin devletle bütünleşmesi ve bu yolla sosyal ve siyasal yaşamda daha etkin olmasını sağlamaktadır. İsrail’de kadınların da askerlik yapmaları, erkeğe atfedilen bu değerlerin kadınlar için de geçerli olabilmesini sağlayabilir. Böylece kadınlık, İsrail’de hem devletle hem kutsallıkla tanımlanarak daha zor fakat görece daha aktif bir konuma gelmektedir.

Sonuç olarak İsraili kimliğinin ordu ile belirlendiğini söylemek mümkündür. Freud’un belirttiği yapay kitle tanımlaması İsrail örneğinde net bir şekilde görülmektedir. Din ile bütünleşmiş ordu sayesinde, İsrail vatandaşlarının bir araya getirilmesi suretiyle ortak kimliklerin yaratılarak devletin devamlılığı sağlanmaktadır. Bu bağlamda ordu, toplumsal algıda yaşamsal bir konuma sahiptir. Ordunun hayatın neredeyse hayatın bütün alanlarında vatandaşların karşısına farklı konumlarda çıkmasıyla da bu algı sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

EKLER

EK 1: Siyon'un Kızı

Kaynak: Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Lord_Kitchener_Wants_You

Bu poster, 1. Dünya Savaşı sırasında ABD’de yayınlanan Musevi dergilerinde yer almıştır. Benzer bir tasarımlar aynı dönemde ve sonrasında Rusya, ABD, İngiltere gibi ülkelerde ordulara asker, parti ve örgütlere sempatican sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Ordulara asker sağlamak için yapılan tasarımlarda asker figürleri kullanılırken, “Siyon’un Kızı” adlı tasarım dinsel göndermeler içermektedir. Siyon’un Kızı, Kudüs’te bulunan Mescid-i Aksa’nın bulunduğu tepenin ismidir. Ayrıca Tevrat’ın Zekarya Peygamber kısmı 4. bölüm 7. ayette tasvir edilen tepenin, bu tepe olduğuna inanılır. Tasarımda, “Siyon’un Kızı seni yeni-eski topraklarına çağırıyor. Musevi birliklerine katıl” yazmaktadır. Tasarım bu haliyle İsrail’de, ordu meşruiyetinin sacayaklarından birisinin din olduğunu gösteren örneklerden bir tanesidir.

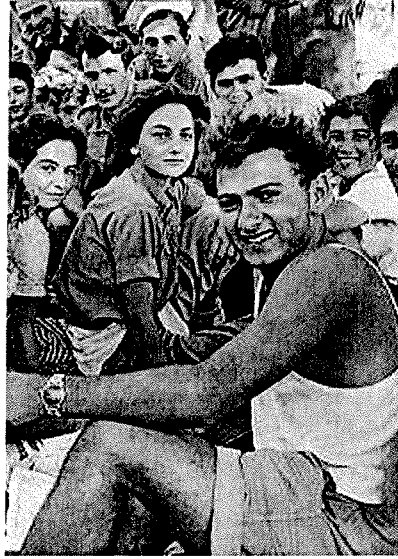
EK 2

Fotoğraf 1

1920'ler

Fotoğraf 2

Palmach

Fotoğraf 3

1948

Kaynak:

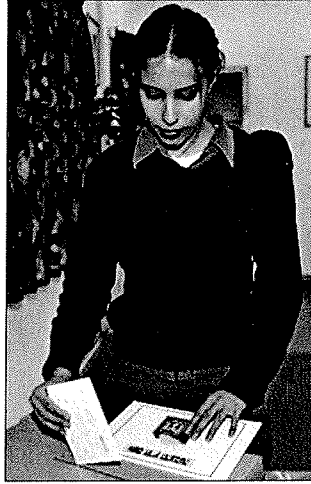
- Fotoğraf 1-3, **Israel Ministry of Foreign Affairs**, <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Centenary%20of%20Zionism/From%20Homer%20to%20the%20Israel%20Defense%20Forces>, 10.10.2007.
- Fotoğraf 2, Leonard Beder, **The Israelites**, http://www.zionpress.org/images/palmach_p207.jpg, 10.10.2007.

Fotoğraf 4

Kaynak: Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Second_Intifada, 20.03.2008.

Fotoğraf 5

Kaynak: Israel Military Forum, <http://www.israelmilitary.net/showthread.php?t=654&page=2>

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Kaynak: Israel Military Forum, <http://www.israelmilitary.net/showthread.php?t=654>

KAYNAKÇA

- Albright, David. "A Comparative Conceptualization of Civil-Military Relations", **World Politics**, vol.32, no.2, 1980, ss.553-576.
- Aristoteles. **Politika**. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975
- Armağanoglu, Fahir H. **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)**. 2.Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991
- Atacan, Fulya. **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset**. 1.Baskı. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004.
- Ayubi, Nazih S. **Over-Stating The Arab State**. 1. Edition. New York: I. B. Publishers, 1995
- Barkan, Ömer Lütfi. **Türkiye'de Toprak Meselesi**. 1. Basım. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- Barrow, Clyde W. "Plain Marxists, Sophisticated Marxists and C. Wright Mills", **Science&Society**, vol.71, no.4, 2007, ss.400-430.
- Ben-Elizer. "A Nation in Arms: State, Nation and Militarism in Israel's First Years", **Comparative Studies in Society and History**, vol.37, no.2, 1995
- Bland, Douglas. "Managing the Expert Problem in Civil-Military Relations", **European Security**, Vol.8, No.3, 1999, ss. 25-43.
- Boatwright, Mary T., Gargola, Daniel J. ve Talbert, Richard J. A. **The Romans- From Village to Empire**. 1. Editon. New York: Oxford University Press, 2004
- Bröckling, Ulrich. **Disiplin**. 1. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001
- Cafario, Giuseppe (Ed.). **Sociology of The Military**. 1. Edition, New York: Springer, 2003.
- Childe, Gordon. **Tarihte Neler Oldu**. 6. Basım. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995
- Chittick, William. "Politization of Security Policy", **The Journal Of Politics**, Vol.50, No:1, 1998, ss.180-191.
- Clausewitz, Carl Von. **Savaş Üzerine**. 1. Basım. İstanbul: May Yayınları, 1975.
- Danopoulos, Constantin.(Ed.). **Civil-Military Relations, Nation Building and National Identity: Comparative Perspectives**, "Questioning the Role of Army in Nation-Bilding: The Development of Critical Discourse on Civil-Military Relations in Israel". Praager: London, 2004
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**. 1.Baskı. İstanbul:Küre Yayınları, 2001
- Eliezer, Uri Ben. "Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm: The Inverse Relation Between Militarism and Praetorianism Through the Example of Israel", **Comparative Political Studies**, vol.30, no.3, 1997, ss.356-374.
- Engels, Friedrich. **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**. 11. Baskı. Ankara: Sol Yayınları, 1998
- Epstein, Alek. "For The Peoples of The Promised Land: Intellectual and The Social Origins of Jewish Pacifism in Israel", **The Journal of Israeli History**, vol.19, no.2, 1998
- Erbil, Gamze ve Şimsek, Ali. **Yeni Muhafazakarlık**. 1.Baskı. İstanbul: Yenihayat Yayıncılık, 2004
- Evsal, Vedii. **Ortadoğu'da Savaş**. 1.Baskı. Ankara:Yağmur Yayınları, 1985
- Feaver, Peter D. "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and The Question of Civilian Control", **Armed Forces&Society**, vol.23, no.2, 1996, ss.149-178.

- Freud, Sigmund. **Toplum Psikolojisi**. 1. Baskı. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1994
- Gat, Moshe. "The IDF and The Mass Immigration of The Early 1950s: Aid To The Immigrant Camps, **Israel Affairs**, vol.8, no.1, 2002
- Goodspeed, Michael. **When Reason Fails: Portraits of Armies at War: America, Britain, Israel & the Future**. 1.Edition. New York :Greenwood Publishing Group, 2001
- Gupta, Amit. **Building An Arsenal**. 2. Editon. England:Greenwood Publishing, 1997
- Hale, William. **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**. 1.Baskı. İstanbul: Hil Yayın, 1996
- Harries, Gwyn ve Charle Moscos. "The Theory and Politics Civil-Military Relations", **Current Sociology**, Vol:29, 1981, ss.43-73.
- Heper, Metin ve Itzkowitzs, Joshua R. "Civil-Military Relations in Israel and Turkey", **Journal of Political and Military Sociology**, vol.33, no.2, 2005
- Heper, Metin ve Güney, Aylin. "The Military and Consolidation of Democracy:The Recent Turkish Experience", **Armed Forces&Society**, Vol.26, No.4, 2000, ss.635-657.
- Herrmann, Klaus J. "Siyasal Siyonizm ve Anti-semitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler", **Siyonizm ve Irkçılık, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan**, A.Ü. S.B.F. Yayınevi: Ankara, 1982, ss. 219-235.
- Herspring, Dale R. "Samuel Huntington and Communist Civil-Military Relations", **Armed Forces&Society**, vol.25, no.4, 1999, ss.557-577.
- Hooke, Samuel Henry. **Ortadoğu Mitolojisi**. 4. Baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2002
- Huntington, Samuel. **Asker ve Devlet**. 2.Baskı. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006
- İbn Haldun. **Mukaddime**. 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Janowitz, Morris. "Military Elites and The Study of War", **Conflict Resolution**, vol.1, no.1, 1957, ss.9-18.
- Khazauov, Auatoly M. **Nomads and the Outside World**. 2. Edition. Madison: The University Of Wiscousin Press, 1994.
- Kimmerling, Baruch. **The Invention and Decline of Israeliness**. 1.Edition. Berkeley: University of California Pres, 2001.
- Kissinger, Henry. **Diplomasi**. 3.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000
- Lasswell, Harold D. "The Garrison State". **The American Journal of Sociology**. vol.46, no.4, 1941, ss.455-468.
- Machiavelli, Niccolo. **Prens**. 1. Basım. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1996.
- Maniruzzaman, Talukder. "Arms Transfer, Military Coups and Military Rule in Developing States", **The Journal of Conflict Resolution**, vol.36, no.4, 1992, ss.733-755.
- Mills, Wright. **İktidar Seçkinleri**. 1. Baskı. Ankara:Bilgi Yayınevi, 1974
- Moskos Jr, Charles C. "The Military", **Annual Review of Sociology**, vol.2, 1976, ss.55-77.
- Nizamülmülk. **Siyasetname**. 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- Öke, Mim Kemal. **Din-Ordu Gerilimi**. 1.Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002
- Özyüksel, Murat. **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**. 3. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 1997
- Parkinson, Northcote. **Siyasal Düşüncenin Evrimi**. 2. Baskı. Ankara: Remzi Kitapevi, 1984

- Parlar, Suat. **Ortaoğu**. 2.Baskı. Yar Yayınları: İstanbul, 2002
- Peri, Yoram. **Between Battles and Ballots**. 1.Edition. London:Cambridge University Press, 1983
- Perlmutter, Amos. "The Israeli Army in Politics: The Persistence of The Civilian Over the Military", **World Politics**, vol.20, no.4, 1968
- "The Praetorian State and The Praetorian Army:Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities", **Comparative Politics**, Vol.1, No.3, 1969, ss. 382-404.
- **İsrail'de Ordu ve Politika**. 1.Baskı. Akademi Yayınları: İstanbul, 1991
- Platon. **Devlet**. 1. Basım. İstanbul: Gün Yayıncılık, 2001
- Pouting, Clive. **World History: A New Perspective**. 1. Edition. England: Pimlico, 2000.
- Rouquié, Alain. **Latin Amerika'da Askeri Devlet**. 1.Baskı. İstanbul:Alan Yayıncılık, 1986
- Ruhl, J.Mark. "Changing Civil-Military Relations in Latin America". **Latin America Research Review**, vol.33, no.3, 1998, ss. 257-269.
- Sakar, Esat. **Filistin İşçi Hareketi**. 1.Baskı. İstanbul: Pele Sor Yayınları, 1991
- Seidler, G.L. **Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri**. 4. Baskı. İstanbul: Özne Yayınları, 1999
- Sender, Oral. **Siyasi Tarih 1. Cilt**. 12. Baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2003
- Shiff, Rebecca L. "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance", **Armed Forces&Society**, vol.22, no.1, 1995, ss.7-24.
- "Concordance In The Land of Discord: Civil-Military Relations In Israel", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The University Of Chicago, 1994
- Stork, Joe. "Arms Industries of The MiddleEast", **MERIP Middle East Report**, No.144, 1987, ss. 1-7.
- Şenel, Alaeddin. "Savaşın Antropolojisi", **Bilim ve Gelecek**, Sayı:1, Mart 2004, ss.48-75.
- **İlkel Topluluktan Uygar Topluma**. 5. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Kitapevi, 2001.
- **Siyasal Düşünceler Tarihi**. 4. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Kitapevi, 1995.
- Tal, Yisrael. **National Security:The Israeli Experience**. NewYork: Greenwood Publishing Group, 2000
- Tanilli, Server. **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 1. Cilt**. 5.Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.
- **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 2.Cilt**. 3. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993
- Tevrat**, İstanbul: Ohan Yayıncılık, 2000
- Thomson, George. **Aiskhylos ve Atina**. 2. Basım. İstanbul: Payel Yayınları, 1990
- Tilly, Charles. **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**. 1.Baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2001
- Toy, Erol. **Ordu ve Politika**. 1. Basım. İstanbul: Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1989.
- Vergin, Nur. **Siyasetin Sosyolojisi**. 1.Basım. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.
- Weingrod, Alex. "How Israeli Culture Was Constructed: Memory, History and the Israeli Past", **Israel Studies**, vol.2, no.1, 1997
- Yıldız, Nuran. **Tanklar ve Sözcükler**. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007

İnternet Kaynakları

- “İsrail Gençliği Mecburi Askerlikten Kaçıyor”, **Radikal**, 06.08.2007,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=229123&tarih=06/08/2007>
- “Vicdani Retçiler İçin AB Alternatif Oldu”, **Yeni Şafak**, 27.01.2006,
<http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2006/ocak/27/g01.html>.
- Ahilik, “Askeri Eğitim Metodu”, <http://www.ahilik.gen.tr/egitim/askeri.html>.
(28.01.2008)
- Aktan, Can Osman. “Osmanlı Vergi Sistemi ve Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme”, ss. 1–19. http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf. (09.10.2007)
- All Governments of Israel**, “Ninth Knesset: Government 18”,
http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=18
- All Governments of Israel**, “Tenth Knesset: Government 19”,
http://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=19
- Ayşegül Altınay, “Militarizm”,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=29713>
(15.02.2008)
- Balfour, James. **Balfour Declaration 1917**.
<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/balfour.htm>
- Decimus Iunius Iuvenalis, *Quis custodiet ipsos custodes?*,
http://en.wikipedia.org/wiki/Quis_custodiet_ipsos_custodes%3F. (17.07.2007)
- Etymological Help*. <http://www.persianhub.org/political-discussions/143249-etymological-help.html#post1279463>. (05.11.2007)
- Fredrich, Rupi. “Askeri Reddin Oluşumu ve Gelişimi”,
<http://www.anarsist.org/tarih/8525-askeri-reddin-olusumu-ve-gelisimi>, (15.02.2008)
- Israel Basic Law: The Army**, http://www.servat.unibe.ch/law/icl/is07000_.html
- Isseroff, Ami. “Haganah: A History of The Jewish Underground Defence Force in Palestine”, <http://www.zionism-israel.com/Haganah.htm>
- İsmet Akça, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak TSK”,
www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/ismet7.doc, (27.12.2007)
- Knesset Election Results**, “Sixth Knesset”,
http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res6.htm
- Küresel Silah Tacirlerinin Yeni Numaraları**,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=35597>,
(27.12.2007)
- Lexicon of Zionism**, “Irgun Zva'i Leumi”, Israel Ministry of Foreign Affairs,
<http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Centenary%20of%20Zionism/Lexicon%20of%20Zionism#I>
- Lustick, Ian S. **For The Land and The Lord: The Evolution of Gush Emunim**.
<http://www.sas.upenn.edu/pennqip/lustick/lustick13.html>
- Online Etymology Dictionary, **Military**,
<http://www.etymonline.com/index.php?search=military&searchmode=none>.
(05.11.2007)
- Oren, Michael B. “The Second War of Independence”, **Azure**,
<http://www.azure.org.il/magazine/magazine.asp?id=355>

Osmanlıca-Türkçe Sözlük, **Bedevi**,

<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=bedevi&t=%40#sonuc>. (21.10.2007)

Pa-il, Me-ir. "From Hashomer To The Israel Defence Forces", **Israel Ministry of Foreign Affairs**,

<http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Centenary%20of%20Zionism/From%20Hashomer%20to%20the%20Israel%20Defense%20Forces>

Sevan Nişanyan, **Sözlerin Soyağacı**, "Ordu",

<http://www.nisanyan.com/sozluk/search.asp?w=ordu&x=21&y=6>. (17.07.2007)

Sezgin, Yunus Emre. **1939–1945 Avrupa Soykırımları**,

<http://www.powerarena.com/tarih/bunu-anlatmalisiniz-1939-1945-avrupa-soykirimlari-3.-bolum.html>

The Jewish Agency for Israel, "Jewish Defence Organizations", **Bar Giora**,
<http://www.jafi.org.il/education/100/concepts/d1.html>

The Knesset History, "**Factional and Government Make-Up of the Eighth Knesset**",
http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist8_s.htm

The Knesset History, "Factional and Government Make-Up of the Ninth Knesset",
http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist9_s.htm

The Knesset History, "Factional and Government Make-Up of the Tenth Knesset",
http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist10_s.htm

Theodor Herzl, **The Jewish State**,

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/herzl2b.html>

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, **Sivil**, www.tdk.gov.tr

Türkoğlu, İnci. **Anadolu'da Museviler**,

http://www.tureb.net/makaleler_detay.asp?id=199 (10.03.2008)

Tzu, Sun. **Art Of War**. <http://www.artofwarsuntzu.com/LionelGilesTranslation.htm>,
(17.07.2007)

Wikipedia, **Celali İsyancıları**, http://tr.wikipedia.org/wiki/Celali_isyanlar%C4%B1.
(01.11.2000).

Wikipedia, **Israeli Legislative Elections, 1981**,

http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_legislative_election%2C_1981

Wikipedia, **James Roche**, http://en.wikipedia.org/wiki/James_G._Roche, (27.12.2007)

Wikipedia, **Military-Industrial Complex**,

http://en.wikipedia.org/wiki/Military_industrial_complex, (27.12.2007)

Wikipedia, **Timar**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C4%B1mar>. (09.10.2007)

Yasemin Çongar, "Sivil-Asker İlişkileri", **Milliyet**, 12.03.2007,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=38155>